

הישיבה השבעים-ושבע של הכנסת השביעית

יום שני, י"א סיון תש"ל (15 יוני 1970)
ירושלים, הכנסת, שעה 16.03

א. הספד לשר ישראל ברזילי ז"ל

אל העולם הגדול - על אוצרות הרוח והתרבות שלו - תוך יניקה משרשי המורשת היהודית. הוא נשא בלבו את התקווה למחר הטוב, תקווה לעולם שאין בו שיעבוד ומצוקה, אפליה ושנאה, מלחמת עם בעם ואדם באדם; ועם זאת חי את חיי היום וקיבל עליו את מצוותיו החמורות, גם אם חייבו מאבק אכזרי ועמידה איתנה על המשמר.

תרומתו לכנסת, בהיותו חבר בה וסגן יושב-ראש שלה, היתה זו רוחו הטובה, אהבת האדם שלו, חברותו החמה, מאור פניו, דעתו הצלולה, מאבקו האידיאי, והבחנתו המדוקדקת בין עיקר לטפל.

הכנסת אבלה על האבירה הכבדה אשר אבדה למדינה, והיא מביעה לבני-ביתו, לאנשי משקו ולחבריו לתנועה ולדרך את השתתפותה העמוקה באבלם ובכאבם. הכנסת תיחד ישיבה להעלאת זכרו עם תום ימי השבעה, ביום שני בשבוע הבא.

היו"ר נ. ברקת:

אני מתכבד לפתוח את ישיבת הכנסת. חברי הכנסת, שוב פקד המוות את ביתנו. אתמול הבאנו למנוחת עולמים, במשק נגבה אשר בדרום, את ישראל ברזילי וזכרו לברכה.

(חברי הכנסת מכבדים את זכרו של המנוח בקימה)

גם אם ידענו על חליו הכתה אותנו הידיעה על פטירתו הפתאומית בתדהמת כאב.

מנבעת גנים שליד ראשון לציון עד תפקידו הרם כחבר לממשלת ישראל אחת היתה הדרך: דרך החלוציות וההגשמה, דרך השירות והאחריות, דרך האמונה והנאמנות לכל תפקיד אשר הוטל עליו. נגבה, כובשת השממה והלוחמת בשממה, היתה לו סמל משרה ומכוון, והוא היה לה שליח מסודר ונאמן.

היתה בו שלמות נפשית גדולה, אשר בה נתמזגו יחד החזון והמעשה, הדבקות בבית התנועתי וההפלגה

ב. הספד לד"ר ישעיהו פורדר ז"ל

ד"ר פורדר ז"ל נמנה עם הקבוצה המנהיגה של יהודי גרמניה שעלו לארץ, קבוצה זו טיפחה את השתרשנותה בארץ והעלתה מתוכה את כוחה היוצר והבונה, אשר היה לברכה לעם ולארץ בטרם מדינה. יהי זכרו ברוך.

הכנסת תפסיק את ישיבתה לחמש דקות, ואני מבקש מחברי הכנסת להישאר במקומותיהם.

היו"ר נ. ברקת:

חברי הכנסת, נזכיר היום גם את ד"ר ישעיהו פורדר וזכרו לברכה, שהלך לעולמו בשבוע שעבר.

המנוח היה חבר לשלוש הכנסות הראשונות, והשתתף תקופה ידועה בעבודת הוועדה של השירים לענייני כלכלה. הוא היה מאנשי הכלכלה המרכזיים בארץ, והקדיש את חייו ואת כשרונותיו לקידום ענייני הכלכלה ולביצור המשק של המדינה.

(הישיבה הופסקה בשעה 16.08 וחודשה בשעה 16.12)

ג. ציון מלאת מאה שנה למקוה ישראל

את הרצף ההיסטורי המופלא של עמנו. הם מגשרים על פני תקופת מאת השנים האחרונות, אשר אולי לא היתה כמוה בתולדות ישראל למורא ולגדלות, תקופה של שואה וגאולה, של ייאוש ותקווה, של חזון והגשמה. הימצאותם של אורחיינו אתנו היום עדות נאמנה היא לברית הכרותה בין העם ותמוצותיו לבין מדינת ישראל, ברית עולם. יהיו ברוכים לנו.

עתה אמסור רשות הברכה בשם הכנסת לחברי הכנסת פיירמן.

היו"ר נ. ברקת:

חברי הכנסת, נחדש את הישיבה בסעיף הראשון שעל סדר-היום: ציון מלאת מאה שנה למקוה ישראל.

בפתח הישיבה הזאת רצוני לקדם בברכה, בשם הכנסת, את כל האורחים היקרים והחשובים, אשר באו אלינו לציון את המאורע ההיסטורי הגדול, אשר נקרא שם מקוה ישראל עליו.

שמות האורחים למשפחותיהם ושמות האירגונים שנציגיהם נמצאים עמנו היום - וגם בלי שאזכיר אותם, הרי כל שם כחותם על לבה של האומה - מסמלים

לישוב כזה. זכותו הגדולה היתה לא רק במיקוד תשומת-הלב של יהדות העולם בשאלת גאולת ארץ-ישראל, אלא בראייה נבונה של הצרכים והשל הדרך לפתרון. קרל נטר השכיל להבין שהמפעל לא יקום מבלי שיתמכר לו אישית, בגופו ובנפשו. כשביקר בארץ-ישראל בשנת 1868, כמשלחת-חקר של יחיד מטעם "כל ישראל חברים", ולאחר ששהה בה קרוב לחודשיים, בא לידי המסקנה הנזכרת בסוף הדין-וחשבון שכתב לחברה: "כל אלה שביקרו בארץ-ישראל לפני באו פה אחד לאחינו בני ישראל, כאשר באתי גם אני לידי המסקנה הזאת, לא נשאר לי אלא לחשוב, מה האמצעים הטובים ביותר להגיע למטרה זו... על כן אני מציע לכם היום תכנית של מוסד חדש, אשר בו יתחנך הדור הגדול לעבדי דת-אדמה... אני משוכנע, כי בקבלכם את תכניתי זאת, תוכיחו כי היהודי יתמיד בעבודת-האדמה אם תניתן לו האפשרות לכך, ותכינו מקום לאלפים מאחינו אשר יצטרכו לברוח בעתיד מפני שנאת הגויים. ולבסוף מעשה זה יהיה כיבוש בשלום של הארץ הקדושה, שהכריזו בה אבותינו את ייחוד הבורא, כאשר כל העולם היה שקוע עדיין בעבודת-אלילים... מה שנראה היום כחלום יהיה מחר מציאות."

דומני, שמכל האמור לעיל ניתן להבין עד מה היטיב קרל נטר לקלוט אל העיקר, מתוך הרגשה נבונה של שליחות לאומית, דתית והיסטורית. וכפי שנראה היום, הרגישו בכך גם אנשי "כל ישראל חברים", ובאסיפתם הכללית בפאריס, ב-1 בינואר 1869, דנו בהצעתו של קרל נטר ואימצוה בהתלהבות. בעיקר נתן ביטוי להתלהבות זאת שניא החברה, אולף כרמיה, אישיות יהודית גדולה. אף כי כיהן בתפקידים נכבדים בממשל הצרפתי דאז, לא שכח יהדותו ונחלץ לכל פעילות יהודית; וככר הזכרתי את חלקו בהזמת עלילת הדם בדמשק. כרמיה אמר: "אכן, ירושלים חדשה תופיע במלא תפארתה. בראשונה תהיה היא מקום מקדש-מעט, אך יושביה לא יבכו עוד על האבנים שישארו מבית-מקדשם. לבם יתמלא תקווה חדשה, והיכל גדול יתנוסס בה כבימי-קדם, אשר אליו ינהרו צאצאיו...". ובעיקר העריך כרמיה את נכונותו של קרל נטר לקבל עליו את הקמת בית-הספר. תכנית בית-הספר, שאושרה או על-ידי הוועד המרכזי של "כל ישראל חברים", היתה בת שנים-עשר סעיפים, וחשיבות מיוחדת גודעה לסעיף ט' האומר, שהחברה תקנה מדי שנה אחוזות-שדה ליישב בהן יהודים שיעסיקו את בוגרי בית-הספר או את הבוגר-רים עצמם.

עד כמה היתה ראייתו של קרל נטר מפורטת ומרחיקה דאות ניתן ללמוד גם מן התכנית החקלאית שהכין לבית-הספר. אנו נוהגים היום להשתבח ביצוא החקלאי ובייחוד בהישגינו בתחום זה בחמש השנים האחרונות. והנה, מתברר שעוד בשנת 1872 הגיש קרל נטר הצעה ותכנית ליצוא חקלאי של ירקות ופירות ושל תמציית בושם ורפואה מפרחי הארץ, וכמו כן של האספרגוס הגדל, לדבריו, בארץ במהירות שהיא גדולה פי ארבעה ממהירות גידולו בצרפת.

קרל נטר והיה קים את מקוה-ישראל בגופו, איבד בה את בריאותו והיה סנה אשר אופל. הוא נפטר בארץ ב-2 באוקטובר 1882. בביקורו האחרון הספיק עוד לפגוש את ראשוני הביל"ויים שעלו אז ארצה, אותם ביל"ויים ששמם נגזר מ"בית יעקב לכו ונלכה", שאולי

עוזי פיינרמן (המערך, עבודה-מפ"ם):

כבוד היושב-ראש, נכסת נכבדה. בפרוס מאה שנה לייסודו של בית-הספר החקלאי "מקוה-ישראל", דומני שחשוב לזכור ולהזכיר את העבודה, ש"מקוה-ישראל" - או "מקוה" מלעיל, כפי שנשתגר שמו של בית-הספר על לשונו - אמנם הוקם בשנת 1870, אבל את שרשיו יש לחפש בתקופות קודמות.

המעייין בתולדות ישראל מתחילת המאה התשע-עשרה לא יוכל שלא לראות בעלילת הדם של דמשק משנת ת"ר (1840) נקודת-מפנה. רבים וטובים מבין היהודים, וגם מבין אלה שאינם בני-ברית, התחילו לראות באור חדש את פתרון השאלה היהודית. הזעזוע שנגרם אז ליהודי העולם, בעיקר ליהדות צרפת ואנגליה, גרם להופעה משותפת ראשונה של נציגי יהודיות אלה בעניין יהודי כללי: משרבו בראשותם של משה מונטי-פיורי ואדולף כרמיה פעלה להזמת עלילת הדם ולשיחור מעוני דמשק, ולכאורה השיגה בכך את מטרתה ורב לה. אך ברור לי: כשם שהביאה עלילת דרייפוס בסוף המאה לידי הולדת הציונות ההרצלאית, כך הביאה עלילת הדם בדמשק בתחילת המאה לידי פריחת הניצנים הראשונים של הרצון להחדשות לאומית - על-ידי התיישבות והתנחלות בארץ-ישראל. גיצנים אלה הם שהביאו אחרי-כך לידי הקמת מקוה-ישראל.

אגב אורה, ההכרה בזכותו של העם היהודי לארץ-ישראל לא היתה נחלת יהודים בלבד. נוצרים, כגון הכומר פרייוורק משווייץ, או צ'רצ'יל, קונסול בריטניה בדמשק בשנת 1840, הרבו לדבר ולכתוב על הצורך בשיבת ישראל למולדתו. חובב ציון נוצרי אחר, ושמז קולונל גאולר, המושל הבריטי באוסטרליה, אף פירסם בשנת 1845 חוברת ובה הצעות מפורטות להתיישבות חקלאית-יהודית גורבת; התיישבות שתקום בארץ-ישר-אל על אדמות גשולטן, בעזרת מעצמות אירופה החייבות, לדבריו, לפצות את היהודים על הדייפות שרדפום, וחייבות תודה לעם היהודי על יסודות אמונתו. ואחרון, אדונט לה-רוואן, מזכירו של נפוליאון השלישי, שחיבר בשנת 1860 תזכיר, ובו הוא קובע ברורות שיש לסייע ליהודים להקים מדינה יהודית בארץ-ישראל, והוא מסיים את תזכירו בקריאה לעם ישראל: "הגיעה איפוא שעת-כס לפעול, אם במחיר ואם במקנה ואם בכל אמצעי אחר, ולשוב ולהחיות את אדמת המולדת. אתם סייעתם להביא תרבות לעמים, להנהיג את אירופה בדרך הקידמה, עתה שומה עליכם לתת דעתכם על ארץ משלכם. לכו בדרככם זו, בעבודת ההחייאה הזאת. גלוה אתכם בלבנו, ואת זרוענו נושיט לכם לעזרה... וגו'."

אלא שהלכי רוח, כיסופי גאולה, רעיון התיישבות, כל אלה - ההכרה בהם לחוד והגשמתם לחוד. אמנם נעשו נסיונות החל משנות הארבעים של המאה הקודמת, בעיקר על-ידי משה מונטיפיורי, ליישב יהודים על הקרקע או לסייע ליהודים שגילה מונטיפיורי או בכפרי הגליל. אלא שרוב הנסיונות האלה נסתיימו בלא כלום, אם בגלל אי-התאמתם של המתיישבים דאז לעבודה חקלאית, ואם בגלל האפשרות האלטרנטיבית שעמדה לפניהם, והיא קבלת כספי ה"חלוקה".

גם כאן, כבפרקים אחרים של ההיסטוריה האנושית, לא נסתיע המפעל עד שנמצא לו גואל אוניו בדמותו המופלאה של יעקב קרל נטר, שתרים, יותר מכל אדם אחר, להקמת ישוב קבע חקלאי בארץ ולחינוך חקלאים

ואשר מכוח התמסרותם והזדהותם עם הנושא ועם התפקיד השכילי להפוך את בית-הספר גם לבית-חינוך המתווה ארחות חיים ומידות חברה. ואזכיר דק כמה מהם: מאיר וייניק, שלמה הללס, יהושע מרגולין, שגב, הוכברג, ישראל רבקה, שמואל ירדיה, בנימין כפולה, נתן פיאט, נחמיה בן-חיים, פסח בן-עמרם, יונה גנס, ואחרים שמהם אני מבקש מראש מחילה על שלא הזכרתיים כאן. סגל מורים זה ידע, אפילו בשנת 1938, לחדש חידוש גדול במערכת החינוך דאז: בשנה זו הוקם במקוה-ישראל סקטור מיוחד לחינוך הדתי, בעקבות הצרכים הדוחקים של עליית הנוער. ומאז תיים שם בהרמוניה מלאה, זה בצד זה, שני הסקטורים, והלוואי שישמשו דוגמה לאפשרות קיום יחד בתחומים רבים בחיינו.

אי-אפשר לדבר על מקוה בלי להזכיר את המנהלים המסורים שהיו לה. אך מכולם רצוני לייחד את אליהו קראוזה, תלמיד מקוה שנעשה מנהלה, ושימש בכהונה זו במשך ארבעים שנה, בתקופה שבה נתחוללו שתי מלחמות-עולם והוקמה מדינת ישראל. בהנהלתו ובהנחתו הגיעה מקוה להשיגה הגדולים. בהרגשתו הלאומית, בחין ערכו, בחוש ההומור שנתברך בו ושנשתמר אצלו, אף כי המר לו הגורל מאו, היה קראוזה מופת לאלפי תלמידים, פועלים ומכשירים-עצמם להתיישבות, שעברו את מקוה בשנות כהונתו.

בשנת 1965 נחתם הסכם בין מדינת ישראל לבין חברת "כל ישראל חברים" על הקמת חברה משותפת לשם מימונה, ניהולה ופיתוחה של מקוה-ישראל; בכך קמה באורח רשמי השותפות בין מניחת היסוד לבין המקיימת כל שנבנה עליו ומרחיבתו.

בהתקרבה לגיל המאה ביקשה מקוה לישוב בשלוה, אלא שקפץ עליה רוגזו של העיר, ושוב היתה מקוה לעמדה קדומנית; הפעם — במלחמה על שימור הקרקע והחקלאות. העניין הועלה בכנסת, וועדה מיוחדת שהוקמה לשם כך המליצה לפני הממשלה לחוקק חוק מיוחד ובו ייקבע, שלא ייעשה שינוי בייעוד המקורי של אדמות מקוה-ישראל בגבולותיה הקיימים ללא החלטת הכנסת. ובתקווה שאמנם כן יהיה — אני מסיים בברכת "ממאה למאות".

הי"ר ה. ברקת:

דברים על מקוה-ישראל בשם הממשלה ישא שר החקלאות.

שר-החקלאות ה. גבתי:

אדוני השוב-ראש, כנסת נכבדה. התכנסנו היום לישיבה חגיגית זו לציון מלאת מאה שנה לייסודו של בית-הספר החקלאי הראשון בארץ ישראל — מקוה-ישראל. למעשה אנו חוגגים היום מלאת מאה שנה להתיישבות החקלאית היהודית בארץ. אבן-היסוד שהונח זה לפני מאה שנה להקמת הבניין הראשון של בית-הספר מקוה ישראל היתה גם אבן-היסוד להתיישבות היהודית בארץ, התיישבות אשר שימשה ומשמשת בסיס ותשתית למפעל התקומה שלנו שהשקענו בו מאמצים על-אנושיים והרבה דם וזיעה של שלושה דורות.

התלמיד הראשון, בן השנים-עשרה, שמצא קרל נטר בירושלים כיתום עוזב ומזונח — בכוד אלחדיך, שבסוף ימיו היה איכר בראש-פינה — היה הראשון אשר בישר את הפלא הגדול: קם דור של עובדי אדמה

לא היה להם מקום ללכת אליו, אלמלא הקים קרל נטר קודם לכן את מקוה-ישראל.

דומני, אין ציון טוב יותר לזכרו של קרל נטר מדברי ברל כצנלסון עליו ברשימתו "על החברות" שנקבעה בשנת תרע"ח: "שמו זה כבר היה לאגדה, לאחת האגדות החדשות של עליית השחר לעם השב... כחידת פלאים ששאריו לנו היחידים, הענקים בני הדור ההוא, אשר חלום האגולה המקודש היה מקופל בלבם כפרח בניצת... לא זכה נטר ולא זכינו אחריו לביוגרף אובה, אשר יגלה לפנינו את גילגולי נפשו, כיצד נדקם בלבו החלום וכיצד פתר אותו שעל שעל, ומה היה תגמול נפשו בחייו, אם נתחומות התקווה או מרי היאוש... לנו נשארה רק האגדה-חידה: יהודי חדש, גר ורחוק שב ממרחקים אל ארץ אבותיו לנעוץ בה קנה לגאולת העם העתידה. לנו נשאר גם שם הפועל, הרומז כפולות: מקוה-ישראל, קיווה, כינוס העם, ותקוות העם. עלה בגורלו האושר הבלתי-קל להיות הראשון, ולא נשאר מפעל חייו בודד. סוף סוף באו-גם הממשיכים".

קרל נטר ידע להדביק בהתלהבותו גם את הברון רוטשילד, שהחל אז כנדיב האלמוני והפך להיות הנדיב הידוע. דרך שגב, עד כמה גדול היה כוחו של קרל נטר לקרב רחוקים ולגשר על פני תהומות שמעתי גם מפי אחד מחברי הכנסת, יוצא מרוקו. כאשר שמע שאני עומד לשאת את המברכה בשם הכנסת, סיפר לי, שבמדורקו היתה קיימת במשך שש עשר שנים אגודה בשם קרל נטר, שכמה מחבריה, שניים או שלושה, יושבים בה היום כחברי הכנסת. מעבר להבדלי מפלגות, אמונות ודעות, היו כולם יחד חברים בתנועה על שמו של קרל נטר, שתכליתה היתה להכשיר מדריכי נוער ומתיישבים לעתיד בארץ-ישראל.

לעשונותה של מקוה-ישראל מלווה אותה במשך כל שנות קיומה. כבר דיברתי קודם לכן על כמה מעשי-נחשון שלה, אבל לא הזכרתי את תרומתה העצומה להכשרה החקלאית ולהתנגשות החברתית של גרעיני ההתיישבות, שהקימו את ניהול וכפר יהושע, את דמת יוחנן ומעברות, את מרחבה וכלל ויתקין, ונקודות-ישוב נוספות. דומני, שלא אגויז אם אומר שפני המפה ההתיישבותית שלנו שונים היו ללא תרומתה של מקוה-ישראל לעיצובה ולגיוונה. במשך כל שנותיה אופיינה מקוה-ישראל כעמדה קדמית.

תחילה היתה מקוה-ישראל עמדה התיישבותית, ולאחר מכן עמדה בטחונית. החל במאורעות 1920, לאחריהם מאורעות 1929 ו-1936, וכלה במלחמת השיח' רור, שימשה מקוה-ישראל כמגינה על תל-אביב ועל שכונותיה מדרום, וכמבטיחה את נתיבי התחבורה מתל-אביב אל דרום הארץ ואל ירושלים. זאת ועוד, רבים מתלמידי המוסד ובוגריו התנדבו עוד במאורעות 1929 להגנת הגליל, ואפשר היה למצוא אותם בכל מקום שנוקד להגנה, בכל יחידות ההגנה, הפלמ"ח והבריגדה, ולאחר מכן — בצה"ל. במחשני מקוה-ישראל ובבתי-המלאכה שלה נולדה גם הוידיקה המפורסמת, שאביה-מולידה היה דוד ליבוניץ ממורי המוסד. לא ייפלא איפוא, שבאווירה בטחונית זאת צמחו רבים מבין מפקדי צה"ל היום, וראשון להם הרמטכ"ל הנוכחי רב-אלוף חיים בר-לב.

דמותה המיוחדת של מקוה-ישראל עוצבה לא מעט בזכותם של המורים והמתכנים שליווה כל שנות קיומה,

שם זה, אומרים, הוצע על-ידי חייט ירושלמי אשר תפר במקום בגדים לתלמידים לכבוד חנוכה בית-הספר, והוא הסתמך על הפסוק בהפטרת השבוע (ירמיהו יד, ח): "מקוה ישראל, מושיעו בעת צרה, למה תהיה כגד בארץ וכאורח נטה ללון". נטר קיבל את ההצעה, והמליץ עליה לפני הוועד המרכזי, בהסבירו (ואני מצטט את דבריו): "הלוואי שמוסדנו יהיה מקוה, מקוה טהרה לתושבי הארץ, שכן זקוקים הם מאוד לכך. אך מקוה פירושו גם כינוס וקיצוץ, וגם תקווה. ואמנם המקום נוסד על-ידי כינוס יהודים מכל העולם, והדבה תקוות אנו תולים בו. מי יתן והמוסד יהיה צעד ראשון לקיבוץ גלויות בארץ אבותינו".

עם הקמת בית-הספר נתקל נטר בקשיים רבים להביא תלמידים אליו. השוב בארץ היה קטן. בארץ ישראל היו אז כ-13,000 יהודים. באוכלוסיה זו היו כ-2,500 גברים, שרק כ-16% מהם עסקו בעבודה ובמסחר. אחוז גדול מאוד היו מלמדים או תלמידי ישיבות. היהודים סירבו לשלוח את ילדיהם לבית-הספר מקוה-ישראל, בעיקר מפני שיקרי ירושלים, רבניה וגבאיה, חשבו שיש לו שייכות למיסיון. היהודים, שרובם היו חיים על כספי החלוקה, חששו ששליחת ילדיהם לבית-הספר תגרוך ביטול התמיכה בהם. לא נותרה לנטר ברירה אלא לנסוע לארצות הסמוכות ולהביא משם יתומים: מקושטא, ממצרים ומארצות אחרות.

קרל נטר ראה בבית-הספר ראשיתה של תכנית התיישבותית גדולה, כי הוא העלה את השאלה מה יעשו התלמידים אחרי סיום הלימודים בבית-הספר. לכן הציע לכ"ח להוציא אוכלוסיות ולקנות בכסף זה אדמה וליישב עליה יהודים שיעסיקו את בוגרי בית-הספר. אולם הצעתו זו נדחתה על-ידי החברה שהתנגדה לכל פעולה התיישבותית בארץ-ישראל, וראתה את תפקידה רק בהקמת מוסדות חינוך.

כמה שנים אחרי ייסוד מקוה-ישראל נוסדה המו-שבה פתח-תקוה על-ידי יהודי ירושלים, ואחרי כן נקנו גם שטחי קרקע להקמת ראשון-לציון. ב-1881, אחרי הפרעות שפרצו ברוסיה, התחילה הגירה גדולה של יהודים משם. הודם העיקרי של המהגרים זרם לאמריקה, אולם קילוח דק פנה גם לארץ-ישראל. היתה זו ראשיתה של העלייה הראשונה שהביל"ויים פרצו לה את הדרך. כמה מאנשי ביל"ו שהגיעו לארץ מצאו להם מקום עבודה במקוה-ישראל. אולם מנהל בית-הספר, שמונה לתפקיד זה אחרי שחזר נטר לצרפת, לא הראה יחס של הבנה לעולים החדשים, והכביד מיד על קליטתם ועל הכנסתם לעבודה.

נתמול מזלם של אנשי ביל"ו שבאותו זמן בא נטר לביקור נוסף בארץ. הוא נפגש עם אנשי ביל"ו, התרשם מאוד מן הצעירים הנלהבים האלה ודאג להקל על עבודתם, להעלות את שכרם, וגם התחיל בבניית בית למגוריהם. אולם זמן קצר אחר-כך נפטר קרל נטר והובא לקבורה במקוה-ישראל.

בדברי הימים של מקוה ישראל יש להבחין בין שתי תקופות שונות: התקופה הראשונה שנמשכה עד מלחמת-העולם הראשונה, והתקופה השנייה - מגמד מלחמת-העולם עד ימינו אלה. אהלים שנשלחו על-ידי כ"ח לנהל את בית-הספר היו רחוקים מאוד מהבנת התפקיד של בית-הספר והתכדו לצרכים החינוכיים של הישוב ולייעוד שהוטל עליהם כמפלסי דרך להתיישבות

יהודיים, עובדי אדמה שבנו מאות ישובים חקלאיים, כבשו באת ובמחורשו את מרחבי הארץ השוממה, והניחו יסוד איתן להקמת מדינת ישראל.

מרחק מאה שנה מפריד בינינו לבין אותם הימים כאשר חברת כל ישראל חברים החליטה החלטה היסטורית: לייסד בארץ-ישראל בית-ספר חקלאי אשר ייקרא "בית לימוד לעבודת אדמה, של חברת כל ישראל חברים".

חברת "כל ישראל חברים" נוסדה עשר שנים לפני כן, ב-1860, על-ידי קבוצת צעירים יהודיים מצרפת אשר התחנכו ברוח המהפכה הצרפתית של שנת 1848, וראו בחופש הפרט - בכלל זה חופש הדת - אחד מעקרונות היסוד של המהפכה. אבל הם היו גאמנים גם לעמם. הם באו לכלל מסקנה כי גם בתקופת הליברליזם של המאה התשע-עשרה לא יתעוררו אנשי מחשבה ולוחמי חירות האדם ללחום את מלחמתם של בני העם המפוזר, אם בני העם עצמם לא יתעוררו למלחמת מגן. ואז גמלה בלבם המחשבה לארגן את היהודים במטרה להגן על אחיהם הנרדפים והמעונים ברחבי תבל.

מספר המייסדים היה 17, וביניהם גם הסוחר קרל נטר. "כל ישראל חברים" - זאת היתה הסיסמה אשר הוטלה לעבר העולם בתקופת האמנסיפציה. ובפעם הראשונה בהיסטוריה הוקם איגוד לאומי מעל לתחומי ארצות ומדינות, להגנה זכויות ישראל בכל מקום שהם נרדפים.

אחת המטרות של "כל ישראל חברים", כפי שנקבע בתקנותיה, היתה לסייע להתקדמותם של היהודים. זה היה מכוון ליהודים בארצות נחשלות, לחינוך ילדיהם לתורה ולמלאכה. לכן הכריזה החברה בראשית פעולתה על ייסוד בתי-ספר במחוזות ששם גדול מספר היהודים השוקעים ביוון הבערות, בייחוד באפריקה ובתורכיה. חברת כל ישראל חברים עשתה גדולות בהקמת מוסדות חינוך בארצות אפריקה הצפונית, בתורכיה האירופית והאסיאתית, בסוריה ובעיראק, בפרס ובבלגריה, ובתקו-פה מאוחרת יותר - גם בארץ-ישראל.

קרל נטר היה הרוח החיה בחברת כל ישראל חברים. בשנת 1868 ביקר בארץ ועמד מקרוב על מצב היהודים ועל צרכיהם. אחרי שובו לצרפת הגיש דין-וחשבון על ביקורו, ובסיום הדין-וחשבון כלל את הצעתו על הקמת בית-הספר החקלאי, שאת הנוסח המדויק שלה שמעתם מפי חבר-הכנסת פינורמן.

חברת כל ישראל חברים אישרה את ההצעה פינורמן 1869. החלטה זו עוררה הדים רבים בין יהודי התפוצות, בראש וראשונה בחוגים הנאמנים לציון, שראו את יישובם של יהודים בארץ-ישראל כמנוף העיקרי לגאולת הארץ. הרב קלישר, הרב אלקלעי ורבים אחרים הביעו את שמחתם ואת תמיכתם בהחלטה זו.

נטר היה איש מעשה, והוא קיבל על עצמו גם לבצע את התכנית שהציע. עוד באותה שנה נסע לקושטא לבקש הקצאת שטח קרקע לבית-הספר ורשיון לבנייה. ובראשית 1870 כבר קיבל נטר את "פירמאן", הרשיון המיוחד שניתן על-ידי השולטן, ויצא מיד ליפו. במרץ דב ניגש לעבודה, קיבל את השטח לחוקתו, חפר באר ומצא מיג, והתחיל בבניית הבניינים הראשונים. ב-1871 היתה חנוכת בית-הספר. ואז ניתן לו השם "מקוה ישראל".

התואר אגרונום, ואף-על-פי שנשלח לעבוד בסמינרנה כמנהל בית-ספר חדש של יק"א. הוא חזר לארץ ונתמנה לכהן כמנהל חוות הלימוד וההכשרה בסג'רה שהוקמה על-ידי יק"א. כאן נפגש עם ציבור גדול למדי של פועלים חקלאיים. סג'רה היתה אז מרכז של פועלים. כאן נוצר ה"קולקטיב" ביזמתה של מניה שוחט. כאן הוקמה האגודה הראשונה של פועלים חקלאיים, שמת-רנה היתה "לפתח בארצנו אלמנט של פועלים-פלחים בגופם וברוחם". כאן נוסד "השומר", שמטרתו היתה לפתח בארצנו "אלמנט של שומרים יהודים הראויים לעבודה זו". במשך הזמן נוצרו קשרים הדוקים בין קראוזה ואנשי העלייה השנייה. הוא ידע להעריך את מסירותם ונכונותם לסבול לעבוד, והם הכירו בו את איש האדמה, נושא החזון, שותף לעבודתם ולחונם.

בשנת 1913 החליטה יק"א לחסל את החווה בסג'רה, ואחרי זמן-מה מונה קראוזה, לפי המלצת המדיב הדיוע הברון רוטשילד, כמנהל מקוה-ישראל. כהניך מקוה לשעבר ידע קראוזה מה רבים השינויים והתמורות שיש להכניס בבית-הספר כדי להתאימם ליעודו האמיתי. אולם עוד בטרם הסמיק להתאזר במקום, פריצה מלחמת-העולם הראשונה, שהקפיאה את הפעולות בבית-הספר למשך ארבע שנים רצופות. בתנאים קשים ביותר, תוך ניתוק מן המקורות הכספיים של כ"ח, בתקופת הגזירות החמורות של התורכים, הצליח קראוזה לשמור על המוסד ולקיים את המשק מבלי שנהרס הרכוש הרב של בית-הספר.

רק אחרי כיבוש הארץ על-ידי הצבא הבריטי החזילה תקופת פיתוח חדשה לבית-הספר. "כל ישראל חברים" אמנם הדיעה לקראוזה שעליו לפזר את התלמידיים ולהפסיק את פעולות בית-הספר, כי אין בידה אמצעים להמשיך ולקיים אותו. אולם רווח והצלחה עמדו לבית-הספר מן הברון רוטשילד, שהביע נכונות לעזור לו ושילב את תמיכתו במתן חינוך ליתומי המלחמה בארץ-ישראל. בית-הספר קלט תוך שנתיים 150 יתומים, והתחיל את פעולתו במלוא ההיקף. קראוזה ריכז במקוה-ישראל קבוצת אנשים שהיו מסוגלים להורות את לימודי החקלאות בעברית במקום השפה הצרפתית. בראש הקבוצה הוזאת עמד אליעזר יפה, ואלו הצטרפו יעקב אורי, אלימלך לזין ואברהם גלותמן. הקבוצה הוזאת יזמה גם את הוצאת הירחון החקלאי "השדה" שעורכו הראשון היה אליעזר יפה, ואת החוברות הראשונות ערך במקוה-ישראל.

השינויים במקוה-ישראל ניכרו תוך תקופה קצרה, והישוב הרגיש כי רוח חדשה נושבת שם. אליעזר יפה וחבריו היו חברים באירגון א' למושבי עובדים שהתכונן להתיישב בנהלל. עם העלייה התיישבות עזבו הם את מקוה-ישראל, ובמקומם באו צוות עובדים צעירים שמל-או את תפקידם בכשרון ובהצלחה.

מניין המחזורים במקוה-ישראל מתחיל לאחר מלחמת העולם הראשונה. שנות המלחמה הבדילו בין תקופה לתקופה, בעיקר בשל המפנה שחל בבית-הספר. זו הפעם הראשונה שהתחילו ללמד את תורת החקלאות בעברית, ותוך כדי לימוד היה צורך ליצור טרמינולוגיה עברית למונחים החקלאיים. אחרי המפנה שחל בשפת ההוראה בא מפנה נוסף: הוכנסה עבודה עברית למשק.

עקב השינוי שחל בבית-הספר היתה נהירה גדולה

חקלאית ולחינוך דור של עובדי אדמה. הלימודים בבית-הספר התנהלו על טהרת השפה הצרפתית. לימוד השפה העברית ניתן במידה זעומה מאוד. המנהלים שפעלו בהשראת כ"ח לא ראו אז כתפקידם להכשיר את החני-כים לקראת המשך חייהם והבטחת עתידם בארץ-ישראל. הם הנבילו את עצמם בהקניית מקצוע חקלאי או אחד ממקצועות המלאכה לחניכים בשביל שיבנו את עתידם במקום אחר. חלק מהתלמידים נשלחו אחרי סיום בית-הספר להכשרה נוספת לפאריס, ומשם התפזרו על-פני ארצות רבות כמורים ומנהלים של בתי-הספר של כ"ח. לאחרים הוצע להגר לארגנטינה או לארצות אחרות ולהתיישב שם.

במשך התקופה הזאת הוקמו מושבות יהודיות רבות ביהודה, בשומרון ובגליל, והמתיישבים בהן היו זקוקים לבית-הספר כמקום הכשרה לילדיהם שימשיכו את עבודתם, אלא שלמעשה היה בית-הספר נטול כמעט כל ערך בשבילם. באותה תקופה באו לארץ אלפי חלוצים, אנשי העלייה השנייה, והללו זקוקים היו להכשרה חקלאית לקראת התיישבותם בעתיד. אולם בית-הספר היה נעול בפניהם. העבודה בו התנהלה על טהרת העבודה הערבית, ולא ניתנה דריסת רגל לפועל יהודי בו.

ביטוי ליחסם של מנהלי מקוה-ישראל ולהתנכרותם לפועל היהודי ולהתיישבות היהודית נתן ברל כצנלסון במאמר שהוכיח פה חבר-הכנסת פינירמן. "על החברות", בשלהי מלחמת-העולם הראשונה. הוא העריך את אי-שיותו הגדולה של נטר, שהיה בעיניו נפיל ראשון, מיישב-חלוק, אולם ביטא את האכזבה הגדולה מפעלם של ממשיכיו. הוא כתב: "בני ביל"ו הראשונים שבאו לעבוד בארץ-ישראל עוד מצאו בנטר מערד וסומך. אבל מה מצאו יורשיהם הרוחניים של הביל"ויים ביהודים של יוצר מקוה? הם דופקים על שערים נעולים. חסד מיוחד היה דרוש מצד הפקיד למען קבל פעם פועל עברי. המוסד הראשון לתחית העם ניתק את הקשרים בינו ובין העם החי. את נשמתו החיה החניק. מטרתו נשכחה מומן. כל רוחות האביב שעברו בארץ לא נגעו עדיו. ההתפתחות החקלאית שבארץ אינה ניכרת בו. גם סערות המלחמה בעד שלטון השפה העברית, היא לא השיבה את שכבת האבק המכסה את מקוה".

הסיכום של ארבעים השנים הראשונות לקיומו של מקוה-ישראל לא יהיה מאוזן, אם לא נציין כי במשך השנים האלה גדל בית-הספר, התבסס המשק החקלאי, הוקמו ענפים חדשים, ניטעו מטעים רבים, עלתה הרמה המקצועית, הוכנסו זנים חדשים של גדולי שדה, ירקות, וניטעו מטעים מזנים משובחים שהובאו מחוץ-לארץ. באותן השנים שימשה מקוה-ישראל גם תחנת נסיונות זוטא בשביל הארץ, וסיפקה זרעים ורכב לחקלאים במושבות. כאמור נעשתה העבודה במקוה-ישראל על טהרת העבודה העברית. יחד עם זאת עברו במקוה-ישראל כמורים כמה בעלי-מקצוע חשובים שהתפרסמו במשך הזמן ותרמו תרומה גדולה לקידום החקלאות בארץ.

המצב בבית-הספר השתנה מן הקצה אל הקצה עם מינויו של האגרונום אליהו קראוזה כמנהל מקוה-ישראל. אליהו קראוזה היה עצמו בוגר מקוה, אולם שלא כרוב הבוגרים של בית-הספר לא נטש את מקצוע החקלאות וגם לא עזב את הארץ לצמיתות, על אף האפשרות שניתנה לו להשתלם בצרפת, שם קיבל את

אחרי פרישתו של אשר מלכין מונה כמנהל בית-הספר ד"ר גדעון כץ, שהוא מנכ"ל בית-הספר מקוה ישראל עד היום. מספר התלמידים הלך וגדל ובשנת תש"ל היה מספרם 770, המחולקים באופן שווה בין המדור הכללי והמדור הדתי. כמחצית מהתלמידים באים מהכפרים ומהמושבים, והמחצית השנייה מהערים ומעיי-רות הפיתוח. מגמת בית-הספר - להגיע תוך שנים ספורות לאלף תלמידים.

על סף יובל המאה ניצב בית-הספר לפני משימות קשות. התפתחותה הדינמית של חקלאותנו שינתה את פני החקלאות מן הקצה אל הקצה. אין כלל להשוות את שיטות העבודה, מבנה המשק והציוד, למה שהיה מקובל לפני עשרים-שלושים שנה. בית-הספר "מקוה ישראל", הוותיק בבתי-הספר החקלאיים בארץ, ניגד הרבה אחרי התפתחות זו. בשביל להקנות את תורת החקלאות לחניכים ולהכשירם לקראת תקופת שנות השבעים, היה צורך לבנות מחדש את כל המערכת החקלאית של בית-הספר, להקים מבנים מודרניים יותר, לרכוש ציוד מיכני ומתאי, לשנות את רשת ההשקיה בשדות השלחין, ואכן בשנים האחרונות נעשתה פעולה גדולה בתחום זה. בית-הספר נעזר בתקציב של הממשלה ובתרומות מיוחדות של "כל ישראל חברים" ו"פיקא" למטרות אלו וגם לבניית בתי-מגורים לתלמידים, שמקצתם מתגוררים עדיין במבנים שהוקמו לפני שבעים או שמונים שנה.

לקראת יובל המאה מחדשת מקוה ישראל את נעוריה. עבודת בנייה נרחבת נעשית שם בתחום המגורי ובתחום המשק, ועם סיומה ייווצרו במקוה ישראל התנאים המתאימים להכשרת אלפי נערים ונערות לחקלאות.

רבותי חברי-הכנסת, אין כל אפשרות להעריך הערכה מלאה את חשיבותו של בית-הספר "מקוה ישראל" אל תרומתו להתפתחותם של הישוב היהודי בארץ ושל ההתיישבות החקלאית. המוסד חניך והכשיר אלפי צעירים המפוזרים כיום על פני ישובים חקלאיים רבים בכל הארץ. במוסד הזה ניתן לאלפי הצעירים חינוך לאומי וניטעה בלבם אהבת המולדת ואהבת ישראל. אין זה מקרה שרבים מראשי ה"הגנה" והמפקדים הגבוהים בצה"ל, ובראשם הרמטכ"ל חיים בר-לב, קיבלו את חינוכם במקוה-ישראל. "מקוה ישראל" תרם תרומה גדולה גם להעלאת הרמה המקצועית של חקלאותנו. במוסד זה התרכזו בזמנים שונים בעלי מקצוע מעולים בכל ענפי החקלאות, והם הטביעו את חותמם על התפתחותו. הזכיר חברי-הכנסת פינרמן שמות רבים של מורים ומומחים אלה. כל אחד מהם עשה גדולות בענף שעסק בו, והחקלאים הוותיקים יודעים לספר הרבה על כל אשר למדו מהם.

חברי הכנסת, אנו מציינים היום תאריך היסטורי בתולדות הציונות ובתולדות ההתיישבות בארץ. אנו מציינים תאריך בראשית ההתיישבותנו בארץ. הגרעין הקטן שנודע על-ידי קרל נטר לפני מאה שנה נבט וצמח ונתן פרי הילולים. חברי-הכנסת מאיר יערי, שעבד גם הוא במקוה ישראל לפני שהצטרף לקיבוץ מרזביה, כתב על הימים ההם, ואני מצטט: "במקוה ישראל לקחתי בידי גרעין של איקליפטוס, שבקושי הוא נראה לעין לא-מזוינת. ראיתי את הענקים המיתמרים אל על עד לגובה של 50 מטר. הם צמחו מגרעין זה. ואותה שעה חשתי עד מה

של תלמידים אליו ולא היה מסוגל לקלוט את כל המתדפקים על שערינו. זכות קדימה ניתנה לבני המושבים, אולם במשך הזמן גדל כושר הקליטה של בית-הספר ובאו אליו רבים מבני העיר וגם תלמידים מחוץ-לארץ.

בנוסף על התלמידים נעשה בית-הספר מקום הכשרה חשוב מאוד לפועלים חקלאיים שהכשירו את עצמם להתיישבות. רבים מאנשי העלייה השלישית, שפניהם היו מועדות להתיישבות בקיבוצים או במושבי עובדים, הכשירו את עצמם במקוה ישראל. קבוצת חברים שהתיישבו בכפר יהושע, חברי קיבוץ של השומר הצעיר שהתיישבו בבית-אלפא, וחברי קיבוצים רבים אחרים שייסדו אחרי כן את גבת, מזרע וקיבוצים אחרים, קיבלו כאן את הכשרתם.

גרעיני התיישבות רבים התארגנו מבין חניכי מקוה ישראל, שהקימו אחר כך ישובים חדשים. קבוצת "הצ"ח" התיישבה ברמת יוחנן; קיבוץ "השדה" הקים את שדה-נחום; הגרעין הראשון של "השומר הצעיר" הקים את הקיבוץ "תל-עמל", הרי הוא "ניר-דוד". מלבד הגרעינים הקיבוציים הוקם גם אירגון למושבי עובדים שהקים את "כפר נטר" על שם מייסד מקוה ישראל.

ארבעים שנה כיהן אליהו קראוזה כמנהל בית-הספר, ובמשך השנים הללו גדל המוסד והתרחב. מספר התלמידים, שמנה בראשית כהונתו 100, הגיע ל-560 כאשר פרש קראוזה מתפקידו ב-1954. 4,000 תלמידים סיימו את לימודיהם בתקופה זו.

בשנת 1952, עם גידול מספר החניכים, הורגש הצורך להגדיל את שטח הקרקע של בית-הספר. בזמנו קיבל בית-הספר מן השולטן שטח של 2,539 דונם. ממשלת ישראל החכירה לבית-הספר שטח נוסף של 839 דונם, הגובל באדמת המוסד. ב-1952 נחתם הסכם בין הממשלה וחברת "כל ישראל חברים" על שותפות בהנהלת בית-הספר והוקם קורטוריון של 21 חבר, אשר מלחם מונה על-ידי "כל ישראל חברים" 10 על-ידי ממשלת ישראל. יושב-ראש הקורטוריון היה המנהל הכללי של משרד החקלאות דאז מר חיים הלפרין, שהי-סיף לכהן בתפקיד זה גם אחרי שפרש מתפקידו במשרד החקלאות.

אחרי פרישתו של מר קראוזה ב-1954 מונה מר אשר מלכין כמנהל המוסד. הוטל עליו להיאבק עם קשיים כספיים גדולים, כי האמצעים שהעמידה חברת כ"ח לרשות בית-הספר לא הלמו את הצרכים של בית-הספר שגדל והתרחב במשך השנים. מצב זה נתן את הדחיפה לעריכת הסכם חדש בין הממשלה וחברת כ"ח שנחתם ב-1956, בהתאם להחלטת הממשלה בישיבתה מיום כ"ח באדר תשט"ז. לפי ההסכם הוקמה חברה בשם - "מקוה ישראל - כל ישראל חברים" לשם מימונו, ניהולו ופיתוחו של בית-הספר החקלאי מקוה ישראל כמוסד בעל אופי ממלכתי והעמדתו על בסיס משקי מוצק. החברה תתנהל על-ידי מועצת מנהלים בת תשעה חברים: ארבעה נציגים של הממשלה, ארבעה נציגים של כ"ח והיושב-ראש ימונה על-ידי שר החקלאות; ומאז נכלל החינוך החקלאי במסגרת משרד החינוך - על-ידי שר החינוך, לאחר התייעצות עם כל ישראל חברים. כיושב-ראש המועצה נבחר מר יוסף אפרתי. ההסכם נחתם על-ידי שר החקלאות דאז, קדיש לוז, בשם ממשלת ישראל, ומרסל פרנקו נציג "כל ישראל חברים".

— ציון מלאת מאה שנה למקוה ישראל (גבתי, ברקת); מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת (ברקת, ליאור); סקירת שר החינוך והתרבות על פעולות משרדו (ברקת, אלון) —

אליהו קראוזה, ורבים אחרים שהשקיעו את חייהם ביצירה מפוארת זו והלכו לעולמם.

על דעת הממשלה אני מביע בזה את תודתנו והערב-כתנו להנהלת מקוה ישראל, למנהל בית-הספר, לכל חבר המורים, המחנכים, המדריכים והעובדים, העושים לילות כימים לביטוסו, לקידומו ולשיפורו של בית-הספר; ואנו מאחלים להם שיוזכו לתנך עוד מחזורים רבים של נערים ונערות לתורה ולעבודה ולהכשרים לקראת ייעודם בעתיד: להיות עובדי אדמה במולדת.

היו"ר ד. ברקת:

חברי הכנסת, בכרחה למקוה ישראל ולעתידו נסיים את החלק החגיגי של הישיבה. נפסיק עתה את הישיבה לעשרים דקות ונחדשה לאחר מכן.

(הישיבה הופסקה בשעה 17.01 וחודשה בשעה 17.21)

ד. מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת

היו"ר ד. ברקת:

לקריאה שנייה ושלישית: חוק לתיקון פקודת בריאות העם (מס' 4), תש"ל-1970 — שחזר מוועדת הישירותים היציבוריים.

לדיון מוקדם: 1. חוק להפעלת סמכויות חידום בשעת חירום (מעצר), תש"ל-1970 — הצעת חבר הכנסת אורי אבנרי; 2. חוק שירות המדינה (משמעת), תש"ל-1970 — הצעת חבר הכנסת ראובן ארני.

קשה לראות עכשיו את הארץ בהתפתחותה, בלי תחושת העתיד הנאמנה.

חברי הכנסת, בהתאם להחלטות ועדה משותפת של ועדת החינוך והתרבות וועדת הפנים תוגח בקרוב על שולחן הכנסת הצעת חוק מיוחד על מקוה ישראל, שבו ייקבעו גבולות מקוה ישראל הקיימים ואשר יבטיח שלא ייעשה כל שינוי בייעודן של אדמות אלו ללא החלטת הכנסת. יהיה זה ביטוי להערכה הרבה שהעם כולו רוחש לבית-הספר החקלאי הראשון שהוקם לפני מאה שנה, ויהיה זה השי שאנו מגישים לו ביום חגו.

העם כולו חוגג אתנו את היום הזה, את מלאת מאה שנה לראשית התנחלותנו בארץ, ומעלה בהוקרה ובהער-רכה את זכרם של מייסד מקוה ישראל, קדל נטר, והמנהל הדגול של בית-הספר במשך ארבעים שנה,

אני מתכבד לחדש את ישיבת הכנסת. נשמע הודעה על המסמכים שהונחו על שולחן הכנסת.

מוזכר הכנסת ח. ליאור:

ברשות יושב-ראש הכנסת, הנני מתכבד להודיע כי הונחו היום על שולחן הכנסת לקריאה ראשונה, מטעם הממשלה: חוק לתיקון פקודת העדות (מס' 9), תש"ל-1970.

ה. סקירת שר החינוך והתרבות על פעולות משרדו

היו"ר ד. ברקת:

הכנסת תעבור לסעיף ג' בסדר-היום: סקירת שר החינוך והתרבות על פעולות משרדו ודיון. רשות הדיבור לשר החינוך והתרבות.

שר החינוך והתרבות י. אלון:

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. בפתח דברי יודשה נא לי לצרף את ברכתי לבית-הספר מקוה-ישראל עם כניסתו למאה השנייה לקיומו. אכן נתברכנו במוסד חינוכי-התיישבותי ראשון-במעלה, בעל עבר מפואר ועתיד גדול.

בימים שלא כתקנם, ימי מלחמה, כשבחלקי ארץ שונים נאלצים תינוקות של בית-רבן לשקוד על התורה במקלטים, ובאחרונה אף נבחרים מדעת על-ידי מרצחים חשוכים לשמש קרבנות למלחמתם השפלה, מול שתיקתו המדהימה של העולם הקרוי נאור — אני מביא לפני הכנסת את סקירת התקציב של המשרד לחינוך ולתרבות.

תקציבו הכולל של המשרד — התקציב הרגיל ותקציב הפיתוח — לשנת 1970/71, מכל המקורות, מסתכם לפי שעה בסכום של 847 מיליון לירות, לעומת 744 מיליון לירות בשנת 1969/70, דהיינו: גידול כולל של 103 מיליון לירות, או 13.8%. את חלוקתו המפורטת של התקציב תמצאו בגספחים שיונחו לפניכם.

חברי הכנסת, תקופת חירום לאומית תובעת מכולנו

קביעת סולם עדיפויות סלקטיבי וקפדני, ולדעתי היא מבחיבה לנו מאמץ כפול ומכופל בשדה החינוך והתרבות דווקא, כדי לקיים את עדיפות האיכות, מכאן, ולגבור על נזקי הנגש הכרוכים במלחמה, מכאן. שלא כבתחומים אחרים, פרט לתחום הבטחון, מחדל — ולו גם זמני — בשדה החינוך אינו ניתן על-פי רוב לתיקון, כי המדובר הוא בבני-אדם וברצף אורגני המאפיין את המהות החינוכית, שאינה כפופה ללוח כלשהו. לכן טוב שננהג כולנו גישה סלקטיבית ביותר בכל סלקציה תקציבית לחינוך ולתרבות. מה שנזרע בחינוך ובתרבות נקצור בכל תחומי היצירה וההוויה הלאומית.

מערכת החינוך והתרבות בישראל היא מטרה לעצמה, אך לה ולמסכת הערכים של החברה הישראלית חלק מכריע ביכולת עמידתנו, ובייחוד בעמידתנו של הדור הצעיר במשא הכבד, שהטילה עליו ההיסטוריה היהודית בזמן הזה.

כבעבר כן גם כיום — ואולי כיום אף ביתר שאת — שומה על מערכת החינוך והתרבות בישראל לעצב עיצוב הומאני את פני הדור הגדל בצלה של המלחמה המתמשכת, עיצוב אשר יהלום את מורשתו הרוחנית העשירה של העם היהודי, מזה, ואת צרכי האומה והאדם בחברה הכלכלי-אנושית בת-זמננו, מזה.

כבעבר כן גם כיום שאיפתנו היא לגדל דור שוחר שלום, תאב דעת ויצירה בכל תחומי הפעילות האנושית, דור אשר שום דבר אנושי אינו זר לו, אך הוא זר

הקניינית; מורים שהם מחנכים בשעה שמרביצים תורה, מחנכים שהם מורים בשעה שמקנים ערכים.

משרדנו עושה למען שיתוף-יחד של ציבור המורים על אירגוניו בגיבוש מדיניות החינוך ותכניות הלימודים. נציגי אירגוני המורים הוזמנו להשתתף בעיצוב תכניות הלימודים, בוועדה לבעיית הילד קשה-ההסתגלות ובוועדה לבדיקת גדול הכיתה מבחינה פדגוגית. המורים הוזמנו גם לשגר את נציגיהם לפורום המרכזי המורכב מאנשי מדע ורוח, אנשי חינוך וציבור, אשר יעץ לשר בנושאי החינוך הראשיים.

כנסת נכבדה, הייתי מרוצה אילו יכולתי להמליץ על שיפור נוסף, לאלתר, ברמת הכנסתם של המורים והמחנכים, בראש וראשונה — של המורה המתחיל; אלא שלרול המצב הכלכלי, הבטחוני והמדיני שהמדינה שרויה בו, אין השנה יפה לשיפורים בשכר ולתיקון עיוותים בשום ענף, גם כאשר מכירים בקיומם. אם תישמר רמת החיים הנוכחית, יהיה בכך משום הישג. בשעה זו עלינו לרכז את מלוא המאמץ האישי והקולקטיבי להבטחת עצם החיים, לפני שאנו באים להיאבק על שיפור רמתם.

בשנת תשל"ל היה מספרם הכולל של התלמידים בסמינרים למורים 5,400. התחזית לשנת תשל"א היא כ-6,000. כל המוסדות להשכלה גבוהה מעניקים מדי שנה כ-750 "תעודות הוראה". שאיתנו להגיע ל-2,000 ואולי אף ל-2,500 בשנה. באחרונה מורגשת תזוזה חיובית בקרב האוניברסיטאות בכל האמור בהכשרת מורים. אנו חותרים ליתר שיתוף עם המוסדות להשכלה גבוהה בכל השאלות הכרוכות בהכשרת מורים. כאן גם המקום להזכיר את רשת ההשתלמויות המגוונות שמקיים המשרד, בשיתוף עם הסתדרות המורים, עם אירגון המורים העל-יסודיים ועם גורמים אחרים לקידום המורה, ההוראה ופעמים ומקרים. את הנעשה בתחום זה לרשות המורים, שרצונם להשיג את התואר האקדמי הראשון.

מכאן אעבור באורח טבעי אל תכניות הלימודים. פיתוח תכניות לימודים מעודכנות והכנת דוגמות של ספרי לימוד חדשים חדלו מכבר להיות עניין של התעוררות חד-פעמית ומקריית. את הנעשה בתחום זה במשרד, בעצה ובשיתוף עם מוסדות להשכלה גבוהה ומרכזי מדע בישראל, ניתן לכנות, בצדק, בשם מהפכה שקטה פרמגנטית. כ-250 אנשי מדע, מורים, מפקחים ואנשי רוח עובדים על למעלה מ-27 פרויקטים של תכניות לימודים. התיכנון של הוראת המקצוע מקיף את כל הרצף של שנות הלימוד — מגן-הילדים ועד לכיתה י"ב — ומבטיח תיאום בין כל שלבי החינוך. בדרך זו נמנעות חזרות מיותרות, מחד גיסא, והשמטות של חומר, מאידך גיסא.

התיישנותם של רבים מספרי הלימוד, על נתוניהם אשר חלף זמנם, ההתפתחויות הדינמיות בתחום המדעים והמחקרים בהיסטוריה, בארכיאולוגיה ובשאר מדעים החברה והרוח, וכן קליטתן של שכבות אוכלוסיה חדשות במערכת החינוך, ולא פחות מכך, הלכידות והיציבות מחשבתו של הדור הצעיר — הייבו ומחייבים מפנה בעיצוב תכנים ותכניות הלימודים במערכת החינוך. התכניות החדשות אנו מסתפקות בציון ראשי-פרקים בלבד, אלא גם מציעות ספרי לימוד ושיטות הוראה

לכל דבר בלתי-אנושי, דור האמון על מיטב ערכי החברה והאדם, אשר לא השנאה אל האויב היא מקור גבורתו במלחמה הכפיה עלינו, כי אם אהבת החיים והזהרתו ללא שיוור עם עמו וארצו הן המדרבנות אותו להיחלץ להגנתם; דור אשר מדעת ושלא מדעת חי חיים ציוניים שלמים, מזדהה עם אחיו בתפוצות ומזוהה במעשיו וביצירתו עם בוגי הישוב, הגוי ולוחמיו.

בשיחות רבות-עניין עם תלמידים ומוריהם וכן ממכתביהם של הורים למדתי לדעת, כי דווקא אותו פרק ממואר בהיסטוריה שלנו, אשר שמו תולדות הישוב וכן תולדות ארץ ישראל, הוא פרק הטעון בדק-בית וחיווק במערכת החינוכית וההסברתית שלנו. דומה, בדאגתנו הרבה — המוצדקת כשלעצמה — לגשור גשרי רוח בין הדור הצעיר לאבותיו הרחוקים בזמן, לרבות לימוד תולדות ישראל בזמן החדש, שזכו לתשומת לב מבורכת מצד קודמי בתפקיד, יש להוסיף ולעשות ביתר הדגשה לחיווק הגשרים שבנינו לאבותינו הקרובים לו בארצו שלו. זאת, אולי מפני שמניחים בטעות, כי פרק זה עדיין חי ומוסיף להיכתב יום יום, ועל כן יקבלו בנינו כקבל דבר טבעי ומוכן מאלי. חיווק שרשיו הרחוקים — רעיוניים של דור המדינה מחייב את העמקת ידיעותיו והזהרתו עם אותה תקופה ממוארת בארץ-ישראל, אשר קדמה למדינה ואינה נופלת במש-מעוטה לאומית מייצאת מצרים ומשיבת ציון. כשיעמיק באלה, ייטיב לדעת מאין באנו, מה היה כאן, לשם מה אנו כאן — ולאן פנינו מועדות. משימה זאת מוטלת לא רק על המערכת החינוכית, אך עליה בראש וראשונה.

הפרק הראשון בדברי מוקדש למחנך-המורה, ולא במקרה הקדמתי את התיבה מחנך למורה. אחטא לאמת אם אומר, שהכל בידיו — לחסד ולשבט. לא הוא לבדו מטביע חותמו על הדור, אך הוא הכתה הראשית של כל מפעלנו החינוכי. על שכמו של המורה מוטל אחד המשאות הכבדים והיקרים ביותר אשר לנו — חינוכו של אדם והכשרתו לקראת החיים, על שמחותיהם ואימיהם ועל ריבוי פניהם וצרכיהם המשי-תנים. שיעור קומתו של החינוך לפי שנים הוא גנר; לפי קומתה הרוחנית-התרבותית-הרעיונית של החברה ולפי קומתו של המחנך-המורה.

כל שינוי במבנה בית-הספר ובתכניות הלימודים, כל חתירה ליעדי חינוך חדשים — במורה הם תלויים, ובסגולות אישיותו להתחדש ולחדש. התחלפות המהירה של מושגים בימינו והחידושים התכופים במדע ובטכנו-לוגיה מחייבים את המורה להיות תלמיד כל ימיו, שאם לא כן — יתקשה ללמד.

התקופה הקרובה בתחום הכשרת המורים תעמוד באורה של אקדמיזציה גוברת והולכת של מקצוע ההוראה. אין פירושו של דבר ביטול מסגרות הכשרה קיימות, כי לא על בוגרי האוניברסיטאות לבדם תחיה רשת החינוך הענפה שלנו. לבקשת משרד החינוך בודקות עתה האוניברסיטאות את האפשרויות ליצור קשרים עם הסמינרים, לשם העלאת רמת הלימודים בהם עד כדי מתן תואר ראשון. אף-על-פי-כן, לא לאנשי מחקר בעיקר נשואות ענינו, כי אם למורים-מחנכים, אמנם בעלי-תואר, אך בראש וראשונה בעלי אשיות יוצרת, בעלי-מקצוע — במקצועם, אולם אמנים ויוצרים בדרכי

למדה תורה צויה לנו משה, שיהא זה לימוד דיבורו. מכאן אמרו: כשהתינוק מתחיל לדבר, אביו משיח עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה". אכן, ההשקעה הלימודית-החינוכית בגילאים אלה מכשירה את התשתית לקליטה אינטלקטואלית של התלמיד בשנים הבאות. בשיתוף פעולה פורה בין משרדנו, הרשויות המקומיות ואירגוני נשים וזולטריים, אנו מרחיבים בהתמדה את מספר הגנוי לבני 3-4 ועושים לשיפור הרמה של גן-חובה 5.

בשנת תשל"ל לומדים בגני-הילדים בגיל חובה כ-50,000 ילדים, ובגנונים לגילאי 3-4 כ-57,000. בגנונים היה גידול של 5,600 ילדים לעומת אשתקד. אנו חותרים ליום שלא יימצא ילד בגיל שלפני גן-חובה, ממשפחות מעוטות-אמצעים, אשר לא ימצא את מקומו בגנון משום חסרון כישלון הוריו, גם ללא חקיקת חוק לימוד חובה חינוך לגילאי 3-4.

הניסויים הראשונים לשלב את גן-החובה בבית-הספר היסודי יתחילו כבר בשנת הלימודים הבאה. אנו בודקים את האפשרות להנהיג את הוראת הקריאה כבר בגיל 5. אם יוכחד הניסיון בהצלחה, תהיה לנו השפעה, שאין ערוך לחשיבותה, על קידום מוכנותו של הילד הרך לקראת בית-הספר ועל הישגיו בתוך בית-הספר. נסיון זה בקריאה אינו אלא אחד מן הרבים, שיש בדעתנו לערוך בגיל הגן, כשהכוונה היא להקנות מושיג יסוד מוגדלים יותר בתחומי הדעת השונים. כן אנו בודקים אם יש מקום להבחנה בין שתי שכבות בחינוך היסודי: הראשונה — לגיל הרך מהגן ועד לכיתה ב'; והשנייה — עד כיתה ו'.

לא די בהקניית דעת וערכים בגילים צעירים אלה. יש לעשות, הלכה למעשה, ליתר אינטגרציה בין התלמידיים משכבות חברתיות שונות ומשכונות מגורים נבדלות. במקומות רבים בארץ לומדים יחד ילדים משכונות שונות. במקומות אחרים ששם לומדים משכונות סמוכות בבתי-ספר נפרדים נעשים עתה ניסיונות להקדים את תהליך האינטגרציה החברתית של אוכלוסיות תלמידים משכבות שונות. אביא לדוגמה נסיון מעניין הנעשה עתה בירושלים, בשיתוף משרדנו והמחלקה לחינוך של עיריית ירושלים. ילדי הנחלאות והזכרונות לומדים בכפיפה אחת עם בני גילם משכונות רחביה ואחרות. מיוזם זה בוצע הלכה למעשה בכיתות הנמוכות לקראת שילוב מלא. פעולה זו מלווה הכנה מתאימה של המורים מבחינה לימודית, חברתית ופסיכולוגית. אף שהיסוסים כבדים ליוו את השותפים למעשה גדול זה, נראה כי כבר עתה ניתן לשאוב עידוד מעצם הנכונות של הגורמים הנוגעים לדבר, ואנו תולים תקוות כי אכן יעלה השילוב יפה. כדוגמה למקומות נוספים. עלי עוד להוסיף, כי חלק מתכניות הלימודים לכיתות ז' ח', המיועדות אמנם לחטיבת-הביניים, יונהגו ככל שיינתן, גם בבתי-הספר היסודיים אשר טרם עברו לחטיבת-הביניים. אמנם יש בכך קושי הן מחמת העדר מעבדות ותדרי-מלאכה מתאימים בבתי-הספר היסודיים, והן בגלל חוסר הכשרה מספקת של חלק מן המורים. אנו מקווים, שעל-ידי מאמץ אירגוני ויותר תיכנון בהכשרת המורים גרתי בעתיד את מספר הכיתות, אשר תהינה מתכניות לימודים מעולות.

חברי הכנסת, שנת הלימודים תשל"ל יתה לשנת הביצוע הראשונה של הרפורמה, שהחליטה עליה הכנסת; שכן שנת תשכ"ט היתה, כידוע, שנת סדנה בלבד. בשנה הנוכחית פועלות 36 חטיבות-ביניים, מהן ארבע בבתי-

לביצוע המעשי של התכנית, הן הסתייעות בעזרים לסוגיהם. אני מקווה, כי כבר בתחילת שנת הלימודים תשל"א יעמדו לרשות בית-הספר מרבית התכניות לחטיבת-הביניים. במקביל עוסקים בהכנת תכניות לימודים לשלבי החינוך השונים.

למותו החדגיש, שבד בבד עם עיבוד תכניות הלימודים לבית-הספר הממלכתי נעשית פעולה ברוכה גם בעידכון תכניות הלימודים בבית-הספר הממלכתי-דתי. כן התלתנו על ועדה מיוחדת לבחון שנית את תכניות הלימודים המיוחדות של בית-הספר הערבי, ועוד ואמר כמה דברים בנידון בהמשך סקירת.

מן הראוי לציין שבהכנת תכניות הלימודים וספרי הלימוד שותפו מורים ומפקחים מן העדה, וכל תכנית לימודים חדשה, לפני שהיא מקבלת גושפוקה סופית, עוברת שלב של ניסוי בכיתה הלימודים.

כאן המקום לומר מלה חמה על הטלוויזיה הלימודית, אשר נוסדה, כידוע, על-ידי "קרן הנדיב", ואשר תכניתה נמנות עם המעולות בעולם.

הטלוויזיה הלימודית משולבת כחלק אינטגרלי של תכנית ההוראה ומפיקה גם תכניות של העשרה בתחומי התרבות השונים על-פי תכניות הלימודים. 170,000 תלמידים נעזרים בשירותי המרכז הטלוויזיה לימודית. כן בודקים אנו אפשרות להקים ליד הטלוויזיה מכון לפיתוח אמצעי-עזר טכנולוגיים בהוראה. מלבד זאת מעבדים אנו תכנית להפקת סדרות שידורים בנושאים ישראליים כמו שיעורים-בתנ"ך, עברית וידעת הארץ, הן לשימוש עצמי והן ליצוא לקהילות ישראל בתפוצות.

ועתה, חברי הכנסת, אעבור ברשותכם אל החטיבה החדשה במערכת החינוך. יצירת חטיבת-הביניים, או הרפורמה, במבנה החינוך — ביזמת שר החינוך והתרבות הקודם מר ארן — היא נקודת-מוצא להיערכות חדשה בכל מערכת החינוך: החל בגיל הרך שמתחת לגן-חובה, וכלה בגיל הבגרות. אולם עם כל החשיבות שאנו תולים בביצוע הרפורמה, היא לא תיעשה ואינה צריכה להיעשות על חשבון בית-הספר היסודי. בלא חינוך מוקדם בגיל רך, ככל שניתן, לא נזכה לבית-ספר יסודי ראוי לשמו. ללא רמה ראוייה של בית-ספר יסודי לא תיכון חטיבת-ביניים בעלת הישגים; ובלעדיה — גם הכיתות הגבוהות של בית-הספר העל-יסודי תהיינה נמוכות בהישגיהן. ואז, מה יהא על דמת ההשכלה והתרבות של העם? ומינין תשאבנה האוניברסיטאות את תלמידיהן? ומינין יצמחו המשכילים והמדענים שלנו?

אין מאחר בלי מוקדם בחינוך, וכל הגילאים שווים. ערך הם מבחינת ייעודם העצמי. גיל גיל כושר קליטתו ותכניות הלימודים המתחייבות מכן, כשכולן משתוות למסכת אחת שלמה. פה ושם נוצר הרושם המוטעה, שכל הזקוקים של העשייה החינוכית מופנים עתה לעבר שכבת הגיל של חטיבת-הביניים. לא כך הדבר, אם כי טבעי הוא שמסגרת חינוכית חדשה מחייבת מאמצים מיוחדים. השינויים והחידושים התכניים והאירגוניים, שהונהגו בחטיבת-הביניים, ישמשו ציר לשינויים מהותיים בכיתות א'-ו', מכאן, ובכיתות י'-י"ב, מכאן. טובי המחנכים קובעים — לעניות דעתי, בצדק — כי יש לשים דגש בהקניית ידיעות וחינוך שיתני לילדים בגיל הרך, החל מגיל 3 ועד כניסתם לכיתה א'. בספר דברים, פרק י"א, פסוק י"ט, כתוב לאמור: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". ורשיי מפרש: "משעה שהבן יודע לדבר,

ההורים נמוך יותר. גם באזורים שעליהם טרם הוחל החוק רבים התלמידים הפטורים משכר-הלימוד, בזכות שיטת שכר-הלימוד המדורג. עד עתה הופעל החוק ב-497 ישיבות, בהם: 9 ערים, 42 מועצות מקומיות, 418 ישובים חקלאיים, 28 ישובים ערביים. מתוך 18,500 מסיימי כיתות ח' ביישובים אלה המשיכו בלימודיהם כ-17,500 תלמידים, שהם כ-94.5% מכלל התלמידים — לעומת כ-80% ממשכיים בשנים קודמות. בשנת הלימודים הבאה יחול החוק על שליש נוסף, אשר יכלול 305 ישובים, ובסך הכל 802 ישובים ובהם כ-35,000 תלמידים. החקיקה קבעה שהחוק האמור יוגשם במשך שש שנים, החל משנת תשל"ל. בשלוש השנים הראשונות יחול הוא על גילאי 14-15, בשלוש השנים הנותרות — על גילאי 15-16.

מז' ארץ הודיע בשעתו, כי ביצוע החוק יחולק לשלושה שלבים לכל גיל — שליש בכל שנה; והנה, למרבה התמיהה, הכנסת השביעית אישרה תקציב, אשר לא כלל את ביצוע השליש השני של התכנית האמורה. אמנם עדיין אין בכך משום סתירה עם החוק, כי רק אילו נמנע התקציב להשלמת הנהגת חינוך חובה חנים לגילאי 15-16 בשנת תשל"ב, היתה מתגלעת סתירה עם החוק המקורי; אולם שאלה לי אליכם, חברי כנסת נכבדים; כלום משערים אתם שמבצנו הכלכלי בשנה הבאה יהיה טוב יותר מאשר בשנת הכספים הנוכחית? טוב עד כדי כך שנוכל לבצע את שני השלישים הנותרים בבתי-אחות? ומוטקניז' לפיכך עמדתי על דעתי, שלפחות לגבי שנת תשל"א תוגשם התכנית ותכלול את השליש השני, אשר גם הוא מקיף ישובים רבים, ששם ההכנסה הממוצעת למשפחה נמוכה יותר מאשר בשליש הנותר. משרד האוצר הראה הבנה לעמדתנו, והעניין יקבל את ביטויו בשינויים בסעיפי התקציב.

מאידך גיסא, מכיוון שאין להתעלם מחומרת המצב הכלכלי שלנו, באתי לכלל הסכם עם משרד האוצר, כי הגשמת חוק לימוד חובה חנים במלואו תחולק על פני שתי הקאזנויות: של הכנסת השביעית ושל הכנסת השמינית, והחוק יונהג אפוא לגבי השליש הנותר במשך שנתיים במקום בשנה אחת. במלים אחרות: בשנת הלימודים תשל"ג יכלול כל בני 14-15 במסגרת חוק לימוד חובה חנים. לגבי תלמידי כיתה י' יבוצע החוק במשך ארבע שנות הכנסת השמינית. השינויים טרם אושרו בממשלה ובכנסת, אולם אני מאמין כי הממשלה תקבל את ההצעה תוך כדי תיקון החוק, וכי הכנסת, אשר בהיג'יד כמעט העלתה כורת על המשך ביצוע החוק שחוקקה היא עצמה לא מכבר, תאמץ לה את הפשרה, שיש בה בעת ובעונה אחת גם משום הגשמת החוק הצודק וגם משום התחשבות במצב הכלכלי.

אין זה נכון שמהרחבת חוק לימוד חובה חנים בעיקר בעלי ההכנסות הגבוהות. ראשית, יש בו כדי לאלץ הורים, אשר עד כה לא נהגו לשלוח את ילדיהם לבית-הספר מעבר לחוק החובה, לעשות כן בעתיד. הדבר דרוש הן למרס והן לכלל, אלא שהאמת ניתנה להיאמר, שגם בעלי ההכנסות הבינוניות — כשכירים כעצמאיים — מתקשים מאוד במימון שכר-הלימוד בבית-הספר העל-יסודי. הגשמת החוק היא בה לא רק משום הקלה חמורה, אלא גם עידוד מוסרי לריבוי הטבעי. את החשבון עם בעלי ההכנסות הגבוהות יש לעשות לא על-ידי שלילת שירותים ממלכתיים, כי אם באמצעות מדיניות המיסוי.

מאמצי הטיפוח במסגרותיהם השונות, בכל שלבי

ספר ערביים, המקיפות 284 כיתות ובהן 8,865 תלמידים. בתשל"א גוסיף 30% חטיבות. קרוב ל-20% של בני כיתות ז' ילמדו כבר לפי המבנה החדש של מערכת החינוך. האמת ניתנה להיאמר, כי הייתי רוצה בהרחבה נוספת, אולם המחסור במבני חינוך, בציוד לימודי, ובמורים ברמה הנדרשת, הוא שמכתיב לנו את קצב הגשמת הרפורמה. כדי שלא להכשיל את הרפורמה, שאנו תולים בה תקוות רבות, נימנע מהגשמתה באותם מקומות ששם לא נוצרו תנאים סבירים להצלחתה. מאידך גיסא, אין להמתין עד שניצור תנאים אידיאליים, שמה תידחה הגשמתה לזמן רב מדי. לפיכך קבעתי, כי תוך חתירה למושלם נסתפק בתנאים אופטימליים. הם ורק הם יכתיבו את קצב הגשמת הרפורמה.

עדיין מוקדם לסכם את הישגיה של הרפורמה, העושה, כאמור, את צעדיה הראשונים. גם ועדת המעקב אחר ביצוע הרפורמה, שהוקמה לפני כמה חודשים על-פי החלטת הכנסת, לא היה סיפק בידה לגבש את הערכתה. אולם, מפגישותי האישיות עם מורים מחטיבות-הביניים, ביניהם כאלה שעברו מבית-הספר היסודי, למדתי שההיג'יד של הלימודים מרשימים; הרפורמה השיגה הישג בולט נוסף — זירו תהליכי האינטגרציה החברתית של בני עדות ושכבות סוציאליות שונות. הישג אחר שלה הוא, שעלתה במידה ניכרת רמת השכלתם של המורים המלמדים בכיתות ז'-ח'. כ-38% המורים בחטיבה זו הם בעלי השכלה אקדמית ו-26% אחרים נמצאים בשלבי לימוד מתקדמים במוסדות להשכלה גבוהה, בעוד שבכיתות-המקבילות בבתי-הספר היסודיים מגיע אחוז המורים האקדמיים ל-10% בלבד. מורים לא-מוסמכים אינם נמצאים כלל בחטיבת-הביניים. הישג נוסף של הרפורמה אפשר לראות בעובדה, שברוב המקצועות מתנהלים הלימודים לפי תכנית לימודים חדשה, הכוללת נושאים שעד כה לא נלמדו כלל בבית-הספר וכן נושאים רבים, שנלמדו עד כה בכיתות גבוהות יותר. בתכניות אלו מושם הדגש בפיתוח החשיבה העצמית, ופחות מכן בהעמסה של פרטים ושינוגם. יש גם קשיים, והם מסוגים שונים: ראשית, התנגדותם של הורים — לא כל ההורים — במקומות מסויימים, מבוססים בעיקר, לעצם מגמת האינטגרציה של ילדיהם עם ילדים שרקעם ההשכלתי-התרבותי נמוך יותר; שנית, קשיי בנייה ותקציב, ורצונן של רשויות מקומיות רבות — אם גם לא כולן — להפיק מן הרפורמה תועלת לעצמן, כלומר ליכות במבנים חדישים בלי לנצל את הקיימים; שלא להזכיר גם דעות קדומות, הגורמות לעתים אי-הבנה עם חלק של ציבור המורים. אי-על-פי-כך, מעבר לקשיים ולבעיות, ללקחים החיוביים והשלייליים — עובדה היא שהרפורמה במבנה החינוך בישראל נעשית מציאות. יחולו בה התמורות, יש מה לשפר ומה ליעל, אולם סיכום המצב הכללי מעיד שיש יסוד מוצדק לתקווה, כי אכן יושגו יעדי הרפורמה ומטרותיה.

כבוד היושב-ראש, חברי הבית. בהתאם לחקיקתה של הכנסת השישית בדבר הרחבת חוק לימוד חובה חנים על כיתות ט'-י', הוחל החוק במקומן בשנת הלימודים הנוכחית על שליש מכלל התלמידים בכיתות ט'. חלק ניכר מהם נהנה גם קודם לכן מפטור משכר-הלימוד, אם בזכות היותם באזורי פיתוח ואם בזכות שכר-הלימוד המדורג. החוק הביא בשנה הראשונה לביצועו לידי תוספת של 2,700 תלמידים בקירוב, שאלמלא חוק זה לא היו ממש-כיום בלימודים. מטבע הדברים שבשלב הראשון הוחל החוק על אותם אזורים ששם הממוצע של הכנסות

בבתי-הספר היסודיים והעל-יסודיים בתש"ל הוא כ-19,000. בקרוב עומדות להיפתח מגמות מזרחיות נוספות. מגמה זו נהנית מתמיכה הקציבית מיוחדת של משרד החינוך והתרבות. החל בשנת הלימודים תשל"א ילמדו את הלשון הערבית בבתי-הספר היהודיים גם מורים ערביים. למותר להדגיש את חשיבות רכישתן של הלשון והתרבות הערביות על-ידי תלמידים יהודיים, הן בשל הנכסים הצדורים בהן והן כגשר להיחברות בין עמים מסוכסכים, היושבים באזור אחד וסופם להגיע - כפי שאני מאמין - לשכנות טובה. נדאג גם לדיבוי פגישות בין נוער יהודי ונוער ערבי.

חברי הכנסת, במערכת החינוך החקלאי וההתיישבותיים בוחי לומדים כ-16,000 תלמידים. מקומו של החינוך החקלאי במערכת החינוך העל-יסודי במדינה ומטרותיו בתקופה זו מודרכים על-ידי שלוש הנחות יסוד, והן: א) הארץ היא ארץ של התיישבות, ושטחים בלתי-מיושבים מחכים למתיישבים; ב) ישובים צעירים וכן זעירים נאבקים על קיומם מחמת מחסור במתיישבים נוספים; ג) התמורות המשקיות בישובים הוותיקים והתפתחות התעשייה והשירותים בצד החקלאות מזרימות את כושר הקליטה, ללא הגבלה, של כוח-אדם מאומן ומשכיל.

כ-1,600 תלמידים מקבלים כיום חינוך ימי. מערכת החינוך הימי מספקת מדי שנה אך כחציית מכוון-האדם הדרוש למשק הימי. הפנן בתמלא בעיקר על-ידי גיוס עובדים זרים. למילוי המחסור הנוג מתכננים עתה הגדלת המערכת הקיימת, בעיקר על-ידי הרחבתם של בתי-הספר הקיימים וכן על-ידי הקמת שני בתי-ספר ימיים גדולים - בחיפה ובתל-אביב. ביצוע תכניות אלו מחייב השקעות גדולות, ואנו עושים מאמצים להשלמתן תוך חמש השנים הקרובות. כן אנו מתכננים הוראת ימאות לבנים בכיתות ז' של הטיבות-הביניים הממלכתיות - בערים השוכנות לחוף ימי. נשקלת גם תכנית למתן חינוך ימי גבוה יותר בפיקוח אקדמי.

עד עתה עסקתי במסלולי הלמידה השונים במערכת העל-יסודית. אולם נראה לי כי בית-הספר המקיף הרב-מסלולי הולך וכובש את מקומו במסגרת גאותה, המקיימת כיתות-אם משותפת לבני אותו גיל ומתפצלת במסלולי לימוד שונים במקצועות הסגוליים. שיטה זו הוכיחה את עצמה כיעילה באנגליה, וכן מתחילה להוכיח את עצמה בבתי-הספר המקיפים שהוקמו בארץ בשנים האחרונות. בדעתנו לרכז משאבים מיוחדים, בראש וראשונה בעזרת קרן החינוך שליד המגבית היהודית המאוחדת, להרבות במוסדות חינוך מקיפים אלה, אשר תורמים לתומתם לא רק לשיפור הלמידה אלא גם למיזוג החברתי.

השפעה רבה על מערכת החינוך העל-יסודי נודעת כמובן לתעודת-הבגרות ולבחינות הכרכות בה. באחרונה ערך משרדנו בידורים לסודיים על תיקונים ושינויים בשיטת בחינות הבגרות. מי שציפה ממני כי אחיה איש בשורה היום ואודיע על ביטול בחינות הבגרות - אצטרך להכ-יבו. אך למאוכזבים אוכל גם להיות איש בשורה - בעתיד. אנו עומדים לחולל שינויים מרחיקי לכת בתפיסה המנחה את שיטת הבחינות, ובאירגון ביצוען.

תעודת הבגרות היא קריטריון אובייקטיבי, הן להערכת הישגי התלמיד והן כאמת-מידה להערכת הישגי הלימודיים של בית-הספר. היא גם משמשת תמריץ למא-מצי למידה, שברכה בצדם. אך בעולם החינוכי נמתחת

החינוך, יימשכו גם בעתיד, כי ברכה רבה צפונה בהם. כן יימשך המפעל לעידודם של ברוכי כשרון אך מעוטי יכולת, על בסיס אינדיבידואלי, אולם מסגרות טיפוחם תיבדקנה שנית. נוסף לעזור לחיילים המשותתרים להש-תלם בקורסים על-יסודיים להשגת תעודת-בגרות ונושט יד לאוניברסיטאות בעריכת קורסים קדם-אקדמיים, וכך נסייע למשתתפיהם להגיע לרמה הנדרשת מהם, כדי להתקבל למוסד להשכלה גבוהה. גם אנו וגם האוניברסי-טאות מראים בכך עניין גובר והולך.

מכובדי היושב-ראש, מפאת קוצר הידיעה לא אוכל למנות את כל העשייה הפדגוגית-המינהלית המתבצעת בבתי-הספר העל-יסודיים, אשר גם הם אינם קופאים על שמריהם. כבר הזכרתי, כי הנהגת הרפורמה משמשת נקודת-מוצא של כלפי מטה והן כלפי מעלה. תכניות לימודים חדשות, מחקרים וסקרים; תכניות העשרה והס-תייעות באמצעי-עזר טכנולוגיים - כל אלה הם תלק מוער מתכניות השיפור והקידום של מערכת החינוך העל-יסודי.

פרק בפני עצמו הוא קליטתם של תלמידים - עולים חדשים בתטיבה זו. בשנת הלימודים החולפת הורחב תחום ההקלות לתלמידים אלה, וכן לגבחינים חיצוניים, עד כדי מתן אפשרות - במקרים מסויימים - להיבחן בשפת ארץ-המוצא ולפי תכניות לימודיות מיוחדות. כל אלה - בצד פעולות טיפוח ועזרה שנועדו להקל עליהם, בייחוד במקצועות עברית ותיכ. קליטתו הטובה של העולה הצעיר במערכת החינוכית היא, לעתים, תנאי - אף ערובה - לקליטת משפחתו כולה. לכן שומה עלינו לחזור לשימוש באמצעים מוגוים - הכל בהתאם לנסי-בות ולצרכים - להקניית תכנים משותפים, ככל האפשר, לבני העם המתקבצים בארצם. כן גותן המשרד דעתו על דרכי הטיפול בכל הנוגע להכשרתו, להשתלמותו ולהדרכתו המיוחדת של המורה - העולה החדש.

כמה הערות על החינוך המקצועי. בחמש השנים האחרונות הוכפל מספר התלמידים בחינוך המקצועי. בשנת תשכ"ה - 25,000 תלמידים; בשנת תשל" - 50,000, שהם קרוב ל-40% מכלל הלומדים בחינוך העל-יסודי. כשני שלישים מן התלמידים לומדים במגמות טכניות וכשליש במגמות מקצועיות אחרות. אכן, הישג מרשים מכל הבחינות.

החל בשנת הלימודים הנוכחית מוכנסים בהדרגה מסלולי לימוד חדשים. רובם הגדול של התלמידים ילמדו עד לסיום כיתה י"ב, וחלק מהם אף משך לכך. בין החידושים: מסלול מקצועי-תיכון, שיימשך ארבע שנים וחצי, יסתיים בבחינות לקראת תעודת בגרות או תעודת גמר ממשלתית וכשיר את התלמיד להואר "טכנאי". בצד המסלול המקצועי-התיכון יהיו שני מסלולים עיקריים נוספים - מסלול מקצועי רגיל ומסלול מקצועי מעשי. מטרת המסלולים - לספק את צרכי המציאות התע-שייתית ותביעות הטכנולוגיה החדשה. יש להניח, כי בשנים הקרובות יגיע מספר התלמידים בבתי-הספר המקצועיים ל-50% מכלל התלמידים בחינוך העל-יסודי. מן הראוי לציין, כי כבר עתה עולה מספר הבנים בחינוך המקצועי על מספרם בחינוך העיוני.

גם מערכת הלימודים בבית-הספר העיוני נמצאת בתהליך של שינויים המתחייבים מתכניות הלימודים החד-שות. לציון מיוחד ראוייה הפעולה לעידוד הוראת השפה הערבית. מספר התלמידים היהודיים הלומדים ערבית

הערבית. בשנת הלימודים הנוכחית לומדים 5,000 תלמידי דים, לעומת 3,700 בתשכ"ט, ובת"ס ספר עיוניים, מקצו-עיים וחקלאיים. מספר הנבחנים הערביים בוגרי כיתות י"ב עלה מ-468 בתשכ"ח ל-630 בתשכ"ט. משרדנו מאבט שר הלוואות לסטודנטים ערביים באוניברסיטאות ובכל המוסדות להשכלה גבוהה לפי הקריטריונים המקובלים לגבי כלל הסטודנטים. בשנת הלימודים הנוכחית לומדים 562 סטודנטים ערביים, לעומת 447 בתשכ"ט. גידול זה מבטיח העלאה ברמת הלימודים בכל בת"ס הספר הערביים, שכן יאפשר הוא בעתיד שיבוצם של יותר ויותר מורים בעלי השכלה אקדמית.

תכניות העבודה העיקריות של משרדנו לשנת תשל"א בסקטור הערבי הן: הרחבת החינוך בקרב הבדווים; הרחבת חוק לימוד חובה על כיתה ט', וביצוע הרפורמה בשבעה ישובים ערביים נוספים. ואחרון אחרון: המשך פיתוחם ובנייתם של מבני החינוך בנצרת ובמרכזים אחרים, וכן בניית בית-ספר מקיף, ראשון בסוגו, לגוש כפרי הדרום זים בגליל המערבי.

אל נכון ימצאו חברי הכנסת עניין במתרחש במערכת החינוך בשטחים המוחזקים. להוציא מספר הפרעות בראשית שנת הלימודים, עמדה שנת תשל"א בסימן של גיבוש פעולותיה של מערכת החינוך באזור שומרון ויהודה. מן הראוי לציין כי לעומת תשכ"ט גדלה מערכת החינוך הממשלתית ב-11% ברך. מספר התלמידים הגיע ל-132,000, לעומת 120,000 בשנה שקדמה לה. במסדות חינוך פרטיים לומדים 18,000, ובבת"ס הספר של סוכנות הסעד וההעסקה, כלומר: במחנות הפליטים - לומדים 27,000. מקורו של גידול זה הוא, בראש וראשונה, במדיניות של הממשל הישראלי, אשר לא כדוגמת הממשל הישראלי איננו מוגבל באורח אדמיניסטרטיבי-שירותי את מספר כיתות א' החדשות ומאפשר קליטתם של כל הילדים, שהחוק חל עליהם.

בסוף שנת הלימודים תשכ"ט נתקיים המחזור השני של בחינות הבגרות למסיימי כל בת"ס הספר באזורים אלה. מתוך 4,860 נבחנים הצליחו לעמוד בבחינה 3,364, שהם 69.2% מכלל הנבחנים. ועדות הבגרות המוצאות מטעם ועדת הבחינות באזור ואשר מונתה על-ידי הממשל מוכרת על-ידי המוסדות להשכלה גבוהה במדינות ערב ובכמה אוניברסיטאות בעולם. סידור זה הוא חלק של מדיניות הגשרים הפתוחים, ואינו נועל את הדלתות בפני המבקשים להמשיך את חוק לימודיהם במדינות ערב ובתחבי תבל.

ברצועת עזה ובצפון סיני לומדים כ-105,000 תלמידי דים. תכנית הלימודים מבוססת על התכנית המצרית. דמת הלימודים נמוכה מאשר ביהודה ובשומרון, ונעשים מאמץ צים לקדמה.

השנה הופעלה תכנית בנייה הן להרחבת מוסדות החינוך והן להחלפת כיתות פסולות ומאוכלסות יתר על המידה. כן יש בלענו להרחיב את החינוך המקצועי, שלעת עתה הוא מוגבל ביותר בהיקפו ובכמותו, ואין רמתו מאפשרת לבוגריו להתקבל לבתי-המדרש למורים ולמוסדות להשכלה גבוהה.

כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה. התחומים אשר נסקרו עתה הם לוח-השדרה בפעולת המשרד, אולם רחוקים הם מלמצותה. התחומים אשר ייסקרו מכאן ואילך, מקצתם נועדו להשלים את המעשה החינוכי בשלבים שהוזכרו, אך מקצתם הם מטרה לעצמם. לא על בית-הספר לבדו יתחנך הנוער. כמה יפה נשמע בשעתו

ביקורת פדגוגית - מוצדקת בחלקה הגדול - על חולשתו של שיטת בחינות הבגרות. מה שהיה אמצעי נהפך לעתים למטרה. ההצלחה החד-פעמית - ולאו דווקא שליטה בת"קיימא בידע - היא, לפרקים, המוטיב בציה ללימודים. לעתים נעשים השיון והציון הכלית הלימודים, ולא הסקרנות האינטלקטואלית להרחבת האופקים. כדי לרסן מגומת בלתי-רצויות אלו, ולעודד את המגמות החיוביות של בלימוד - יחולו שינויים בתפיסה ובתוכן, אשר יתכוונו לעמוד על כושר חשיבתו ולמידתו של התלמיד, יותר מאשר על כוח-זכרונו ושינונו. מכלול זה נמצא עכשיו בבדיקה במשרדנו בשלב מתקדם, ואני מקווה שתוך חודשיים נוכל להביא לידיעת ועדת החינוך והתרבות של הכנסת, ולידיעת הציבור, את מסקנותינו בגדון.

לפי השלבים של המבנה החינוכי היה עלי לעבוד עתה אל השלב העל-תיכוני. אך ברשותכם, הפרק הבא בדבריו יהיה: החינוך במגור הערבי. חוק לימוד חובה מבוצע בקרב האוכלוסיה הערבית, הדרוית והצ'רקסית ברחבי הארץ, לרבות במאהלי הבדווים המרוכזים בנגב ובגליל. מספר התלמידים הערביים בתשל"א מגיע ל-96,000 בקירוב. מספר התלמידים הבדווים בנגב הוא עתה 2,077, עלייה של 25% לעומת תשכ"ט. תופעה מעודדת במיוחד היא העלייה באחוז הבנות באוכלוסיית התלמידים: מספר תלמידי כיתות ח' בכל בת"ס הספר גדל מ-71 שנה. בשנת הלימודים הנוכחית לומדים בכיתות ח' 4,679 תלמידים לעומת 3,824 בשנת תשכ"ח. בשנת הלימודים הנוכחית נכללו 28 ישובים ערביים במסגרת חוק לימוד חובה בכיתות ט': עלייה מ-18% בשנת תשכ"ט ל-44% בשנת תשכ"ח. שפת ההוראה בת"ס הספר אלה היא, כמובן, ערבית. החל בכיתה ג' מלמדים עברית, ומכיתה ה' ואילך - אנגלית. בלימוד ההיסטוריה מוקדש זמן רב להכרת האיסלאם וארצות ערב. הדת נלמדת בנפרד לתלמידים מוסלמיים ונוצריים. בגיאוגרפיה ניתנת תשומת-לב מיוחדת ללימוד הארצות השכנות.

עם התחלת ביצוע חוק לימוד חובה היה מחסור חמור במורים בעלי השכלה מספקת. בשנת 1949/50 רק 10% של המורים הערביים היו מוסמכים. בשנת תשל"א - 45%. עלה גם מספרם של המורים האקדמיים. בשנת 1956 פתח המשרד סמינר למורים ולמורות ערביים. מספר התלמידים בו עתה הוא 372, ותכנית לימודיו זהה לתכנית בסמינרים יהודיים, אלא שבמקום מחשבת ישראל נלמדת בו בהרחבה תרבות האיסלאם. אך גם הלשון העברית נלמדת בהיקף רחב.

בת"ס הספר הממשלתיים במזרח ירושלים, המקיפים כ-11,000 תלמידים, נמצאים בשלבים הראשונים של שילובם במערכת החינוך הערבית של משרדנו. מונהגות בהם תכניות הלימודים של בת"ס הספר הערביים בישראל, ורמת הלימודים עולה בהדרגה. רבים מן התלמידים עודם מעדיפים בת"ס פרטיים או ציבוריים לא-ממשלתיים. אולם אני מאמין כי בהדרגה ובסבלנות יגדל האחוז של בת"ס הספר הרשמיים. בימי שלטון ירדן, לפי מיטב ידיעתי, תנו, לא היו קיימים גני-ילדים רשמיים. בעלי היכולת החזיקו גנים פרטיים לילדיהם. כיום פועלים בירושלים, מלבד הגנים הפרטיים, 19 גנים עירוניים בפיקוח משרדנו, המאכלסים 1,176 ילדות וילדים. רבים מקרב המורים במזרח ירושלים רוכשים עתה את השפה העברית.

משפטים אחדים על החינוך העל-יסודי באוכלוסיה

אחד, שבחלקו הוא מיוחד למדינת ישראל וליד צרכיה המיוחדים - המחלקה להנחלת הלשון האולפן לסוגיה העתון "למתחיל", הספר בעברית קלה ושאר מפעלים - באמצעות כל אלה או מנהלים לשון לבני עמנו שחזרו לנחלתם. קשה לתאר את חייהם של עולים חדשים רבים אילמלא פעולותיה של מחלקה זו, המתאמת עבודתה עם המשרד לקליטת העלייה והמחלקה לעלייה ולקליטה של הסוכנות היהודית. במשך תש"ל למדו במסגרות השונות של הנחלת הלשון כ-35,000 עולים. אולם דומני כי הגיעה השעה לשידוד מערכות גם בתחום זה, והמשימה הבאה צריכה להיות הנחלת תרבות עמנו ברמות גבוהות בכל אמצעי ולשון. לא רק אל ביתם הפיסי הם מבקשים לשוב, אלא גם אל ביתם הרוחני. באמצעות העברית בלבד לא נשיג את המטרה הזאת. אני מקווה כי בסקירה הבאה אוכל להביא לפני הבית סיכומים של מעשים ראשונים לנסיונות חדשים בתחום זה.

השכלת מבוגרים היא כיום נחלתה של כל חברה נאורה ומתקדמת, והוא הדין בביעור הבערות, אשר גם בה עוסקת המחלקה להנחלת הלשון. בשש שנות קיומו הקיף המפעל לביעור הבערות כ-40,000 לומדים. זהו הישג ראוי לשמו, אך ייתכן מאוד כי חמורה שבעתים מבעיית האנאלפביתים היא בעיית האלפביתים. המדובר הוא באוכלוסיה מפגרת בהשכלתה, ובצרכי תרבות מוגבלים ביותר. אוכלוסיה זו היא חסרת-אונים, כמעט, להתמודד עם הבעיות החברתיות והמקצועיות, שהחברה המודרנית מציבה לפניה. זאת ועוד: אוכלוסיה זו, המגרת בהשכלתה, היא בקעה נוחה להתגדרותה של הדמוגיה בתוכה, בעתות מבחן. עם שאנו מעמיקים את המענית החינוכית-התרבותית בחלקות האחרות של האוכלוסיה הישראלית, תובנתו להתמודד גם עם עובדת האדם שבחלקה בעייתית זו. תיזכר לטוב גם פעולת מרכז ההסברה, המקיים מסגרות הסברה מיוחדות לאוכלוסיה זו, ובייחוד החוגים לאורחות.

חברי הכנסת, סימתי קטע זה של דברי בעזובת-האדם, הנמצאת בשלבים התחתיים של סולם ההשכלה. הנושא הבא שלי דן אף הוא באוכלוסיה בוגרת, אולם בשלב העל-תיכונני שבסולם. מן המפורסמות הוא, כי בארץ-ישראל שלפני קום המדינה לא היו הבדלים ניכרים - אם היו בכלל - בין העיר לכפר בכל האמור ברמת ההשכלה וברמת השירותים שזכו להן שני סקטורים אלה. היה זה אחד מהישגיה הייחודיים של החברה הישראלית. מאז קום המדינה עוררע איוון זה עידור מדאיג. היווצרותם של מרכזים עירוניים גדולים וגדלים, מכאן, ופיוור האוכלוסין על פני שטחי ארץ נרחבים, מכאן, העמיקו גם את הפער בשרותי החינוך וההשכלה, בעיקר ברמות הגבוהות יותר של החינוך. כוונתי לאנשים, המעוניינים להמשיך לימודיהם העל-תיכוניים בלי להיעקר ממקום מגוריהם ועבודתם, ואשר לנו אין עניין לנתק אותם ממשקם או מישובם. יתר על כן: לנתים המדובר הוא באנשים המעוניינים להשלים תלם במקצועות מסויימים הקשורים בעיסוקם, או באנשים אשר עניין להם בתורה לשמה, אם לסיפוק צרכיהם הרוחניים האישיים ואם לקידום עצמם במילוי תפקידים מיהליים וציבוריים.

השלב הבא בסולם החינוך אחרי החינוך התיכון הוא לאו דווקא השכלה אקדמית מקובלת; לכן אנו מעודדים הקמתם של מוסדות חינוך על-תיכוניים מגוונים,

סעיף ב' לחוק חינוך ממלכתי, תשי"ג, בדבר החינוך לחלו-ציות. אבל עלי להודות שסעיף זה עדיין לא בא על ביטויו הערכי במידה שתניח את הדעת ותספק את צרכי הארץ. חוששני שמרוב התרפפות על המונח ממלכתיות נתפסה המושג שלא כהלכה, למעין כלליות נייטרלית, שאיננה מחייבת יותר מן המתחייב במפורש על-ידי החוק. אולם לא על החוקים לבדם תחיה המדינה, ובודאי לא עליהם בלבד תיבנה הארץ. מובן שאי-אפשר בלעדיהם, ואנו מחנכים את הנוער להבין את הערכים הגנוזים בהם ולפעול לפיהם. אולם ארצנו ששועת למעשים חלוציים ולמעשי התנדבות. בדתנו לחפש דרכים נוספות ליישום ממש יותר של ההכשרה החלוצית.

תנועת הנוער החלוצית היא המעניקה לחניכיה את החינוך המשלים האמיתי. היא הנותנת ביטוי לעצמאותו ולעצמיותו של הנוער, היא המכוונת את מרצו לאפיקי הגשמה לאור חזון חברתי ולאומי, היא המחנכת לאזרחות פעילה ולערכות ציבורית ומדיניות. בלעדי תנועת הנוער על פלגיה ייבש הנח"ל; ובלעדי הנח"ל יישארו מרחבים בשי-מומנם. דווקא משום שההתיישבות בת-זמננו משלבת את החקלאות, התעשייה, המלאכה והשירותים, יכולה ההג-שמה החלוצית לבוא על ביטויה בתחומי הפעילות המקצועית המגוונת. נוכחותם של ישובים יהודיים בחלקי ארץ חיוניים, ובראש וראשונה בחבלי הספר, נשארה חיונית כשהיתה, מבחינה מדינית, בטחונית וחברתית כאחת. נודה על האמת, אין נחת בשורות תנועות הנוער החלוציות. אין גלולת בממדים ובקצב הדרושים, הן מבחינת מספר חבריהן והן מבחינת צרכי הארץ. אפשר ועודן משלמות את מחיר הוצאתן אל מחוץ לתחום בית-הספר בשעתן, מעוות אשר תוקן לפני שבע שנים. אפשר שהאתגר מחייב-המציאות, שהשירות הצבאי מציב לנוער, נוגס במספר הפונים אל ההתיישבות כדרך של קבע. אולם אינני מאמין שזו הסיבה העיקרית שהדי בני ההתיישבות וחניכי תנועות הנוער מקומם בולט ביחידות ההתנדבות של צה"ל בשיעור העולה הרבה על חלקם בקרב אוכלוסיית הנוער. חוששני ששיבוש סולם העדיפויות וסולם המושים הוא המצור את הענף אשר עתידה של הארץ יושב עליו.

משרד החינוך והתרבות יעשה למען העלאת קרנן של תנועות הנוער החלוציות, אם כי בשנה זו, לצערי, כבשים קודמות, אין לכך ביטוי תקציבי שאפשר להתפאר בו. מי יתן ויעלה בידנו לתקן את המעוות בשנים תבואנה. אולם כוחן של תנועות הנוער טמון בשרותיהן עצמן. משרד ממשלתי יוכל להפריע כשם שיוכל לעזור, אולם לא יוכל לבוא במקומו או במקום יומתן. לכל היותר יכול הוא לעזור לעוזרים לעצמם. ולכן הגופים הציבוריים, הכלליים וההתיישבותיים, וכן תנועות הנוער הקשורות בהן, נקראים לתנופה מחודשת ולהיחלצות מנרצת, כי בנפשם ובנפש עתידנו הדבר.

במסגרת הריאורגניזציה המינהלית המתוכננת במשרד רד מתגבשת הדעה כי יש לרכז את כל הגורמים במשרד המטפלים בנוער במסגרת אגף אחד, שהדי הגדני, החינוך החברתי והמחלקה לנוער מטפלים באותה אוכלוסיה את עצמה. כך נמוע כמליות ונצל באורח אופטימלי את המשאבים המוגבלים העומדים לרשותנו. הקמת אגף נוער תאפשר ראייה כוללת ומאוונת יותר של כל צרכי אוכלוסיית הנוער.

ברשותך, כבוד היושב-ראש, אומר משהו על מפעל

חברת כ"ז, ישיבה ע"ז
- סקירת שר החינוך והתרבות על פעולות משרדו (אלון) -

דמי, למדיניות הפיתוח והקידום של המוסדות להשכלה גבוהה במדינה; אין היא רשאית להשאיר תחום חיוני זה למקרה בלבד. אין ספק בלבי, כי טובת הכלל היא לגדד עניו של כל מוסד מומסד, אולם טבעי הדבר שהוא דואג בראש וראשונה לעצמו - כפרט. יהיה זה בלתי-טבעי אם ינהג אחרת. ראיית התמונה הכוללת, קביעת סולם העדיפויות, והבטחת הניצול המירבי של משאביו הכספיים המצומצמים, הן מתפקידיה של הממשלה. כשם שאין לפגוע בחופש האקדמי של המוסד דות להשכלה גבוהה, כך אין לשלול מן הממשלה השפעה ממשית על מגמות התפתחותם של המוסדות להשכלה גבוהה לפי צרכי המשק, החברה, התרבות והבטחון. בחפשי אחר מזיגה בין החירות והאחריות, באתי לכלל מסקנה, כי את הפתרון ניתן למצוא באמצעות הגברת סמכויותיה של המועצה להשכלה גבוהה, שחבריה מתמנים על-ידי נשיא המדינה, בהמלצת הממשלה, לאחר התייעצות במוסדות להשכלה גבוהה, ושפועלת לפי חוק מיוחד.

בימים אלה בחקת מליאת המועצה את הצעת תיקון חוק המועצה להשכלה גבוהה. עם סיום הטיוטה, אניחה על שולחן הממשלה. לא אפרט כעת את השינויים המוצעים בחוק ואסתפק בהעלאת רעיון אחד מרכזי, שאנו בודקים עתה. בדעתי להציע הקמת "ועדת הקצ" בות" לאוניברסיטאות ברומה ל-University Grants Committee הבריטית. ועדה זו תקבע את הקריטריונים להקצבות השנתיות למוסדות לימודים, ובקה תהיה הסמכות לאשר את תכניות הפיתוח של האוניברסיטאות, לפי צרכי המדינה.

אשר למחקר המדעי ולפיתוח הטכנולוגי, הרי בכבל מדינה מפותחת גם בישראל תקציבי הממשלה הם הגורם הראשון בממלה במימון המחקר האזרחי השיי מושי, קל וחומר במימון המחקר הבטחוני. די אם נציין, כי כשני-שלישים של המחקר האזרחי המכוון למטרות שימושיות - שהם כ-52 מיליון לירות בשנת 1969 - ממומנים על-ידי הממשלה. בתוך זה כמעט כל המחקר החקלאי, כמחצית מן המחקר התעשייתי ורוב המחקרים בתחומי הגיאולוגיה והתחבורה.

שונים פני הדברים בתחום המחקר הבסיסי. 60% מכלל מאמץ המחקר האזרחי בישראל מושקעים בתחום המדע הבסיסי. מחקר זה ניזון בעקיפין מהקצבות הממשלה למוסדות להשכלה גבוהה, אולם בעיקרו הוא ניזון מקרנות מחוץ-לארץ, בעיקר מארצות-הברית. קרנות אלו נידלדלו באחרונה, ואנו עומדים נוכח האפשרות של צימצום ניכר בהן, שמשמעותו צימצום בהיקף המחקר, העשוי לגרום בעקבותיו ירידה ברמת המחקר; ולמגיעת התהוותו של מצב כזה שוקלת הממשלה דרכים חדשות למימון. בימים האחרונים הגישה לי האקדמיה הלאומית למדעים, לפי בקשתני, הצעה להקמת קרן לעידוד המחקר הבסיסי. הצעה זו נמצאת עתה בבדיקה. בעיה מרכזית אחרת בתחום זה - יצירת איזון סביר יותר בין המאמצים המושקעים במחקר הבסיסי ובין המאמצים המושקעים במחקר השימושי ובפיתוח הטכנולוגי, שהתחום המפריד ביניהם מיטשטש והולך. בלשון אחרת: יתר יישום טכנולוגי-שימושי של תוצאות המחקר הבסיסי, תוך שיתוף-פעולה בין שני הגורמים; שאם לאו, לא יעלה בידנו להשיג את היעדים החברתיים-המשקיים שלנו.

תוך שיתוף-פעולה בין משרדנו, הרשויות האזוריות וה" מקומיות והמוסדות להשכלה גבוהה. אנו נוהגים כמובן עדיפות לאזורי הפיתוח והספר. ההיענות עולה על המצופה. לפי הצעתי מיתנה המועצה להשכלה גבוהה ועדה בראשותו של הפרופ' שניאור ליפסון ממכון וייצמן למדע, אשר תלמד את הסוגיה ותציע לנו תכנית כוללת לפיתוח מוסדות להשכלה על-תיכונית - מקצועית ועיונית. ביקשתי מן הפרופ' ליפסון לחקור גם את האפשרות להנהיג לימודים אוניברסיטאיים סדירים באמצעות הטל-וויזיה, הרדיו, התכתבות ומפגשים ספורדיים. אם אמנם יתברר שניתן הדבר לעשותו, תיפתחנה אפשרויות גרורות לרכישת השכלה גבוהה לאנשי עבודה ברחבי הארץ כולה, המבקשים ללמוד, אם גם בקצב אטי יותר מאשר באוניברסיטה מקובלת. ההתחלות עודן צנועות, אולם בשנים הבאות הננו מתכוונים לקדם, ככל האפשר, את פיתוחו של הנושא הזה, אשר עשוי לתרום תרומה נכבדה לקידומה של החברה הישראלית בשדה ההשכלה והתרבות, ולהפיכתה לחברה עובדת ולומדת בשלבים שונים ובמסלולים מגוונים, איש איש לפי נטיותיו וכשרונותיו.

השלב הבא בדברי ובסולם החינוכי הוא ההשכלה הגבוהה, המחקר המדעי והפיתוח הטכנולוגי. זוהי הדייטה העליונה בבנינה החינוכי וההשכלתי של כל מדינה מתקדמת. ביישומם הנכון של ההישגים המושגים בקומה זו תלויים בימינו פני החברה ומשקה, ולעתים אף עצם קיומה ובטחונה. המוסדות הוותיקים להשכלה גבוהה - הטכניון בחיפה, האוניברסיטה העברית בירושלים ומכון וייצמן ברחובות - קמו בזכות חונם, הכרתם וזממתם של אנשי מדע ואישי ציבור בארץ ובחוץ-לארץ. בשנים האחרונות נתווספו עליהם שתי האוניברסיטאות הצעירות, תל-אביב ובר-אילן, שזכו להכרה רשמית מלאה. עתה מצפים בתוד להכרה בעצמאותם - המכון האוניברסיטאי בחיפה ואוניברסיטת הנגב בבאר-שבע, אשר ייעוד מיוחד לה בתכניות לפיתוח הנגב. נעשה להרחבת כושר-הקליטה של המוסדות להשכלה גבוהה הן למען ילדי הארץ וגידוליה והן לקליטת סטודנטים עולים ונוער יהודי מחוץ-לארץ, המבקש לרכוש השכלתו וחינוכו בארץ דווקא.

הקמת מוסדות חדשים להשכלה גבוהה באזורים צפוני-אוכלוסיק, מזה, ובאזורים מרוחקים ממרכזי הארץ, מזה, היא בלי ספק תרומה מבורכת לעתידה של המדינה.

בשעתו צידדתי בהקמת משרד מיוחד להשכלה גבוהה, למחקר ולפיתוח טכנולוגי, אבל היעדרו של משרד כזה אינו צריך להצדיק היעדרה של מדיניות ברורה בתחומים חיוניים אלה. האמת היא, כי עד כה שימש משרד החינוך והתרבות אכסניה פורמלית בלבד לתקציבים של מוסדות ההשכלה הגבוהה לסוגיהם. זהו מצב בלתי-מתקבל על הדעת, בייחוד כאשר מביאים בחשבון שלמעלה מן 70% מתקציבים השוטף ולמעלה מן 40% מתקציבי הפיתוח של מוסדות אלה מתכבים על-ידי תקציב המדינה, ועוד הדי נטויה.

חברי הכנסת, אני מכבד ומוקיר את החופש האקדמי, שפירושו סמכות מלאה למוסדות להשכלה גבוהה לקבוע, כראות עיניהם ולפי מיטב מצפונם, מני ללמד את מי, מה וכיצד; אולם אין הממשלה יכולה לפטור עצמה מן האחריות הכוללת להיכוננו של החינוך האק-

כאמור, תקציב הפעולה הישיר של משרדנו בתחום האמנות והתרבות אינו מאפשר השגה יזומה נוספת, אך כלל המשאבים הציבוריים העומדים לרשותה של פעילות זו אינם כה דלים. בדעתי להציע לקרנות הציבוריות לעידוד היצירה האמנותית בישראל להקים ועדה משותפת להן ולמשרדנו, כדי שמסקנותיה ישמשו לנו בסיס, הן לגיבוש מדיניות-עידוד משותפת ומעשית הן לקביעת תכנית-אב למאמץ העיקרי שלנו בתחומים אלה בשנים הבאות.

לרשותנו עומדים כמה כלים ישירים לביצוע משימותינו: בתי-ספר לאמנויות ולדרמה; "אמנות לעם", הדואגת להבאת מופעי תיאטרון, מוסיקה ומחול גם לאזורים המרוחקים ביותר של הארץ; מוזיאונים, תערוכות ציור ניידות, ועוד.

לעזרתנו עומדת המועצה לאמנות ולתרבות, המנחה אותנו בעצתה, ואחרון אחרון - מוסדות התרבות והאמנות לסוגיהם, הזוכים בתמיכתנו - אם בדרך של הקצבות קבועות ואם בדרך של הקצבות חד-פעמיות. בשום מדינה אין תחליף לקיומם של מוסדות אמנות קבועים ובעלי מסורת, אך בדעתנו לחפש דרכים חדשות לעידוד היצירה הקרויה "נסיגות". באמנות, כבתחומים אחרים, אין תחליף לניסוי, אך אי-אפשר גם בלעדי הניסוי. באחרונה נוספו לדשותנו כלים ומסגרות, שמתפקדים ובכונן-התרבות תרבות ולהפיץ אמנות בקרב העם. כוונתי, כמובן, לרדיו ולטלוויזיה, להסברה בעל-פה ובכתב, ולשירות הסרטים. תוך הקפדה על רמה אמנותית ותרבותית גבוהה ועידוד יזמה יוצרת, בכוחם של מכשירים אלה להביא מעל גלי האתר, המסך הקטן - באומר, בדפוס, בצליל ובתמונה - ממיטב מכמני התרבות הישראלית והכללית לכל שוחריה.

חיזוק המקור, השואב השראתו מן המקורות הלאומיים-תרבותיים שלנו וממיטב התרבות האנושית, ולא דווקא מן המקורי שבה, הוא כיום צורך דחוף של תרבותנו המתחדשת-המתהווה. יצירה תרבותית והחזקת דקקות אלה כרוכות באורך נשימה. מקורן ביכולת להקשיב לקול הדממה הדקה. בארץ, החיה בין הפגזה לחפזה, בין חדשות לחדשות, יש משנה-חשיבות לטיפוח היכולת הזאת, לעידודו של היוצר כיחיד ושל היצירה האמנותית-התרבותית ככלל. גם בימים אשר כאלה, ובלי להתעלם מחומרת המצב הכלכלי, חלילה לנו מלהתחיל בפתרון הבעיה הכלכלית על-ידי הטלת "התפילין והטלית" לים. אינו מתכוון לומר בכך, שכל אשר מתעטף באיצטלה של תרבות ואמנות הוא אמנם טלית שכולה תכלת. והמביץ יבין.

ולסיכום - אנו עומדים בפתחו של עשור השבעים. אני מאמין, כי הודות להישגי העבר והזימות החדשות המתוכננות לעתיד יזכו החינוך והתרבות בישראל להתקדמות כמותית ואיכותית גדולה בשורה של תחומים:

- (1) יורחב ויבוסס החינוך בגיל הרך שמתחת לגן-חובה;
- (2) תשופר הדמה בבית-הספר היסודי;
- (3) תוגשם הרפורמה במבנה החינוך;
- (4) יעודכנו תכניות הלימודים בכל שלבי החינוך ויפתחו אמצעי המחשה טכנולוגיים גוספים;
- (5) יושם דגש מיוחד בחינוך חברתי, חינוך לחלוציות וחינוך ציוני בדרכים התואמות את זמננו;
- (6) תונהג בהדרגה אקדמיזציה בהכשרת המורים החדשים ובהשתלמותם של מורים ותיקים;
- (7) תועמק הדמוקרטיזציה של החינוך העל-תיכוני וההשכלה הגבוהה,

גם בתחום של מחקר מדעי ופיתוח טכנולוגי יש להבטיח את הישגיה ואת החופש האקדמי; אך כאמור, אין פירושו של דבר הימנעותה של הממשלה מטיפול פעיל ויעיל במישור הממלכתי בכל הנושאים של המדע והטכנולוגיה. עקרונות אלו הנחו את המלצות הוועדה לאירגון המחקר הממשלתי וניהולו (הידועה כ"ועדת קצ'לסקי"), אשר בשלהי כהונתה של הכנסת הקודמת הודעתי על החלטת הממשלה לאמצן. המלצות ועדה זו נמצאות כיום בתהליך של יישום וביצוע, ובכלל זה - המלצתה לחוקק חוק לאירגון המחקר הממשלתי וניהולו; חקיקה אשר תקבע, בין השאר, את הפיכת המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח סטטוטורית. טיטוט הצעת החוק מצויה בידי. לאחר שגטפל בה על-פי ההליכים הנהוגים בממשלה, תוגח על שולחן הכנסת. זהו חוק ראשון מסוגו במסכת החקיקה הישראלית, ובלי ספק תהיה לו השפעה מרחיקה לכת בכיוון של יתר יעול לעיצוב פעולת הממשלה בתחום חינוכי זה.

כנסת נכבדה, אף שאיני שבע-נחת מרמתו ומ"היקפו של הספורט בישראל, אני מרוצה בהחלט ממגמות התפתחותו. פרט לחרוים יוצאי דופן, הוא שומר על עקרונות החובבות; מלבד עידודם של שיאנים במקצועות שונים, הושם דגש במפעלים עממיים, ובייחוד בתחומי הצעירות, האתלטיקה, והשחייה וספורט המים.

בערות הכנסות הטוטו והתקציב הישיר אנו מסייעים ביד אגודות הספורט להרחיב פעולותיהן, ומעודדים את הרשויות המקומיות להרבות בפיתוחם של מיתקני התעמלות וספורט. מכון וינגייט נעשה מוסד בעל מוניטין המעמיד מדי שנה מדריכים לתרבות הגוף, שרישומם ניכר בבתי-הספר ובאגודות הספורט. טיטה להצעת חוק הספורט נמצאת בשלב האהרון של גיטוחה, לאחר שקיבלנו את הערות גורמי הספורט. בזמן הקרוב יוחל בהליכי החקיקה, כמקובל.

הצעת חוק קובעת בין השאר, כי על שר החינוך והתרבות למנות מועצה ציבורית לענייני תרבות הגוף. מניון שתהליך החקיקה יצריך זמן רב, בדעתי למנות מועצה זאת בדרך ציבורית עוד בטרם יוחק החוק.

משרדנו מופקד, בין השאר, על-פי שמו וסמכותו - אם גם לא תמיד על-פי היקף פעלו - על שדה התרבות והאמנות בישראל. מטבע הדברים הוא שמע-דכת החינוך הענפה מושכת אליה את עיקר תשומת-לבו של המשרד. אולם עלינו לזכור, כי פעולתנו לא תהא שלמה אם לא תשולב במסכת התרבות והאמנות, כשם שלא תפרח תרבות ואמנות בלי תשתית חינוכית הש-כלתית הראויה לשמה. אני וחברי לעבודה נקדיש ממיטב תשומת-לבנו לקידום היצירה האמנותית ולהעמקת פעו-לתנו התרבותית והרבתה. למרבה הצער, אין השגה יפה ליזמות אשר תובעות גם מימון. אך על אחת מהן, חשובה ביותר בעיני, אני שמח לבשר לכנסת: על החלטת המשרד להקים תיאטרון לילדים ולנוער, במימון ממלכתי. שתיים הן מטרותיו של תיאטרון זה. האחת, להבטיח שכל ילד בישראל - יהא מקום מגוריו אשר יהא - יוכל לחוות בשתיים עד שלוש הצגות בשנה; האחרת: לחבב את התיאטרון הטוב על הילד מגיל צעיר, ובדרך זאת להרחיב את מעגל שוחרי התיאטרון האמנותי בעתיד. אני מאמין כי יהא זה גם אמצעי מדרגן להגברת הפעולה הדרמתית העצמית של הילדים ושל בתי-הספר.

שימת דגש בתיכנון מחקר ומעקב, כפי שהללו מתחייבים מצרכי שנות השבעים.

כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה. הארכת בדברים, אך לא מייצית את מלוא פעילותו של המשרד לחינוך ולתרבות. צר לי במיוחד, שלא דיברתי על בעיות חברת-פנים, שזה מקרוב החילוני לטפל בה. עוד תימצא הזדמנות לכך.

אתכם הסליחה אם הלאיתי אתכם בבעיות מרובות, ביניהן סבוכות; עם חברי לעבודה, שמצאו את תחום פעולתם מקופח בהצאתי, הסליחה וההבנה.

על-ידי הרחבת כושר קליטתם לבני הארץ ולבני גוּער יהודי מחוץ-לארץ; (8) תוגדל השפעת הציבור על פיתוח האוניברסיטאות, תוך שמירה קפדנית על החירות האקדמית; (9) תועמק הפעילות התרבותית ויורחב פיתוח האמוניות; (10) תקודם תרבות הגוף והספורט, על ענפיה השונים; (11) יגבר התיאום בפעילות המ"דעית-המחקרית בין הגורמים השונים, תוך מאמץ בלתי-פוסק להרחבת היקפה והעלאת הישגיה; (12) גוּשט עזרתנו להסתדרות הציונית ולסוכנות היהודית - להר-תבת החינוך העברי בתפוצות ולהעמקתו; (13) ננהיג שינויים אירגוניים במבנה משרד החינוך והתרבות, תוך

דיון

חברי כנסת נכבדים, בל נעצום עינינו ונראה את הסימנים המדאיגים המתגלים בכיוון זה גם בארצנו. הגל התגלגל והגיע גם למדינת ישראל. העתונות בישראל החלה להעלות את הנושא הנקרא "גוּער שחור שינוי", העולה וצץ מבתי-הספר התיכוניים. אנו רואים העתק של התהליך הקיים בזמן האחרון בארצות-הברית; זה מתחיל באופנת הלבוש, זה מטופח בעתונות מחתרת, המרהיבה עוז בנפשה לקרוא בגלוי אל הגוּער - אני מצטט - כי "יקום ויפגין נגד ההנהגה המטופשת, שברוב כסילותה הביאתנו עד הלום". זהו ציטוט מעלונים המופצים בבתי-ספר רבים וגדולים ברחבי הארץ. הם זורעים רוח דפיטיסטית בין בני הגוּער. הם, "שוחרי השלום", קראו באחד מעלונים אל הגוּער - אני מצטט: "צא לרחובות, עלה על בריקות והילחם למען השלום". והקריאה לשלום מלווה בהכוונה למען מרד - "ואני מצטט שוב: "הפסק לומר אמן לכל מלה של גולדה דייך". ניתנות הוראות למפגינים בנושא - ואני מוסיף לצטט: "אם השוטר יפגוש אותך בהפגנה הבאה והוא יכה אותך, אתה יכול לירוק לו בפרצוף או סתם לתת לו מכה". אני בוחל לצטט את יתר הביטויים, שהם מחפירים מאוד.

כעדות העתונות, אין הכוונה כאן לגוּער מקבוצת "מצפן" וכדומה; הגוּער המתואר בעתונות הוא גוּער גדל בבתי-הספר התיכוניים ובאוניברסיטאות הישרא-ליות, ללא הבלל. שם החל להתגלות עידער יסודי באבני-היסוד של כל גישתנו לארצנו, וזיקתנו למדינתנו וצדקתנו. בתביעותינו.

כל אחד מאתנו הכואב את בעיות הדור העתידי ישים לב למאמרים, לרשימות ולדיעות בעתונות בנושא זה וייווכח כי הבעיה חמורה והיא הולכת ומתריפה.

העתון "הארץ", אשר בצער עליו לקבוע כי גישתו לדת היא שלילית, ובעקבותיו הוא מכון כל המתפרסם בו בגישה עוינת לדת, בכל זאת מגולל בשרות המאמרים "פערי הדורות ופער האמינות" מאת מר עמוס אילון, במלוא החריפות, את הבעיה הכאובה. העתונאי, שכנ"א חקר את הבעיה ולמד את פרטיה, קובע כמה פעמים במאמרו שפירסם באחרונה, ומדיש וחוזר ומדיש כמה פעמים, פעמים, שפחת זו של הגוּער המת-פרע לא פעה בבתי-הספר של הזרם הדתי. בעצם, אין בזה כל חידוש. כי החינוך הדתי מוחסן ומסוגר מסכנת התדרדרות הגוּער. כך זה בעולם הגדול; כך זה גם באמריקה, גם שם, במקום שגואה באחרונה בצורה מבילה התדרדרותו של הגוּער, לא נגעה וכמעט לא

היו"ר ברקת:

הכנסת תעבור לדיון על סקירתו של שר החינוך והתרבות. רשות הדיבור לחברי-הכנסת פרוש, ואחריו לחברי-הכנסת שלום ליון.

מנחם פרוש (אגודת ישראל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. אני מתכבד לכרך אותך אדוני סגן ראש הממשלה ושר החינוך והתרבות, מר יגאל אלון, בהביאך לראשונה לכנסת את הצעת התקציב השנתי של משרד החינוך והתרבות. בהקשיבי לסקירתך המקיפה על בעיות החינוך והתרבות חשתי כי אמנם בעצתך לא כאתגר את צרכי החינוך בישראל, וזהו אתגר לא מן הקלים, אבל מהחשובים, כי גשמת עתידנו תלויה בחינוך ובתרבות.

תסלח לי, אדוני שר החינוך המכובד, אם בזמן אשר הוקצב לי לא אוכל להתעכב על הנושאים השונים שעליהם התעכבת אתה בסקירתך המפורטת. אנסה להעלות בעיה אשר לתמהוני התעלמת ממנה; היא בעיה כללית, אבל מאוד רצינית ורגישה. משרד החינוך והתרבות חייב להיות ער לנושא הזה. ואנסה להעיר את הערותי על בעיה זו לפי השקפתי.

תושבני מרבית חברי הבית - ברור, כל אחד לפי גישתו ובהינתן - מבחין בתופעות האיזמות של התדר-דרות הגוּער בעולם הגדול. כשמתהלכים בכרכים, בערים ובעיירות ברחבי תבל, נשארים לא פעם המומים וגדממים למראה הגוּער המתפרע. כך זה בצפון אמריקה וכן בדרום אמריקה, בדרום אפריקה וברחבי אירופה. נכון, בכל דור ודור מדור לדור זו הגוּער מהדור שקדם לו; תמיד הצביעו על הצורך לא להעמיק את הפער בין הדורות. אולם בזמן האחרון מתגלה לנגד עינינו איזה שבר ענן כאילו ניתן על מחנות בני הגוּעורים, תוך התפרקות מערכים מקובלים כלשהם, התערטלות והתפרקות ממס-גרות, מתנאים ומנוהגים ונוהלים. זה הקיף את כל בני הגוּעורים מכל השכבות, לאו דווקא השכבות העניות; זה חדר וכבש אף שכבות עשירות ומכובדות, לא דלג גם על הגוּער היהודי שם בתפוצות; לא פסח על מדינות אדירות כמו ארצות-הברית, וגם שם, בארץ הזהב, הארץ שהיתה כה אהובה עלי אורחיה, גם שם התדרדר המצב בגלל הגוּער הזה. ואתה חש במינון יועווע בכל הממסד. מתי אי-פעם תיאר מישהו לעצמו, שצעירים אמריקאיים יירקו על דגלה של אמריקה ויולולו בו? גוּער מתפרע זה, שבראשיתו מנה קבוצות קטנות ומבוטלות, הגיע כעת לרבבות. גוּער זה פוגע בממסד האיתן של הגדולה במדי-נות, היא ארצות-הברית.

ידך לחיזוקו של החינוך הדתי הקיים, אשר בקיומו ובחיזוקו אתה פותר ממילא את הבעיה המעיקה עלינו — התדרדרות הנוער. כי התורה והדת, חינוך המושתת על אבני היסוד של ערכי הנצח של עמנו — בכך הערובה לצבינו של הנוער.

אין לי כל ספק בגישתך החיובית לחינוך העצמאי, אותו חינוך תורתית עתיק השומר מכל משמר על עקרונות החינוך התורתי. תן ידך לחלצו מן המיצר, כי חינוך זה הוא חיסון מפני רוח הפרצים שפרצה באחרונה בשכבות הנוער.

לא יהיה זה מה שקוראים "לוקאל פטריטיסיס" אם אעלה גושא מיוחד הנוגע לירושלים. והגושא משתלב כאן במקום. ידוע כי ירושלים גדלה, ברזן ה', גידול ניכר מאז מלחמת ששת הימים. ואין אני מתכוון כרגע לגידול האוכלוסייה עם איחוד מזרח ירושלים. אני מתכוון לגידול העיר בשכונותיה ובפרבריה, כמו גבעתי המבותר, רמת-אשכול בצפון, והשיכונים המשתרעים בדרומה של ירושלים. במקומות אחרים היו רואים בכך ערים חדשות, ישובים חדשים, ולמרות מצבנו הכלכלי הקשה היו דואגים לחינוך הילדים. ואילו בדיון שהתקיים לאחרונה על מבני חינוך בירושלים כמעט התעלמו מזה, ואף נאמר: נחזור לשתי משמרות. זמני מצומצם, ולא אוכל להתעכב על חומרת ההצעה של שיבה לשתי משמרות, הן מבחינת יעוד גדול האוכלוסייה היהודית — שכולנו מעוניינים בה — והן מבחינת אחרות, וביניהן סכנה זו של התדרדרות הנוער, שכולנו מודאגים ממנה ושאיחד המניעים לה הוא שאין מסגרות מספקות להחזיק התלמידות במסגרת בית-הספר כל היום. אמנם קיימים ימי לימוד ארוך ובתי-נוער, אבל אם נחזור לשתי משמרות, הרי ברור שהדבר יפגע בכל ההסדרים של יום לימוד ארוך ובתי-נוער.

בגלל זמני המצומצם לא אתעכב על כמה וכמה בעיות שרציתי להתייחס אליהן בדיון זה. אבל לא אוכל לסיים מבלי להעלות לפניה, שר החינוך והתרבות, הבעיה המחררה של חזירת המיסיון לארץ. לפני זמן קצר הבאתי לפני הכנסת שורה של עובדות ומספרים על הפעילות המוגברת של המיסיון. הצטערתי צער רב על הגישה שהכתיבו למשרדך ביחס לבעיה זו. אין אני רוצה להתווכח כעת, אבל אני רוצה לבקש ממך — כאחדאי לחינוכם של רבבות ילדי ישראל: תן דעתך על בעיה זו. תבקש במשרדך לבדוק הנתונים שהבאתי אז לפני הכנסת. ותן דעתך על הדרכים לבלום ההתפשטות של המיסיונרים. כמוני גם אתה יודע הסכנה הצפויה מהם, ודי בעיות מטרידות אותנו בלעדי זה. עליך לחשוב על פתרון יסודי לבעיה זו. למה נהא גרועים ממדינות אחרות? גם במדינות שבשכנותנו לא ניתנת אפשרות למיסיון לפעול. למה נפקיר אנו ילדי ישראל משאר השאריות שנשארה לנו?

הי"ד ש. רוזן:

חברי הכנסת פרוש, עברת ב-50% על זמנך, ובפעם הבאה נביא זאת בחשבון.

רשות הדיבור לחברי הכנסת שלום לוי, ואחריו לחברי הכנסת אברהם כץ.

שלום לוי (המערך, עבודה-מ"פ):

אדוני היושב-ראש, רבותי חברי הכנסת. אני מקבל ברצון את ההזדמנות לברך מעל במת הכנסת את שר

פגעה כמלוא הגימה בדבבות בני נוער שמתחנכים בחינוך הדתי. כך זה ביתר המדינות וכך גם במדינת ישראל. ואם גדולי המחנכים באומות העולם עומדים ותו-הים איך וכיצד להחזיר את הנוער למסלול, ואין להם תרופה, והם אובדי עצות, והממונים על מערכות החינוך התבטאו בכינוסים ובקונגרסים ביאוש ממש, באשר אין להם תרופה למפריקות העול של בני הנוער — לא כן אנו, העם היהודי, המחנכים היהודים. לנו יש תרופה, והיא: לשוב למקור מחצבתנו, להחזיר את הנוער לערכינו, הערכים הנצחיים, כל עוד לא איתרו את השעה.

אני חושב שיש משהו שיחלוק על כך שהתורה והדת מסוגלות לעצור התדרדרות הנוער בדרך-לא-דרך זו שמתדרדרים בני הנוער. אם כן — למה לא נחוס על בנינו, על עצמנו, ולמה לא נעשה חשבון-הגפש על תכנו ומהותו של החינוך?

נכון מה שאמרת, שר החינוך והתרבות מר אלון, כי אינך מסתפק במורים ומתנכים בעלי ידע גרידא; אתה מבקש מורים ומתנכים ויצורים, היודעים לכונן את הדיע במעשים. אבל בעצם, בתודעת העם היהודי אין החינוך מדע גרידא, והתרבות איננה תרבות מעורטלת. ייחודם של החינוך והתרבות של העם היהודי הוא אשר עיצב את הדמות היהודית על ידי כך שהללו משולבים במצוות ובמעשים טובים. החינוך והתרבות היהודיים מחייבים את המחנך והמחונן בכל דרכיהם ומעשיהם. מי כדורנו דור שראה את גרמניה שדגלה בתרבותה הרמה, אותה גרמניה שהיתה סמל התרבות הבלתי-מחייבת — והיא שהמיטה את השואה על דורנו. חינוך ותורות יהודיים שונים תכלית שינוי ביסודם מהחינוך והתרבות של עמי העולם. בחינוכנו ועבודתנו המושתתים על התורה וערכי הנצח שפרנו על עמנו בייחודו כעם ה', כונו קדוש.

אני מעריך מאוד שבזמן כה קצר הספיק מר אלון, בתפקידו כשר החינוך והתרבות, לחדוד לבעיות השונות. בטוחני שנתקלת בבעיה העגומה שאנו קוראים לה בשם הצנוע "נערת במצוקה", הכוונה לאותן הנערות שהתדרדו עד לבתי-המלון העריבים בעיר העתיקה. אני בוש להעלות זאת, אבל אני חייב להעמידך על חומרת המציאות. כי כאן בירושלים, ירושלים עיר הקודש, יש תיקים ל-300 נערות במשטרה ובמחלקה הסוציאלית של עיריית ירושלים, אנו מחפשים דרכים כיצד לבלום זאת. הוקמה מועצה ציבורית, בראשות השופטים מר גדווי ומר הלוי. המחלקה הסוציאלית, מחלקת החינוך ומשרד הסעד, שוקדים על בלימת ההתדרדרות. אבל אם נבדוק, אם נבחנו, אם נרצה להיות כנים עם עצמנו — הרי אחד היסודות העיקריים להתדרדרות זו הוא טיב החינוך. נכון, יש גם מניעים סוציאליים. אבל ברור שאין בין 300 הבנות שהזכרתי מהחינוך הדתי. אם כן, הרי זה ברור שהחינוך הדתי התורתי הוא חיסון מפני סכנה זו. האם לא הגיע הזמן שנחשוב, שניתן דעתנו, להיכן אנו מגיעים בהרחקת הנוער מערכינו הקדושים?

ואני פונה בראש וראשונה אליך, שר החינוך והתרבות, אבל גם לכל אחד הקובע ופועל במערכות החינוך, שיתנו דעתם כיצד ואיך להחזיר לבני הנוער ערכי התורה, ערכי הדת, להזרים בבני הנוער ממעיינות התורה.

ורשה לי לפנות אליך, שר החינוך והתרבות, לתת

בקשת לתת תרומה לפתרון בעיות הדור חייבת להביא בחשבון המישה לחצים, שעצמתם תלך ותגדל.

הלחץ הראשון — גידול האוכלוסיה הלומדת והמבקשת ללמוד, האוכלוסיה שבה מיוצגים כל הרבדים וכל השכבות, אוכלוסיה שבחלקה היא אוכלוסיית עולים.

הלחץ השני הוא לחצן של ציפיות ההורים. ההורים בזמננו אינם מסתפקים בחינוך קרוא וכתוב וחשב, כפי שניתן בימים עברו. הורים בימינו שואפים ומבקשים שילדיהם יעלו במעלות ההשכלה. ציפיות אלה של ההורים לחצן ילך ויגדל.

ויש להתחשב בלחץ השלישי, שהוא לחץ התפתחות המדעים בעולם ופלישת הטכנולוגיה לתחום החינוך, וכן לתחומים אחרים של החיים במדינה ובמשק.

במדינת ישראל יש להביא בחשבון גם את הלחץ של הצורך הדוחק לקרב ככל האפשר את העדות, לסתום ככל האפשר את הפערים, לעצב בהקדם האפשרי דמות אומה המחדשת את נעוניה על-פי מיטב המורשת הישראלית והאידיאלים ההומאניים של דורנו.

והלחץ הדחוף ביותר הוא לחץ הכשרתם של בני הנוערים, מצד אחד להגנה על המדינה, על ערכיה החברתיים והתרבותיים, ומצד שני לנאמנות ולשאיפה לשלום למען נוכל להחזיק מעמד מול המבצעים החמו-רים שהתנסינו בהם ושעוד נתנסה בהם.

כל אחד מן הלחצים שמנתי לעיל מחייב שינויים חכמיים במערכות החינוך, השקעות פיתוח גדולות, שינויים בתכניות הלימודים, ומעל לכל — הכשרת מורים, ולא דווקא הכשרת מורים שעוד לא הורו, אלא הכשרה מחודשת, "רה-חינוך", אם אפשר להתבטא כך, של רבבות המורים והגננות העובדים היום במערכת החינוך. מערכת חינוך החייבת לעמוד מול האתגרים של העשור הבא זקוקה למורים שיתחדשו בהתמדה, מורים שבמיומנותיהם, בתכונותיהם, בחזונם ובהכשרתם יידעו לתרום לפתרון הבעיות שכל אחד מחמשת הלחצים שמנתי קודם מציג לפנינו.

המורים בעבר, במשך עשרים השנים שעברו, מפאת דחיפותם של תפקידים חינוכיים אחרים, לא הוכשרו לכך. הם הצליחו בעבודתם הודות למסירותם. רבים מהם פעלו על-פי אינטואיציה מבורכת ונכונה, ואין כלל וכלל להתבייש בהישגי החינוך בישראל, אך היום, לקראת העתיד, אין לסמוך עוד על הנס.

עלינו כבר היום לקבוע מה חייב יהיה בית-הספר להכין לחברתנו ב-1980, מה הן ציפיותנו מבית-הספר בתחום הכלכלה והמשק, בתחום התרבות, ובהתאם לכך עלינו כבר היום לעבד תכנית חדשה ל"רה-חינוך" של ציבור המורים בכל שלבי החינוך. עלינו לבחון כבר היום איך צריכה להיות מאורגנת כיתת בית-הספר בשנות ה-70, איך היא צריכה להיות מאורגנת מבפנים, מה צריכה להיות תכנית הלימודים החדשה שלה, ומה היא הכשרת המורים הדרושה לה.

רבתי חברי הכנסת, הבעיה היא אירגון הכיתה מבפנים, בעיה של תכנית הלימודים, בעיה של ציוד בית-הספר באמצעי-עזר מתאימים להוראה; הבעיה היא בעיית קידום כל תלמיד לפי יכולתו במסגרת אחידה, ואין כאן כלל וכלל בעיה היכן תימצא הכיתה, אם במסגרת בית-הספר היסודי או במסגרת בית הספר העל-יסודי. מבחינה חינוכית העמדת שאלה זו היא

החינוך והתרבות החדש, שהוא השישי לשרי החינוך במדינת ישראל. אני מברך אותו על חוזק הראייה, כוח הרצון ותגופת הביצוע השקול.

מהמקובלות הוא כי סמכותו של המורה-המחנך בעיני תלמידיו בכיתה היא סמכותו של המדל. יש מודל של קבדיני האנייה, המפליג בלב ימים מול גלים זדוניים. יש מודל של הפסל, המעצב דמות על פי חזונו, מבלי לחוש בעיוותי החומר הנתון בידו. יש מודל של המפקד, התובע מפקדיו ציות עיוור, בחינת "געשה ונשמע". יש מודל של הגנן, המנקש ועודר, הזורע ושותל ומשקה בהזירות ובמתונות, באהבה, באורך רוח ובבטחון.

לפי הביאוגרפיה של שר החינוך והתרבות ידוע לנו שהוא מחלוצי יגוסר וממתיישביה, ומפקד הפלמ"ה, ויש לו איפוא ההכשרה וההשראה של המפקד והגנן כאחד.

מערכת החינוך במדינת ישראל על זאטוטיה, ילדיה, געריה ובגוריה ומוריה, זקוקה לטיפול ולהשגחתו של הגנן המחונן באורך רוח, המחונן בשיקול מתון וזהיר, הבודד בדרך השכנוע ולא בדרך של מתן הפקודות. אני מברך את שר החינוך יגאל אלון שיעלה בידו לעצב למשרד שהוא עומד בראשו דמות סמכות של הגנן.

מקובל לסמוך ברכה לברכה. אני רואה צורך נפשי לברך מעל במה זו את מורי ישראל ונגנות ישראל העושים את עבודת החינוך בעצם הימים האלה בישובי הספר. אין מלים בפי כדי להעריך ולתאר את המאמץ ואת מסירות הנפש שמורים ונגנות אלה באביבים ודובב ובית-שן וישובים אחרים שמקיעים בעבודתם החינוכית, ולא רפתה רוהם ולא נחלשה דעתם. אני מקווה שחברי הכנסת יצטרפו אלי בדברי חיזוק ועידוד למורים העושים את מלאכתם החינוכית בישובי הספר בקו האש.

משרד החינוך בישראל נחל מן המדינה בדרך מע-רכת חינוך מסועפת, רבת טיפוח ומניבת פירות. עם זאת הוטלו על משרד החינוך בישראל תפקידים חדשים שמדינת ישראל הרמה להם, תפקידים שמילימים הראוי חייב גיוס מקסימלי של אמצעים כספיים וכוחות רוחניים ומוסריים. במשך עשרים שנות קיומו מילא המשרד תפקידים ציביליזטוריים ממדרגה ראשונה — בקליטת ילדי עולים, בהנחלת הלשון, בעקירת הבערות, בצימצום הפיגור ובקידום טעונו-טיפוח, בפיתוח החינוך המקצועי, בהכשרת מורים, בהפעלתן של תכניות לימודים חדשות ובעידוד המשך הלימודים של בני שכבות מעוטות-יכולת. ויש לציין לשבחן של משרד החינוך שהשכיל לגייס אמצעים למימוש תכניות בתחום הקמת מבנים, בהכשרת מורים, בחינוך ילדים בגיל הרך, בפיתוח רשת ענפה של בתי-ספר מקצועיים.

אך בדוננו היום בסקירתו של שר החינוך והתרבות עלינו לתת את דעתנו לתכניות משרד החינוך לשנת 1970, שהיא הראשונה לעשור השמיני במאה הנוכחית; עלינו לבחון אם נקט משרד החינוך סדר עדיפויות נכון בתכניותיו ובהוצאותיו, אם אימץ לו את החזון החינוכי העשוי לא רק להקים בניינים יפים ולצייד אותם במיטב האמצעים, אלא גם עשוי להלהיב מורים ותלמידים, אם ידע להעדיף את העיקר על פני הטפל. בחינה זו עולה לדרגת פיקוח נפש החינוך, כאשר הנוגע בדבר הוא עם הנמצא במצור, המוקף אויבים המבקשים לבלעו.

מערכת חינוך בישראל המתכננת את הבאות והמ-

החינוך - לחדש את ציבור המורים, לפתח בו רגש של הזדהות עם מעשה החינוך, עלינו לאפשר למורים ולגננות בכל מקום לפתח את יומתם העצמית והאישית. רבותי, צרכי החינוך מרובים, וכולנו חרדים מפני גזירת הקיצוצים. בכל זאת אין להסיח את הדעת אף לרגע כי עד היום טרם נמצא פתרון מקיף לבעיית הילדים קשיי ההסתגלות, שב-1400 כיתות בחינוך היסודי לומדים 40 תלמידים ויותר בכיתה, שרבים במדינה בתי-ספר וגני-ילדים החסרים את הדבר האלמנטי טרי ביותר בימינו - מקלטים.

עם זאת עלי להפנות את תשומת-לבכם ואת תשומת-לבן של שר החינוך במיוחד לצורך הדחוף לקדם קידום מכון ותכליתי את השלבים היסודיים במערכת החינוך. חשיבותו של הגיל הרך בחינוך מכל בחינותיו היא מהמפורסמות. אם הפסיכואנליזה גילתה שאופיו של האדם מתגבש בשנות חייו הראשונות, הרי הפסיכו-לוגיה של ימינו גורסת שגם הפיתוח האינטלקטואלי שעתה העיקרית היא בשנות הלימודים הראשונות והבי-נוניות בחינוך היסודי, ואין להחמיץ את השנים הללו.

בדיקה חיצונית תוכיח לנו שלעומת ההשקעה של 1000-1200 לירות לשנה בתלמיד בבית-ספר על-יסודי - ואינני חושב שהסכום הזה מופרז, אדרבה, יש להגדיל אותו - משקיעה המדינה בחינוכו של תלמיד בכיתות א'-ו' 650 לירות בלבד ו-450 לירות בחינוכו של ילד בגן-הילדים.

הי"ר ש. רוזן:

עבדת על זמנך ב-30%.

שלום לוי (המערך, עבודה-מפ"ם):

רציתי להעיר עוד כמה הערות על מה שיש לעשות במסגרת החינוך יסודי ועוד משהו על חטיבת הביניים. מפני שזמני עבר אסתפק רק בכך שאומר כי אינני מסכים להערכותיו של שר החינוך בנוגע למסקנות שיש להסיק מן הנסיון של השנה בהגשמת הרפורמה.

אסיים את דברי במשפט אחד כולל: עד היום היה החינוך במלואו תלוי בחברה, אך מעולם לא היו החברה, עשרה ואשרה תלויים כל כך בחינוך כמו בימינו.

הי"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת כץ, ואחריו - לחבר-הכנסת ארזי.

אברהם כץ (גח"ל):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. תקציב משרד החינוך והתרבות יעקיר פעולתו הוצגו היום לפנינו לראשונה על ידי שר החינוך והתרבות, מר אלון. מאחל אני לו הצלחה בתפקידו הקשה והאחראי. ועדת החינוך והתרבות של הכנסת תלווה את פעולות משרד החינוך והתרבות. משוכנע אני ששיתוף הפעולה הפורה, ששרד בעבר בין הוועדה והמשרד, יתמיד גם בעתיד. המעשה החינוכי פירושו, בין השאר, רציפות. ולכן מצאתי לנכון להזכיר את פעלו ומקומו של שר החינוך והתרבות היוצא, מר ארן. הוותמו של מר ארן הוטבע במפעלנו החינוכי, ושוב לא ירצה ולא יוכל איש לטשטש חותם זה.

מבקש אני להתרכז הפעם בשלושה מעגלים מתחומי

טפלה. החשבת הטפל רק גורמת להשקעת אמצעים למטרות בלתי-חינויות.

על משרד החינוך היום, לקראת העשור הבא, לשוות נגד עיניו את הכלל הידוע שלפיו הוא חייב לערוך את תכניותיו: שום מערכת חינוך בעולמנו לא תגיע לרמה גבוהה יותר מהרמה של מוריה. הבעיה המרכזית היא בעיית הרמה של המורים. וכאן נתגלו בקיעים ותופעות מדאיגות.

עלי לומר, רבותי חברי הכנסת, באזניו של שר החינוך, שיש בבית-הספר תופעות של ליאות; יש במחנה של ציבור המורים גילויים של עייפות, של מפח-נפש ואף של משבר.

בשנים האחרונות התנהל במדינת ישראל ויכוח חריף עם הסתדרות המורים - המאגדת בשורותיה 80% ממורי ישראל בכל שלבי החינוך - בשאלת הרפורמה בחינוך. הסתדרות המורים, הוותיקה, שהניחה את יסודותיו של החינוך העברי בישראל; שהקימה את ועד הלשון; שבמשך עשרות שנים ועד היום הזה דאגה להשלמת הכשרתם של רבבות מורים וגננות; שבמשך כל שנות קיומה גילתה רצונות לביעות חינוך וראתה עצמה שותפת לאחריות למפעל החינוך - התנגדה לרפורמה המוצעת, בראותה בה רפורמה חפוזה ובלתי-בדוקה. היא הסתייגה מהרפורמה המבוססת על עקרונות שהם סותרים זה את זה, אולם הציבור הרחב, ובתוכם גם חברי הכנסת, לא שעו לפניותיה והסברותיה של הסתדרות המורים, שהיו מעוגנות במדע ובמחקר הפד-גוגי והפסיכולוגי, ואף מעל במה זו קיטרוג לא פעם על הסתדרות המורים ועל ציבור המורים ושפכו עליהם קיתונות של גיני ותוכחה.

רבותי, תגובה כזאת בוויכוח פדגוגי היתה מעין הוכחה למורים רבים, שבעצם אין להם הזכות לשאוף להיות גורם קובע בחינוך. ומורים בעלי מחשבה ורגש, שהגיעו אל החינוך מתוך הרגשה של ייעוד, שאלו את עצמם ומוסיפים לשאול את השאלה עד היום הזה: מה, אם כן, זכותנו לעשות במערכת החינוך? האם זכותנו לציית בלבד, למלא הוראות, לחכות להדרכה של הממונים ושל האחראים, לדכא כל שאיפה פנימית וכל יומה פנימית, או חובתנו החינוכית היא ליוזם, להציע רעיונות, לחדש ולהבוע ממשד החינוך עידוד ועזרה? רבותי, כלי משטר המבוסס על ציות, ולא רק בבתי-ספר, מביא לדילדולה של היוזמה העצמית ואף לפיחות האחריות האישית, ואין דבר הדרוש היום לחידושה של מערכת החינוך בישראל כמו עידוד יומתם החפשית, היוצרת והאחראית של המורים והגננות.

אני יודע שמשד החינוך נמצא במצוקה גדולה - תובעים ממנו לקצץ את התקציב. ואני חושש כי מה שאני עומד לומר עכשיו יהיה בבחינת "שר שירים על לב רע". אולם אין אני פטור מלהשמיע את הדברים האלה באזניך, אדוני היושב-ראש, באזני חברי הכנסת ובאזני שר החינוך והתרבות: על משרד החינוך להקציב סכומים נכרים למימושן של תכניות השלמה והכשרה ופיתוח וקידום, שמועצות מורים ומנהלים יזמו בעצמן. לפי חוק החינוך הממלכתי שנתקבל בכנסת הזאת מות-רות תכניות השלמה בגבולות של 25% לכל בית-ספר. אך עד עכשיו לא קיבלו מורים בשום מקום לא הוראה, לא הדרכה ולא עידוד ממשי לפיתוחה של יומה כזאת. אם אנחנו רוצים - ואמרת שזוהי שאלת חיים במערכת

החינוך הגבוה, מסגרותיו ותכניו, יעמדו — ובצדק — במרכז ההתעניינות הציבורית בעשור הקרוב. התפריצות האינפורמציה המדעית, התפוצצות אוכלוסיית הסטודנטים, כושר קליטה מוגבל של המסגרות הקיימות, רגישות הסטודנטים לבעיות חברתיות ופרטיות, פיגור בהתאמתן של המסגרות החינוכיות לשינויים המהירים במשק, בחב"ד רה ובטכנולוגיה — כל אלה מורים ומצביעים על כך שהרפורמה הבאה צריכה לבוא במסגרות החינוך הגבוה, רפורמה שתאפשר חופש אקדמי עם התחשבות בצרכי המדינה והיקף משאביה; תחרות יוצרת ולא כפילות מבזבזת; גמישות מסגרתית וכושר קליטה מתרחב שיעמדו בביקוש העצום, הצפוי במישור ההשכלה הגבוה — ההכשרה למקצועות האקדמיים. האם משרד החינוך והתרבות, שמנוע עד כה מלעסוק בנושא זה, ערוך לכך? האם זה בתפקידו של משרד ממשלתי, ולו מיוחד, לטפל בבעיות אלה? או שמא עדיפה רשות מיוחדת לחינוך הגבוה? האם לא כדאי שהכנסת תכונן ועדה פרלמנטרית ללימוד הנושא והסקת מסקנות?

עד כאן לגבי מסגרות. ועתה לתכנים. באמרי "תכנים" בהקשר זה מתכוון אני למטרות החינוך, שיטותיו, מרכיביו ומשואיו. במנגל זה חייבים אנו לש"אול את עצמנו השאלה המרכזית: מהי מטרת החינוך שאליה אנו חותרים ולקראתה נתון את ילדינו? במלים אחרות, האם שאלנו עצמנו מה צריכה להיות הדמות הרצויה של הנערה והנער בתום שלב א' או ב' במערכות החינוך שלנו? יש לשאול שאלה זו מוויית-ראייה אנושית ויהודית-ישראלית. ויש לזכור את הרקע, והוא רקע של עולם מסוכסך; עולם הנתון בפחד הפצצה האטומית המלווה בגילויי ניהיליסם; עולם של בעיות שפע מול עוני, בעיות דת ומדינה; עולם של אמצעי תקשורת המונית ושעות פנאי ההולכות ומתרבות; עולם שבו תהליך ההתבגרות מתמשך, כשהפער בין הבגרות הביולוגית-מינית והבגרות החברתית-כלכלית הלך ומתרחב.

וכאשר נתווה לעצמנו את המטרות, נצטרך לגשת לתיכונן הדרכים לקראת מטרות אלה. שמחתי לשמוע, ששר החינוך והתרבות מתעתד להדגיש את נושא התיכונן במשרדו. במסגרת תיכונן זה כדאי, לעניות דעתי, להקדיש תשומת-לב מיוחדת לנקודות הבאות:

1) צרכי המשק והחברה בישראל לקראת סוף המאה. אין ספק, שלנושאים כמו מקום החקלאות ואופיה, עידוד ענפי הייצוא, פיתוח השירותים, השתלבו-תנו בשוק האירופי תהא השלכה ניכרת לגבי מגמות ההכשרה וההתמחות בשלבים השונים של מערכת החינוך.

2) בעיית האינטגרציה של טעונית-הטיפוח, הקיימת ברוב הארצות, היא אצלנו חריפה במיוחד. נמשך להתמודד עמה, מתוך ידיעה ברורה שזו בעיה מורכבת ולא קלה לפתרון. הרפורמה מהווה רק חלק בחזית השובה זו. ובו בזמן אף נגשח גם את הצד השני של מטבע זו, בעיית המחוננים. אמנם אין היא כה חריפה כזו של טעונית-הטיפוח, אך אסור לנו, מכל הבחינות, להתעלם ממנה ולזנוח פוטנציאל חשוב של כשרונות העשוי לעמוד לרשותנו.

3) קראתי בעניין על דבר המגמה לפור במחוזות את ביצוע הנחיות המשרד הראשי, תוך הענקת סמכויות

התרבות והחינוך: מסגרות, תכנים ומבצעים. ברור כי אין להפריד בין אלה. שזורים ושלובים הם זה בזה.

במעגל המסגרות אתעכב על המסגרת התקציבית והמסגרות האירגוניות. אומד מיד שהמסגרת התקציבית הנתונה לפנינו כמוה כמיטת סדום. גידולו של התקציב הרגיל מסתכם ב-46 מיליון ל"י בקירוב. שמירה על רמת החינוך שהיתה מקובלת ב-1969/70 — לדבות גדול טבעי, זיחת שכר וביצוע הדרגתי של הרפורמה וחוק לימוד חובה — היתה מחייבת הגדלת התקציב ב-61 מיליון ל"י, בקירוב. פירושו של דבר שכבר בעת קביעת המסגרת הראשונית של התקציב חלה המעשה ירידה ברמת שירותי החינוך, או אי-הפעלת חלק מהמשימות החינוכיות שקיבלו על עצמנו. ועתה נוסף לתמונה כמה מרכיבים שאינם מעודדים: קיצוץ ראשון, שצריך להסתיים ב-15 מיליון ל"י; קיצוץ שני, המבוקש עכשיו, שצריך להסתכם ב-18 מיליון ל"י. "עיסקת החבילה" והשלכותיה לגבי מרכיב השכר בתקציב המשרד אומרת תשלום נוסף של 60 מיליון ל"י, בקירוב. אינני יודע מאין יילקחו הסכומים הנדרשים הללו. אולם כבר עתה ניתן לקבוע שתקציב משרד החינוך והתרבות קטן למעשה בלמעלה מ-10%, ולפיכך ודאי לא הגומתי אם השתמשתי בדימוי של מיטת סדום.

אדוני שר החינוך והתרבות, אינני מקנא בכך בשל סיבה נוספת, המעוגנת בהרכב התקציב. לפי חישובים שערכתי הרי 80%—90% מהסכומים המוקצים בסעיפי התקציב מוקדשים לשכר עובדים, היינו סכומים משוריינים, שאין, במציאות שלנו, לגעת בהם. למעשה, מרחב התימרון שנשאר לך צר ביותר. אך אם נגזר עלינו, מסיבות הידועות לכל, להצטמצם אפילו במפעלנו החינוכיים והתרבותיים, נעמוד בכך. נעמוד בכך תוך הכרה ברורה שבבשר החי של מפעלנו החינוכי חותכים אנו. שהרי הקיצוצים עלולים לפגוע לא רק בפעולות משניות, שהגבלתן לא תתרום הרבה מן הבחינה התקציבית; אלא קיצוצים נכבדים, העלולים לפגוע בנושא שכר לימוד מדורג והעברת חלק מהמעמסה לכיסי ההורים, או בנושא כמו מספר השעות השבועיות הניתן בכיתה. אך גם פעולות דרסטיות כאלה יש לבצע — אם וכאשר נבצען — כך שזנוקן יהא מינימלי.

באשר למסגרות האירגוניות — יש להתאימן לצרכים של העשור הבא, עשור שבו החינוך העל-יסודי הופך להיות חינוך יסודי, בבחינת מצרך חיוני ולכל, כאשר תעודת ב.א. תהא מה שהיתה בעבר תעודת בגרות והביקוש לתואר שני ושלישי יהא בעלייה תלולה. שמעתי כסיפוק על דבר המגמה לאיחוד המכוניות הפדגוגיות של החינוך היסודי והעל-יסודי למסגרת אחת. נדמה לי, שריכוז פונקציונלי במשרד ימנע ביזבוז ויגביר את היעילות. עם זאת — ואולי אני טועה, או אולי אינני מעודכן — אינני מבין מדוע צדיכים, היום, אגף מיוחד לחינוך חקלאי על כל אזוריו, ופיקוח נפרד לחינוך העל-יסודי, המקצועי והעיוני. למה לא נרכז את כל שלוחות החינוך המשלים תחת קורת-גג אחת?

ובהקשר זה, בהתריעי על פיצול המעמד ביזבוז, רצוני לשאול: האם חייבים אנו, בעתות של מצוקה כספית, לקיים שלוש רשתות דרוי — גל א', הגל הקל וגל צה"ל? וכן רצוני לשאול בהקשר זה: מדוע לא תמומן הטלוויזיה הלימודית, שברמתה הנאה אין מטילים ספק, על-ידי פירסומת בטלוויזיה הכללית?

דישה זמן רב משנתה הראשונה לנושא מעמדו של המורה בישראל. אני מקווה שבקרב תנוחנה מסקנות הוועדה בנושא זה על שולחן חברי הכנסת. אסתפק הפעם בהערות מספר הנוגעות למעגל זה, וזאת בהנחת-יסוד שמעמד המורה ורמתו ייקבעו על-ידי מספר גורמים:

1. המחסור במורים מוסמכים יתמיד. הוא יחא פחות חריף בבית-הספר היסודי ויותר בולט בבית-הספר העל-יסודי: החלת הרפורמה על אזורים נוספים תגביר את הביקוש למורים אקדמאים ועם זאת תגיש את המחסור במורים אלה, ובעיקר במקצועות מסויימים.

הכל מודים שהכשרת המורים חייבת להשתנות. לטווח ארוך נחזור לאקדמיזציה של כל שלבי ההוראה, מגן-הילדים ואילך. ראוי לציין אף מעל במה זו את השינוי שחל בעמדת הסתדרות המורים בנושא זה, המחייבת אף היא, עתה, אקדמיזציה מלאה של כל עובדי ההוראה. אינני מאמין שיש בכוחנו להפוך היום את הסמינרים הקיימים למכללות בעלות מעמד אקדמי. חסרים אנו את האמצעים לכך, הן בכלים והן בכוחות ההוראה מוסמכים. בל נשלה עצמנו: הרי רבות מהמח"לקות הקיימות באוניברסיטאות שלנו עדיין רחוקות מה-רמה הראויה - ומאין ייצאו המורים והחוקרים למכללות? לפי מיטב הכרתי, על האוניברסיטאות לקבל על עצמן - עם כל הקשיים הכרוכים בכך, ואינני מתעלם מהם - את העול של הכשרת מורים לכל שלבי החינוך. עניין זה ייעשה בהדרגה ובצורה מתוכננת, אך יש להתחיל בכך, ומיד. כאשר מקצוע ההוראה לא יהא פרוץ, והכניסה בשערי תותנה בהכ"שרה מתאימה, תעלה יוקרתו וימשכו אליו גם צעירים מוכשרים, ולא רק צעירות ומתי מעט בחורים, שבחלקם המניע לפנייתם להוראה אינו חיובי.

2. במהלך עבודתו של המורה צריכים אנו להתייחס התייחסות מיוחדת לשלוש חוליות. האחת - המורה הצעיר. רבים נושרים ממקצוע ההוראה בשנים הראשונות לעבודתם. יש לחזק את המורה הצעיר הן בתחום ההדרכה המקצועית, על-ידי מורה-חונך, והן על-ידי שיפור ניכר בשכרו, המגיע עתה בשנתו הראשונה ל-600 ל"י ברוטו למורה אקדמאי. אפילו אנחנו, חברי הכנסת, איננו יכולים להתאונן כששמעים נתון זה. לא פתחנו את בעייתו של המורה הוותיק, העיין, הסובל מבלאי גבוה, ובמיוחד מעיק המהדל של העדר מוטיבציה שתדרבן את המורה למאמץ-יתר, לניסויים. השיטה שלפיה שכרו של המורה עולה עם ותקו, שיטה שבה אין גמול לכשרון, מסירות ומאמץ, סופה שהיא מקפחת את המוכשר ומטפחת את הבינוני והאדיש. מעטים יכולים להגיע למעמד של ניהול ויפקוח. אלה הכל מתאימים לכך ולא הכל רוצים בכך, ועדיין שואלים אנו מה יהא בחלקו של המורה בכיתתו, זה המצטיין ועמיתו המתרשל; בסופו של דבר על אלה מושתתת מערכת החינוך שלנו.

3. לפי מיטב הכרתי, ומבלי להיכנס כאן לפרטים, מבוססת טענת המורים ששכרם ירד, לפי כל מיני קריטריונים. המורים ואירגוניהם אינם מנותקים מהמתרחש במדינה, ואם קשה לנו, במצבנו הנוכחי, להיענות לתביעותיהם הכספיות, הרי לא צריכים אנו להימנע מלבדוק תביעותיהם ולהכיר בצדוקות שבהן. אולי הגיע הזמן לשנות את המבנה של שכר המורה ולהשתיתו על ערכיות המאמץ הנדרש מכל מקצוע ומקצוע. לא ישכ-נעוני שעשרים-וארבע השעות של המורה לחינוך גופני

מתאימות. יש להתמיד במגמה זו ואף להרחיבה. הדצנ-טרליוזציה יפה לחינוך. נעודד יזמות, ניסויים ומאמצים של המורה בכיתתו, המנהל בבית-ספרו והמפקח באזורו. אל ניבול מקיומם של בתי-ספר בעלי רמה וקובעי רמה בכל המישורים. נעודד מפעלים אלה, כי בסופה של דרך נצא נשכרים.

4. בתכנית הלימודים כדאי לשקול את הצורך בהדגשת לימוד שפות זרות. אמנם העברית היא שפה עשירה ונתיקת-יומין, אך היא מזוהרת על-ידי עשירות אחוז בלבד מתושבי תבל, ובעולם של קשרים בין-לאומיים הדוקים, בכל השטחים, אין מנוס מלימוד מוגבר של לשונות זרות המהלכות בעולם.

5. יש להעמיק את החינוך המיני בשלבים השונים של מערכת החינוך. לאחרונה זו משהו בתחום זה. נדמה לי שלא נותר הרבה ללמד את בנינו בתחום הפיסיולוגיה. כדאי לעסוק יותר באספקטים הפסיכולוגיים, המוסריים והסוציולוגיים של החינוך המיני לקראת חיי משפחה תקינים.

6. כדאי לשקול הכנסת מקצועות חדשים לתכ-ניות הלימודים. רצוי שיהיו אלו מקצועות בין-דיסציפ-לינריים המגלמים את המשותף בין הנושאים השונים. לימוד הארכיולוגיה ובאמצעותה: היסטוריה, אדריכלות ואמנות, או תורת ההסתברות, המעוגנת בסטטיסטיקה ומתימטיקה, אך חיונית ביותר להבנת מדעים רבים בימינו. תכניות הלימודים במגמות השונות ובדמות השו-נות צריכות להיות גמישות ולאפשר נידות מירבית בין מגמה למגמה ובין מסלול למסלול. גמישות זו תהא בבואה למציאות החיים, בה יאלץ המפרנס בעולם המחדל ללנות גמישות וניידות. אינני מצדד באמריקניזציה של חיינו, אך אי-אפשר שלא להתרשם מההישגים המשקיים-הטכנולוגיים הכביים של אומה זו. הישגים אלה נתאפ-שרו במידה רבה, תודות לגמישות ולניידות שגילו העוב-דים, שכירים כעצמאיים, בארצות-הברית.

7. מקום מיוחד צריך לתפוס החינוך לניצול ראוי של שעות הפנאי. אנו חיים בתקופה שבה הזמן הפנוי העומד לרשותו של האדם הולך וגדל. ניצול חיובי של פנאי זה - למנוחה, לבידור, להעשרה - מחייב חינוך המכוון לכך, ובהקשר זה ציין את תרבות הגוף והספורט. לא רק ספורט אלאופים וספורט ייצוגי באיטליה ו"בוגנווירה" - עם כל ההערכה להישגים אלו - אלא גם, ואולי בעיקר, ספורט המפעיל את הפרט ומשפחתו. הספורט בישראל, והכדורגל כענף הפופולרי שלו, נמצאים בתהליך של שינויים מהותיים. אינני חושב שנוכל להתחמק מקביעת עמדה ברורה בבחיית המקצוענות והחובבנות בענפי ספורט מסויימים. מלטה איננה "יוק" והמקצוענות אינה חלום.

אדוני היושב-ראש, חברי כנסת נכבדים. עד כה עסקתי במסגרות ובתכנים, וברור שאלה כאלה מחייבים מבצעים. מחנה המונה למעלה מחמש רבבות מבצע את משימות החינוך, ההוראה והפצת ערכי תרבות בישראל. הגנות, המורים היסודיים, המורים העל-יסודיים, הפרופסורים והמדריכים נמנים עם מחנה גדול זה. אין לי ספק שכל אחד, או כמעט כל אחד, עושה כמיטב יכולתו בתחום זה, אך אל לנו להתעלם מאי-השקט הפוקד מחנה זה היום. ועתה אסתפק בהבעת משאלה, שאי-שקט זה לא יתלוו לילולים חמורים בומן הקרוב. ועדת החינוך והתרבות של הכנסת השיעיתית הק-

סתמת הפער החינוכי, של גיבוש שיטות וכלים לטיפול ילדים טעוני-טיפול והכשרת הדור הצעיר לקיום התפ-קידים הלאומיים והחברתיים המוטלים על המדינה ועל החברה הישראלית בשעה זו. וברכתי נתונה לשר החינוך החדש, לחבר עוזריו ולכל העוסקים במלאכת החינוך וההוראה, שיצליחו במאמציהם לשיפור החינוך, העמקתו והרחבתו.

ההחלטה שנפלה בכנסת לפני שנה על הרפורמה בחינוך שרידה וקיימת, על אף ההאטה בביצועה, הנו-בעת מהקשיים הכלכליים. גם ציבור המורים והוגים אחרים, שמטעמים שונים התנגדו לרפורמה, אינם מערערים עוד על ההכרעה שנפלה. אך במה דברים אמורים? — אם אמנם לא ייפגע מעמדו של בית-הספר היסודי, המהווה את המסד למערכת החינוך כולה, החינוך היסודי כולל כחצי מיליון ילדים, ומן הדין שתינתן לו עדיפות ראשונה בכל תחומי העשייה של הרשויות הממונות על החינוך בארץ — משרד החינוך והתרבות והרשויות המקומיות.

לכאורה נראית הנחה זו מובנת מעצמה ומסוכמת על הכל, ולא היה צורך לציין אותה מחדש אילמלא נתגלו במציאות חריגים מן ההנחה הזאת. כוונתי לזיי-זות המופרות שמגלים לפעמים גורמים מסויימים בביצוע הרפורמה, בהעדיפם את חטיבת הביניים על פני בית-הספר היסודי, ואדגים דברי: בחיפה ובמחוז מבוזעת הרפורמה בקצב מהיר. אך כיוון שאין עדיין בניינים מתאימים לאיכסון חטיבת הביניים, נאחזו במוצא פסול, לדעתי, והוא סגירת בית-הספר יסודיים, במטרה להעביר את הביניים לרשות חטיבת הביניים. המישה בית-ספר נסגרים בחיפה רבתי. למותר להרחיב את הדיבור על הנוק שנגרם במעשה זה לילדים, הנאלצים לעזוב את בית-הספרם וללמוד בתנאים קשים ביותר.

המקרה המכאיב ביותר הוא ביצוע הרפורמה בטי-רת-הכרמל. המועצה המקומית החליטה לסגור את בית-הספר היסודי, בן 16 כיתות, בו לומדים למעלה מ-500 ילדים, ולשכן בנייני זה 6 כיתות של חטיבת הביניים של בית-הספר הממלכתי-דתי. סגירת בית-הספר היסודי והעברת התלמידים למבנים גרועים יותר יגרמו לתקלות שונות, ובין השאר הגדלת הצפיפות בכיתות, ויאלצו תלמידים רבים בגיל צעיר לעבור מרחקים, לחצות כבי-שים סואנים בדרכם לבית-הספר החדש. — דבר הכרוך גם בסיכון מסויים. מה ההצדקה למעשה זה? למה להרוס מוסד חינוכי אחד המקיף 500 ילדים, על מנת להקים מוסד אחד, שיקיף מספר תלמידים קטן יותר? היכן ההגיון שבדבר?

לשנת הלימודים הקרובה מתוכננת פתיחת 38 חטי-בות ביניים, בהעדר התנאים הדרושים לכך. האומנם נכונה הדעה שהביע פעם שר החינוך, כי יש לבצע את הרפורמה גם אם יתגלה הצורך לחזור ולקיים משמרת שנייה בלימודים? והרי עדיין לא מוכנות תכנית הלימו-דים החדשות ואין גם התקדמות מספיקה בהכנת ספרי לימוד חדשים. ביצוע איטי יותר של הרפורמה, בייחוד נוכח הקשיים התקציביים, עדיף על זריזות מופרזת. מכל מקום, חובתנו לשמור מכל משמר שלא ייפגע בית-הספר היסודי, כדי שלא נימצא במצב של הקמת החדש על הריסות הקייםים.

עם הקמת חטיבת הביניים התעוררה מחדש הבעיה של הכשרת המורים. לתקופה של שבע-שמונה השנים

שקולות כעשרים-וארבע השעות של המורה לספרות וחיבור. המצב הנוכחי גורם לכך, שחלק מהמורים נאלץ שלא למלא את המוטל עליו במקצועות הקשים, וה"קרוב", בסופו של דבר, הוא התלמיד והחברה כולה.

4. המפקח והמנהל מהווים, או ליתר דיוק, צרי-כים להוות, את הצמרת של מחנה המורים. אינני בטוח אם המפקח, אינספקטור בלעז, ממלא היום את התפקיד שהוא צריך למלא. אין רצוני לחטוא בהכללה, אך רבים מדי המפקחים שהם רק מפקחים ומועטים מדי המפקחים שהם בעיקר מדריכים ומנחים. המפקח צריך להיות דמות מבוקשת בחבר המורים. לא הדו"ח צריך לעמוד בראש מאווייו, אלא העצה האישית וההדרכה הנכונה. שני פגמים בולטים במערך הפיקוח. ראשית, מספר רב מדי של בתי-ספר ומורים המוקצים לכל מפקח — ומבקר המדינה כבר עמד על כך בדו"ח השנתי שלו. ושנית, אינני בטוח אם המתמנים לתפקיד זה מתאימים להיות גם, ואולי בעיקר, מנחים ומדריכים מבחינת אישיותם ולעיתים אף גילם.

ובאשר למנהלים: בשנים האחרונות נערך מחקר — שעדיין לא פורסם — לגבי כישוריהם של המנהלים בבית-הספר היסודי. אם וכאשר יורסמו הממצאים של מחקר זה, הם יועזו אותנו. מתברר שבכל התחומים שבהם נבחן מנהל, במדגם רחב של מנהלים, הציגו שהיו מקבלים, בלשונת המורים, הוא למטה מלא-מספיק.

5. אין הבור מתמלא מחוליותיו ואין המורה מת-חדש מעצמו. השתלמות — בכל הדרגים ובכל הרמות — חייבת להתרחב ולהתעמק. יש למסדה ולחתור להפי-כתה להשתלמות חובה, הן על חשבון ימי הפגרה של המורה והן על חשבון ימי עבודתו. "כאב-ראש" המינהל יפוצה על-ידי מורה שמטען ידיעותיו ושיטות עבודתו מתחדשים ומתעדכנים.

אדוני היושב-ראש, חברי כנסת נכבדים, אין לי ספק שהעושים במלאכת החינוך עושים מלאכתם באמו-נה. קצר המצע מלהתייחס למסכת הגדולה כולה על כל מרכיביה. מצאתי לנכון לגעת בשלושת המעגלים של מסגרות, תכנים ומבצעים, הנראים לי חשובים ביותר. מפעלנו החינוכי-תרבותי דומה ליער. ביער יש חלקות פורחות ועצים נובלים המבקשים נטיעה מחדש. האחראים ליער צריכים, מדי פעם, לחדול מהטיפול בעצים, להרים ראשם ולסקור את היער כולו. מבת כולל על היער, אופיו ומגמות התפשטותו, עשוי להביא לטיפול טוב יותר גם בעץ היחיד. אני משוכנע שבכוונתו לעמוד בשתי המשימות גם יחד.

היו"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת ארזי, ואחריו — לחבר-הכנסת גריה.

ראובן ארזי (המערך, עבודה-מ"פ):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. מערכת החינוך בישראל נכנסת לשנות השבעים בהיות הישגים רבים וחשובים מאחוריה ומשימות כבדות לפניה.

הקשיים התקציביים והכלכליים, שלפניהם עומדת המדינה בשעה זו, ביוצגו ביוצג תכניות שנתגבשו ואף החלטות שנתקבלו על-ידי הכנסת. אך גם במסגרת התקציבית הנתונה יש לקיים סולם עדיפויות, שיהא הולם את צרכי החינוך בשעה זו ויקדם אותו להגשמת היעדים הגדולים של מתן חינוך לכל ילדי ישראל, של

על פתרונו. אמנם ירד הממוצע מ-30 תלמידים בכיתה בשנת 1960/61 ל-27.8 בשנת הלימודים 1968/69. אולם ב-10% מכל הכיתות עדיין מגיעה הצפיפות ל-40 ילדים ומעלה. המדובר איפוא בשש רבבות תלמידים. אכן, במספר ניכר של בתי-ספר הצפיפות בכיתה מגיעה אפילו ל-20 ילד ופחות. אך כלום יש בכך כדי להקל על מצוקת התלמידים בכיתות המאוכלסות מעל לגורמה המתקבלת על הדעת?

בעיה לא פחות חמורה היא בעיית הילדים החרדיים. גם בתחום זה מסתמנת התקדמות, ועל אף הקיצוצים שנעשו בתקציב משרד החינוך והתרבות הוקצבה הוצאה לפתית מאה כיתות נוספות לתלמידים חריגים. אולם גם עם התוספת האמורה לא יעלה אחוז הילדים בחינוך המיוחד מעל ל-6%, ואילו אחוז התלמידים הזקוקים לחינוך מיוחד בארץ מגיע ל-10% בערך. הננו ארץ הקולטת עולים יוצאי ארצות שונות ותרבויות שונות. המעבר מארץ לארץ מוליד קשיי הסתגלות טבעיים. הפתרונות להקלת המצוקה של הילד החריג אינם קלים כלל וכלל. הוויכוח הנוטש בין הפדגוגים בשאלה מה עדיף - בית ספר מיוחד לחריגים או כיתה טיפולית - הוא בעל משמעות חינוכית רבה. אך לפנינו עומדת השאלה היסודית: כיצד לשחרר בהקדם ככל האפשר את הכיתה ואת המורה מן הנוק הגורם להם יום-יום מוכחותו של הילד החריג בכיתה, וכיצד לפתור את מצוקתו של הילד החריג עצמו?

בעיה לעצמה היא בעיית רמת החינוך בעיירות הפיתוח. כמובן אין להתעלם מן המאמצים שנעשו לאחרונה לשיפור מערכת החינוך בעיירות אלו. גדל מספר התלמידים מעוטי היכולת המקבלים חינוך על-יסודי, והוקמו מבנים חדשים. אולם עדיין רמת הלימודים, בהשוואה לחלקי הארץ המאוכלסים, היא נמוכה. על רמת הלימודים הנמוכה משפיע בעיקר המחסור במורים מוסמכים ומנוסים. חלק ניכר של המורים אינו מתגורר במקום, הם בבחינת 'עובדי אורה'. סח לי מנהל בית-ספר בקרית-שמונה, בה ביקרתי לאחרונה: המורים במוסד מתחלפים כל שנה או שנתיים. הם מגיעים מתל-אביב או מחיפה ובחום שנת לימודים אחת או שנתיים חוזרים למקומות מגוריהם. הסיבה למצב זה נעוצה בהעדר מוסדות להכשרת מורים בספר. והפתרון הוא בהקמת מוסדות אלה, אם בצורת קולגים לישובי ספר ופיתוח ואם בעידוד שלוחות של האוניברסיטאות. היוני ביותר הקניית שוויון ואפילו עדיפות לישובי הספר ואזורי הפיתוח בקידום החינוך.

שאלה נוספת התובעת טיפול שיטתי ומזורז היא הנשירה מלימודים בבתי-הספר היסודיים. זה שנים לא פורסם מחקר יסודי על היקף הבעיה. המחקר האחרון שפורסם על הנשירה, לפני חמש שנים, הצביע על שיעור נשירה של 6%-7%. סקר בוק שערכו עובדי המחלקה הסוציאלית בירושלים בכמה בתי-ספר בשכונת עיר-גנים הוכיח, כי שיעור הנשירה גדל. יש מקום להניח שאחוז הנשירה מגיע עד 10%, לאמור כחמשת אלפים ילדים לשנה.

תופעת הנשירה היא בעיה חינוכית-סוציאלית ממד-רגה ראשונה. זהו תהליך המתחיל באי-יכולת להכין שיעורים, בהיעדרות חלקית ובשוטטות. ובהמשך הומן ממלאים רבים מבין הנושרים את שורות העבריינים הצעירים, שמספרם הולך וגדל. קיימת התרוצצות בין

הקבוצות תודקק מערכת החינוך ל-20,000 מורים חדישים. והשאלה היא: באילו מוסדות לימוד יקבלו הכשרתם? מהי הדרך להכשרת המורים בעתיד?

בשנת הלימודים תש"ל למדו בסמינרים למעלה מ-5,000 תלמידים. המחזור השנתי הוא איפוא כ-2,000 תלמידים. במחלקות החינוך של האוניברסיטאות מגיע מספר התלמידים ל-3,000, והמחזור השנתי הממוצע הוא כ-700 מורים. נמצא שיש הכרח בהרחבת רשת המוסדות להכשרת מורים. והבעיה היא מה תהא המדיניות בתחום זה. הנמגה הגוברת לאחרונה היא, שהמסגרת העיקרית תהיה האוניברסיטה, ובמגמה זו טמונות סכנות רציניות. עובדה היא, כי מספר ניכר של מורים בעלי הכשרה אקדמית פראו מהעבודה עקב הקשיים שנתקלו בהם בעבודתם החינוכית.

ההגיון והנסיון מחייבים שגם להבא תישען הכשרת המורים לבית-הספר היסודי ולחטיבת הביניים בעיקר על הסמינר, אלא שיש לנקוט אמצעים להעלאת רמתו של הסמינר ולשכלל את תכנית הלימודים. צרכי החינוך וצרכי ההוראה כאחד חייבים להדריך את השנייים בתכניות הלימודים. השגת מטרה זו תובעת שילובם של הסמינרים במוסדות ההשכלה הגבוהה. צמידות הסמינרים למציאות החינוכית של בית-הספר היסודי וחטיבת הביניים מזה והעלאת הכשרתם המקצועית של המורים לרמה אקדמית מזה יבטיחו את השלמות הדרושה לסיפוק צרכי החינוך וההוראה כאחד. מן הרצוי שלסמינרים התלת-שנתיים יוענק מעמד אקדמי מסוים, ולמסיימי הסמינרים האלה יוענק תואר אקדמי חלקי. יש לתת את האפשרות למסיימי הסמינרים להמשיך את הלימודים באוניברסיטאות לשם הכשרה במקצוע ולקבלת תואר אקדמי מלא.

במקביל למאמצים לשיפור הכשרת המורים קיים הצורך בהשתלמות רצופה של המורים. אסור לו למורה לקפוא על שמריו. השתלמות המורה מן הרצוי שתישא אופי אקדמי. בשורה ראשונה יש להכניס למסלול ההשתלמות את ציבור המורים בכיתות י' ו-ח' של בית-הספר היסודי. דבר זה תובע כי בכל המכללות יקום מסלול להשתלמות מורים. מן הראוי שההשתלמות היעשה תוך כדי העבודה, דבר שניתן יהיה להשיג אם תורחב הרשת של השלוחות האוניברסיטאיות בארץ, ובפרט באזורים המרוחקים ממרכזי ההשכלה הגבוהה.

יש לתת את הדעת על הקמת בתי-ספר מיוחדים למורים בכל מחוז ומחוז. מעל במה זו יש להפנות את הקדיאה למחלקות החינוך של האוניברסיטאות שיראו כמשימה בעלת משמעות פדגוגית וציבורית את הצורך בהשתלמות המורים לשם העלאת רמתם של בית-הספר היסודי וחטיבת הביניים.

אין חולקים על כך שגודלו של החינוך בכל השלבים נתון בראש וראשונה בידי המורה. את רמת החינוך קובע המורה בתכונותיו האישיות. בסגולותיו הפדגוגיות ובהשכלתו המקצועית. מכאן שבראש דאגותינו חייבת לעמוד העלאת רמתו האינטלקטואלית של המורה, הכשרתו המקצועית וביסוס מעמדו הציבורי. זו גם הדרך לעידוד כוחות הוראה חדשים מקרב הדור הצעיר.

ומכאן לכמה בעיות ספציפיות הקשורות במערכת החינוך והתובעות, לדעתי, פתרון המהיר והיעיל.

בעיית הצפיפות של התלמידים בכיתה טרם באה

לאים, כיצד מסרו יהודים נפשם בתנאים הקשים ביותר על חינוך ילדיהם, בכל הדורות ובכל הזמנים.

בתקופתנו עושים נסיונות לייעל ולשפר. וכך בא לעולמנו אותו דבר הנקרא רפורמה בחינוך. אבל היא נעשתה קצת ביותר מדי מרץ וחרף גדול יותר מדי וגרמה לתקלות מרובות. צדקה הסתדרות המורים בהז' הירה אותנו: לא טוב לבס, לא לעשות את הדברים האלה במהירות יתר. ויבודך שר החינוך החדש, הממשיך פעולת קודמו, אבל בוחן יפה את שלבי הביצוע וצונע צעד אחד צעור. כי בלי ספק יש ברכה גם ברפורמה הזאת, אבל אם היא תבוצע כהלכה. בית-ספר איננו בית-הרושת שניתן לפרקו ולהרכיבו. זה יותר בבחינת אילן שהעברתו ממקום למקום קשורה תמיד בהרבה בעיות אקלימיות ואחרות.

אנו מאמינים באמונה שלמה שהדברים הללו יבואו על תיקונם. ובתוך זה יבוא על תיקונו גם אותו עניין המדאיג אותנו במיוחד - עניין הישיבות התיכונות, ושיבות "בני-עקיבא" ואחרות, שהוכיחו עכשיו ותרמו הרבה לחינוך נאמן, מקיף, דתי, תורתי, חלוצי, ציוני. בעידן הטכנולוגיה - כל עידוד לחינוך הומניטרי יבורך, ובעיקר חינוך הומניטרי שמשולבים בו ערכי תורה, מצוות ומעשים טובים. ברור לנו שיהדות שרשית היא אשר תקים לנו את הדמות הנכספת של העם במולדתו. ויבודך שר החינוך הקודם על תיקון חשוב שתיקן בשעתו, והוא עניין התודעה היהודית. חבל שהעניין הזה עדיין לא קיבל את הממדים הראויים לו, אבל זהו אחד הדברים הגדולים, שיהדות הדורות, על צורותיה, על מסורתיותה, תקבע מקומה בבית-הספר, על בשעות של לימוד והוראה, וכל ילד בישראל יכיר מה זאת היהדות; וגם ילדים שאינם שומרים תורה ומצוות יכירו את היהדות וידעו להעריך ולהוקיר אותה.

כאמור לא קיבל הדבר את היקפו המלא, ומשום כך גדלו אצלנו כמה וכמה גידולי פרא. אלה שכתבו את המכתב לגברת ראש הממשלה רואיניו לאחר מכן על-ידי אחד העתונאים, ועל השאלה ששאל אותם אם הם מוכנים לוותר על ירושלים, ענו כולם פה אחד, שהם מוכנים לוותר על ירושלים. הזדעזעתי כאשר קראתי את הדברים הללו.

עם תקומת המדינה, כאשר צרפת התעקשה בעמ' דתה שירושלים תהיה בין-לאומית, ביקר בכפר הרא"ה נספח התרבות של השגרירות הצרפתית. בין היתר, אמרתי לו שיהודי שומר תורה ומצוות מזכיר את ירושלים עשרים-ואחת פעמים בכל יום בתפילותיו וב-ברכת המזון. אין כל ספק, יהודי כזה יש לו יחס אחר לגמרי לירושלים, הוא לא יוכל להגיד בקלות כזאת שהוא מוכן לוותר עליה.

שר החינוך, היושב היום בתוך ירושלים, צריך לדאוג לתיקון הפגם הזה, שלא יהיה ילד בישראל, מדן ועד באר-שבע, מקריית-שמונה ועד אילת, מהחרמון ועד הסואף, שיהיה מוכן לוותר על ירושלים. אנו מקווים שגם סגן שר החינוך, מכובדנו רבי מיכאל חזני, יעזור לו במשימה זו.

ובהזדמנות זו יורשה לי להעיר, כי בשעה שהיה מדובר על מינוי סגן שר החינוך דתי, קמה זעקה - "פלשתים עליך, שמשון", רוצים לכבוש את משרד החינוך. נדמה לי שהיחסים הנאים השוררים בין השר לבין סגן השר והעבודה המשותפת הגעשית שם עשויים

רשויות שונות לגבי האחריות המוטלת עליהם במלחמה לביעור תופעת הנשירה. ברור מעל לכל ספק כי מתפ-קידו של משרד החינוך, בשיתוף עם משרד הסעד והרשות המקומית, לטפל בבעיה זו בצורה נאותה, וטובה שעה אחת קודם.

יש לציין את ההתקדמות שחלה בתחום פיתוח מערכת החינוך בישוב הערבי בישראל. במסגרת החינוך היסודי נכללים עתה 90% ויותר מכלל הילדים חייבי החינוך. אולם נקודת התורפה היא בבית-הספר העל-יסודי. מספר התלמידים במוסדות אלה אמנם גדל ל-1,000 בשנה האחרונה והגיע ל-4,000, אך שיעור התלמידים בחינוך העל-יסודי עדיין נמוך. תכניות הלימודים טעונות בדיקה מחודשת. קיים מחסור בספרי לימוד בערבית. הצמיפות בכיתות היא גבוהה. אחוז ניכר של המורים הם בלתי-מוסמכים.

ולבסוף, הגני מעריך במיוחד את הדברים שהשמיע שר החינוך על תכניותיו לעשות למען העלאת קרנן של תנועות הנוער החלוציות. שותף אני לקריאתו של שר החינוך המופנית לכל הגופים הציבוריים לסייע לתנועות הנוער. ומצדף אני פניה מיוחדת לציבור המורים, שבכוחו לעודד את הנוער להשתייכות לתנועות החלוציות; כי רק בכוחן של משמש מחסום בפני תופעות שליליות שונות, שנתגלו בחוגים מסוימים של הנוער בומן האחרון.

במרכו מאווייו של הנוער עומדת האהבת המולדת, השאיפה לשלום ולקידמה, נכונות להילחם בגבורה ובהק' רבה עצמית למען קיומה של המדינה. החינוך הלאומי והאנושי הטבוע בעמקי התודעה של הדור הצעיר הוא שקבע את עליונותו במערכה והנחיל לנו את הנצחון. התופעה המופלאה של מלחמה באיב ללא רגש של שנאה ואיבה - זוהי התופעה ההומאנית רבת-הערך, המלווה את כושר הלחימה של בנינו, תוך דאות כי מלחמתנו היא צודקת וחתירתנו לשלום היא איתנה, אמיתית ובלתי-נלאית.

הי"ד ש. רוזן:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת גריה, ואחריו לחבר-הכנסת אליעזר.

משה צבי גריה (מפד"ל):

כבוד היושב-ראש, אנשי הכנסת הנכבדים. רבותי, מערכת החינוך היא מערכה חיונית מאוד לכל עם ועם, וביחוד לנו. דור לדור יביע אומר. ככל שמורשת הדורות גדולה יותר, רחבה יותר, עשירה יותר - כן היא זקוקה למכשירים משובחים יותר ומגוונים יותר כדי למסרם לדור הבא. אנו עומדים אחרי חג השבועות. "נצרת יש לה תשלומין כל שבעה". מעמד הד סיני הוא עניין רצוף. "קול גדול ולא יסף" ולא פסק". והרמב"ם "איגרת תימן" אומר: "ותחנכו בניכם על המעמד הגדול, מעמד הד סיני, כמו שנאמר: והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני השם אלוהיך בחורב". מעמד הד סיני נקרא בספר דברים "יום הקהל", כי בו נעשה הפרט חלק מהכלל. והכלל הזה ידע כי "ושיגנתם לבניך" - היא מצווה מעשית ראשונה ב"קריאת שמיים". אחרי המצוות המופשטות, זוהי מצוות עשה ממשית ראשונה - "ושיגנתם לבניך". על כן היה עם ישראל חדר בכל הדורות לחינוך בניו. מי שמדדף בספרו בעל שלושת הכרכים של הרב פרופסור אסף ז"ל, "מקורות לתולדות החינוך בישראל", רואה דברים מופ-

פעם היתה אצל הרפורמיים אידיאולוגיה שלא קיים כלל-ישראל; קיימת רק קהילה, קיימת אגודה, קיימת חברה. ובאותה מסגרת חברתית מקומית עושה לו הרבאבי כטוב בעיניו. אולם גיור הוא דבר הנוגע לעם כולו. גיור איננו דבר שהרבאבי יכול לדלו עליו ולקבל את הגוי לפי הבנתו הפרטית, על-ידי חתימה על פתק או דבר אחר. הוא מטיל אותו על העם כולו, הוא רוצה שלאחר מכן האדם הזה יהיה בתוך העם. הרי זוהי כפייה מצפונית קשה ביותר. יהודי הגון לא-דתי, כאשר מודמן אליו אורת דתי, הוא מזהיר אותו ואומר לו: היותה, האוכל אינו כשר. והנה כאן מוכנים להכשיל מאות אלפי משפחות של יהודים, שומרי תורה ומצוות, מקפידים על קלה כחמורה, על-ידי כך שמכניסים גויים לכלל ישראל והם הופכים להיות חלק מהעם כולו. איפה כאן ההיתר המצפוני? זוהי כפייה מצפונית בצורה גרועה ביותר. היהודים שומרי התורה והמצוות יתנוגנו, יתבלו, וכך ייווצר פילוג בעם - דבר שאף אחד אינו רוצה בו. אולי לא חשבו במדיה מספקת על הדברים האלה. החוק הזה אשר קיבלנו אותו, עניין הגיור בחוק-לארץ, הוא חמור מאוד. מי שכבר חשב עליו יודע שהוא יכול לגרום מפולת. אלה הם "גשרים פתוחים" שאינם יכולים לעמוד בשטפון הצפוי לנו. יכול להיווצר מצב שיגיעו למדינת ישראל אנשים שונים ומשונים מארבע כנפות הארץ וכל אחד יביא בידו פתק שקיבל מאיזה רבאבי שאיננו יודעים מיהו ומהו, ואנו נצטרך לתת לאותו אדם תעודה המאשרת כי יהודי הוא.

הי"ד ש. רוזן:

חבר-הכנסת גריה, אולי בכל זאת תחזור למסלול של משרד החינוך?

שר-הסעד י. בורג:

אדוני היושב-ראש, זוהי שאלה חינוכית.

משה צבי גריה (מפד"ל):

יכול להתהוות מצב שגם אויבים יכולים לנצל אותו ולהזרים לכאן המוני אנשים שאין להם שום זיקה לעם ישראל, אבל שמעו שיש שבר במדינת ישראל, יש עבודה במדינת ישראל, וקיבלו פתקים שאנו לא יודעים מה טיבם. מדינת ישראל הצטרף לכבוד שטרות שהיא לא יודעת מי חתם עליהם וגם לא יודעת מי היה מוסמן לחתום עליהם. גם אלה שלא חשבו על חייבים לחשוב ולדאוג שהדלתות הפרוצות האלה תינ-עלנה, כמו שהיה מאז ומעולם.

שאלה זו היא באמת שאלה חינוכית ממדרגה ראשונה. אילו היינו חרדים יותר לדמותו של העם, היינו חושבים על כך פעם, פעמיים ושלוש פעמים, ולא מודדים כל כך לבצע את מה שעומדים לבצע. אין הבדל אם גויים נכנסים לעם ישראל דרך הצהרה בתום לב שאין בה תום ואין בה מתום, או נכנסים דרך כניסה צדדית של גיור שאיננו גיור. כל הכניסות הללו הורסות אותנו, הן תפלגנה את העם ותגרמונה לנו צרות גדולות.

כשם שבוטל פסק-הדין בעניין שליט, כדי שלא לעודד נישואי תערובת, כך יש לבטל אותן טעויות שטעונו, כדי שעם ישראל יישאר עם בייחודו, עם שעמד במעמד הר סיני ומעמד זה מאיר את דרכו עד היום הזה. אנו סבורים שבאותה מידה ששר החינוך יתן את דעתו על כל היקף והקדוש בעם ישראל לדורותיו,

להרגיע את כל שוחרי החינוך במדינה. נעשית עבודה טובה ויפה, ואיש את אחיו יעזור. ידוע לי שסגן השר כבר יכול לציין לעצמו כמה וכמה דברים טובים ומועילים למען מערכת החינוך במדינה כולה, הנעשים בשקט ובתבונה, וישר כוחו.

בתוך גידולי הפרא נפגשת גם עם מקרה מעניין. נפגשתי עם עתונאי צעיר אשר שאל אותי מדוע הרבנות מעכבת את הגיור שנה שלמה. הסברתי לו: הרי אזהרות אמריקנית מקבלים רק כעבור חמש שנים; ואף מועמדות לקיבוץ נמשכת לא פחות משנה; ואתה רוצה שגיור יעשה בפחות מזה? תגובתו היתה: מה אתה משווה עניין זה לאזהרות ולקיבוץ? - יהדות אינה אידיאולוגיה. נדהמתי: תורה ונבואה, משנה ותלמוד, הלכה ואגדה, הגות ושירה, קבלה, חסידות ומוסר, כל אוצרות היהדות - כל אלה אינם אידיאולוגיה? סבורני שזה ליקוי במספר דורות שהדברים הובאו עד לידי כך שאנו עדיין מתווכחים יהדות מה היא ויהודי מה הוא. נדמה לי שכל הוויכוחים והסערות מסביב לעניין "מי הוא יהודי" לא היו מתעוררים לו היה חינוך ההמונים יונק ממקורות הנצח.

בחוק-לארץ היו ויש המסתפקים במיימונים של יהדות. אולם במדינת ישראל אנו רוצים ויכולים להגיע ליהדות גדולה, רחבה ועמוקה - ליהדות של מקסימום. המיימיליסטים שם אינם יכולים לשמש לנו מודי-דרך כאן.

במצע פיטסבורג, בשנת תרמ"ה-1885, התפרסמה הצהרת החירות היהודית, שאמרו עליה: חירות זו היא מעל כל מצוות התורה. אמרו שם: אמריקה ציון היא לנו, וושינגטון - ירושלים. כעבור שנים היה זה ד"ר מנגס ז"ל אשר אמר: התנועה הרפורמית תפוס מקום בחיי העם רק אחרי שתיעשה רפורמה ביהדות הרפורמית. אבל רק בשנת 1935 בוטלה הנוסחה האנטי-ציונית הקלסית, ובמקומה הוכנס סעיף נייטרלי. האם הלל, שעד היום חלק ניכר מהם משמש גשר להתבוללות ולטביעה, יכולים להיות מודי-דרך למדינת ישראל ולאוורחיה?

וכאן אני תמה על שדים בממשלה, על אישים בעלי אחריות במדינה. כל מדינה מעודדת איחודים וליכודים, מעוניינת להרבות שלום בעולמה. הייתכן לעודד פילוגים ופיצולים? הרי רצינו לאחד את התנועה הציונית, לאחד את תנועת העבודה, לאחד כל מה שניתן לאיחוד, ואילו כאן באים לפלג. הלא כלנו צריכים להיות שמחים שקיימת בארץ רבנות אחת. מדוע באים לפורר אותה? גם אם בארצות-הברית יש רבנות רפורמית, אין להעבירה לארץ ישראל. להיפך, אם יש ביניהם בעלי מצפון דתי, צריכים הם להירתע מלהכניס מחלוקת בישראל.

שר בישראל העיר לי: מה אתה כל כך מרעיש בעניין הזה? היכן אהבת ישראל שלך? תשובתי היתה: אנו לא מוותרים על היהודים הרפורמיים; גם מי שאינו מקיים את כל המצוות, יהודי הוא. אולם כאן מדובר לא על יהודים, אלא על גויים. המדובר הוא על גויים, אשר לא כדין ולא אמת רוצים להינצל להם את השם "יהודים". איננו פוסלים יהודים ורפורמיים - אנו פוסלים גוירים רפורמיים. 10% מהרבאיים הרפורמיים עורכים נישואי תערובת ללא גיור כלל. איך יכולים אנו לקבל ולאשר זאת? איך יכולים הם לדרוש שמדינת ישראל תעניק את הגושפנקה שלה למעשים אלה?

ובהבעיה איננה בעיה של שכר לימוד. ידוע שקיים שכר לימוד מודרג. אנו ערים לעובדה שבדרך כלל גער הרוצה להמשיך בלימודיו, זכות זו אינה נמנעת ממנו בשל העובדה שהיא לו אמצעים. אולם הבעיה נעוצה דווקא באלמנט החובה הקיים בחוק, אותו אלמנט המחייב את ההורים לשלוח את ילדיהם לבית-הספר. אלמנט זה מהווה מנוף חינוכי בתודעתו של הילד המסיים את בית-הספר היסודי. הוא יודע שלפי החוק הוא חייב להמשיך ללמוד, שהרי אחרת יהיה בבחינת מפר זוק במדינת ישראל. הוא חייב ללכת לבית-ספר. תיכון ולהמשיך את לימודיו לפחות עוד שנתיים נוספות. אדוני שר החינוך והתרבות, לצערי לא החלנו את החוק באותם פרברים כמו ואדי-סאליב או שכונת-התקווה, שהם מקורות של סבל ומוקדים ליציאת חרקות של בני הנעורים.

בסקירתו של שר החינוך והתרבות היתה ניכרת ערנות לבעיית המורה ומעמדו, ואני מברך אותו על כך. הבעיה היא לא רק כספית, אם כי היא בהחלט גם כספית. בשבוע שעבר העליתי את הבעיה של המשטרה. הבעיה השנייה היא בעיית המורים. לצערי, המורה בישראל לא זכה למעמד מתאים בסולם, גם בסולם החמרי. מעמדו של המורה מבחינת הסולם החמרי איננו אותו מעמד שהיה ראוי למורה במדינת ישראל. אבל כפי שכולנו יודעים, איננו יכולים היום לדון בנושא זה, והסיבות לכך ידועות.

מאידך גיסא, קיימות כמה נקודות שיש בידי משרד החינוך והתרבות לטפל בהן. שמעתי רמזים לכך, ואנסה להדגיש את הדברים ביתר הדגשה. קיימת בעיית סמכותו של המורה, היזמה של המורה. שמעתי בוועדת החינוך והתרבות טענות עד כמה המורה והמנהל בבית-הספר מוגבלים בתחומי אחריותם בגלל הריכוזיות של משרד החינוך - דבר שוודאי אין לו הצדקה. שמעתי על נסיון חדש לפזר את הסמכויות בין המחוזות. הייתי בהחלט ממליץ שיעשה הכל כדי להבטיח למורה לפחות את התחושה שהוא משפיע, מפרה, יוזם, מפתח ותורם. לפחות יהיה הסיפוק הזה למורה, שהדעות היצירה תהיה נחלתו של המורה בישראל.

נקודה שנייה בעניין מעמדו של המורה היא בעיית שיתופו במערכת החיים הציבוריים. אני זוכר מה היה בעירי, טבריה, מה היה המורה בעיר. זה היה מעמד חברתי רם ונישא, וזה גם השפיע על התוכן, על המסירות, על הרמה של בית-הספר. זה בהחלט בידי משרד החינוך והתרבות, אם איננו מדברים על הבעיה הכלכלית.

נקודה שלישית היא בעיית האקדמיזציה, ואני שומע, ואני שמח על כך, שהדבר הולך בכיוון זה. אין ספק שאנחנו חייבים להביא לידי כך שכל שלבי החינוך יהיו נתונים בידי מתחמים אקדמאיים. לפי מה שלמדנו, דווקא בגיל הגן, דווקא או מתעצב אופיו ומתעצבת מהותו של הילד. מדוע שם לא צריכה להיות גם כן אותה מידת אקדמיות הדושה בבית-ספר גבוה?

חברי כנסת נכבדים, אעבור נקודה נוספת המדאיגה אותי, אם כי אני חייב לציין שבסקירת השר שמעתי זו הפעם הראשונה כמה מלים מעודדות בעניין זה. כוונתי ללימוד השפה הערבית והתרבות הערבית בבתי-הספר העבריים בישראל. אינני שבע-רצון מהמצב בשטח זה. אני הושש שאנחנו מפגרים באחד הדברים החיוניים ביותר להשתלבות של מדינת ישראל בתוך המרחב שבו אנו חיים, בתוך אזור המזרח התיכון.

באותה מידה שבכתיב-הספר שלנו ילמדו הרבה יותר על מקורות היהדות - באותה מידה תהיה גם גישה עמוקה יותר וחרדה גדולה יותר למשמר מהותו של ישראל, ושומרי ישראל יעמדו על משמרת ייחודנו, על משמרת אחדותנו, על משמרת ליכודנו הלאומי.

הי"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לחברי-הכנסת אליעד, ואחריו - לחברי-הכנסת אליהו.

נסים (המפלגה הליברלית העצמאית):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. בראשית דברי אברך את שר החינוך והתרבות על סקירתו הראשונה על תקציב משרד החינוך והתרבות ופעולותיו. אני רואה לעצמי זכות מיוחדת לברך את השר בכך-עיר משכבר הימים, וזכורני שבאותם ימים עקבנו בתרדה ובהערצה אחר כל פעולותיו. אני משיכנע שיתרום את תרומתו גם למשרד החינוך והתרבות, כשם שתרם תרומה נכבדה באותם תחומים שבהם פעל עד כה.

וכיוון שפתחתי בדברי ברכה, אברך גם את קבוצת הכדורגל שלנו. אינני יודע משום מה היא לא באה על הברכה בכל הדיון הזה למרות שהיא הוזכרה. אני חושב שראויה קבוצה זו לברכה עמוקה ואמיתית. זהו ציבור של אנשים שלא בהרנו בהם במיוחד, והם ייצגו אותנו בצורה מכובדת ונאה הראויה לברכה. ובהודמנות זו אפנה את תשומת-לבו של שר החינוך והתרבות לעובדה המצערת, שאותו כוכב הקבוצה שפילגל, אשר הרים את קרנו בצורה נאה, דווקא הוא עומד לעזוב את קבוצת הכדורגל של ישראל ולהצטרף לקבוצה זרה. יש המגניבים על צעד זה בטענה שיש כאן בעיה כלכלית ובעיה אישית. אינני יודע אם לא הגיע הזמן שמשרד החינוך יתן את דעתו על יצירת אפשרויות כלכליות כדי שצעירים מוכשרים כאלה לא ילכו מאתנו.

אעבור עתה למספר נקודות שרוצה אני להעלותן כביקורת לאחר ששמעתי את הסקירה המלאה והרחבה של השר, שהיה בה לא במעט משום תשובה לכמה נקודות שהרהרתי בהן.

אעלה נקודה ראשונה, שאין דעתי נוחה הימנה. חברי הכנסת, הכנסת השישית אישרה תיקון לחוק חינוך חובה, הבא להרחיב את מסגרת חינוך החובה בשנתיים נוספות. הוחלט להחיל את החוק בשלבים. ועדת החינוך והתרבות של הכנסת היתה ערה מלכתחילה לסכנה שהחלת החוק לא תבצע בשלבים המתאימים והרצויים, ובמיוחד עמדה על בעיית הפרברים בערים הגדולות.

אדוני שר החינוך והתרבות, חברי הכנסת הנכבדים. לעניות דעתי הבעיה של ילדי הפרברים בערים הגדולות מבחינה חינוכית היא הרבה יותר חמורה מאשר הבעיות של המושבים וההתיישבות העובדת. ילדים אלה, גם אחרי גיל ארבע-עשרה, אם אין להם אפשרות להמשיך בלימודים או שאינם רוצים ללמוד - יש להם עיסוקים בביתם ובמשקם, ואילו ילדי הפרברים נזרקים לרחוב גם אם הם מתחילים בעבודה כשוליות. ועדת החינוך עמדה על נקודה זו והביעה את דעתה שיש צורך להחיל את החוק מיד על ילדי הפרברים בערים. הטענה שנשמעה היתה, שאין אפשרות לחלק או להפריד את הפרברים ממרכזי הערים. ודאי שיש קשיים והבעיות אינן קלות, אבל האם זה באמת למעלה מכווננו להכיר בצורך החינוכי וההכרחי להחיל את החוק על ילדי הפרברים הללו?

סיטאית ענפה במדינת ישראל, רשת מיוחדת, שתקלוט את הנוער היהודי מהגולה, ולא על חשבון הסטודנט הישראלי? אין שום הכרח שיהיה זה על חשבון הסטודנט הישראלי. יש אפשרות מחולטת ליצור רשת אוניברסיטאית שתקלוט את הנוער הזה, מבלי שתפגע בזכויותיו של הסטודנט הישראלי.

הי"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת מאיר אביזוהר, ואחריו - לחברת-הכנסת זינה הרמן.

מאיר אביזוהר (הרשימה הממלכתית):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. מחמאה נוספת היא לשר החינוך שבנאום הפתיחה שלו ענה לשאלה שהתכוונתי להציג בדיון. בכך כמובן שיבש את הנאום שלי, ואני רוצה להרגיע את היושב-ראש, כי שיבוש גורם בדרך כלל להארכתו של נאום ולא לקיצורו.

השאלה היא שאלת האוניברסיטאות שלנו, לאן פניהן, מה מטרתיהן ובאילו מידה יש מקום לטיפול ממלכתי בהשכלה הגבוהה בישראל. אני תמים דעים לגמרי עם הדברים העקרוניים של שר החינוך, אני חולק רק על הפתרון שהציע: להרחיב את סמכויות המועצה להשכלה גבוהה.

המועצה להשכלה גבוהה הפכה במידה מסוימת לחלק מהממסד האקדמי, שהוא שמרני לא פחות מאשר חלקים אחרים של הממסד שלנו, ודומה שאת הנושא הזה של תכנון ההשכלה הגבוהה, בדיקת המצב ומתן המלצות, היה רצוי למסור לאיזו ועדה, או ועדות, שיהיה להן מעמד בלתי-תלוי באוניברסיטאות עצמן, ולא לגוף האחראי במידה רבה, עד עכשיו, לעיצוב דמותן.

לאשרנו, בישראל, איננו עומדים לפני אותו קרע בין הסטודנטים מצד אחד לבין הממסד מצד שני כפי שקרה בצרפת, בארצות-הברית ובארצות אחרות. אבל אין פירוש הדבר שהאוניברסיטאות בארץ אינן עוברות משבר רוחני עמוק. השאלה היא למה מצפה הסטודנט הישראלי מהאוניברסיטה, אלא איכות החינוך, מה איכות ההשכלה הגבוהה שהוא מקבל. כמי שכבר נתון זה למעלה מתריסר שנים בנושא זה, אני מודאג מהדילדול הרוחני. הטיפוס של תלמידי-חכם, שעמד במרכז ההשכלה הגבוהה היהודית, הולך ונעשה נדיר בקמפוסים המוריקים של גבעתיים, רמת-אביב והר-הכרמל. הסטודנט הישראלי, לאחר שגמר שלוש שנות שירות צבאי, בין שירות מילואים ארוך אחד למשנהו, כאשר הוא כבר מטופל בפרנסה, לעתים במש"פחה, רוכש מהר את הטכניקה של לימוד כדי להשיג את התעודה מהר ככל שאפשר.

ואז, במציאות שבה ההוראה היא אמנם מצווה מלומדה, אך לא אהובה, כאשר המורה האוניברסיטאי מעמיד במרכז את המחקר, כאשר השיעורים נעשים המוניים, עוברת האוניברסיטה שלנו משבר רוחני לא פחות עמוק מאשר עוברות האוניברסיטאות בלוס-אנג'לס וסורבון, אלא שהמציאות הזאת, שהגדרתי אותה, המציאות הסוציולוגית-לאומית של הסטודנט הישראלי, גור-מת לכך שהמשבר הזה מסוהה על-ידי התכליתיות של השגת התעודה.

יש דילדול רוחני, יש אפילו תיסכול רוחני, יש חיפוף-שים, יש תהיות, יש כל מיני ליקויים אחרים. נכון מה שאמר שר החינוך, כי בשעה שמינימים על עצם החיים, קשה לדאוג לשיפור איכותם, אבל זוהי הסכנה המרכזית

חברי כנסת נכבדים, כשאני מדבר אל ערבים, דבר ראשון שאני טוען הוא: מה שפתכם, מה שפתנו? - זו שפה אחת, זהו מקור אחד. לו היה גורלנו טוב, לו שפר גודלו של עמנו ולא היינו נכנסים להתנגשות הטרדית עם עמי ערב והיינו משהתמים פעולה גם בתחום התרבותי והלשוני, האם שתי השפות לא היו יכולות להתפתח באותו אפיק ולהתמוגג לשפה אחת? כמעט שאין מלים, יש רק מלים נדירות בשפה העברית שלא נמצא להן שורש משותף עם השפה הערבית. האם ייתכן שבבתי-הספר העבריים תהיה השפה הערבית נלמדת כל כך מעט? ואני טוען שהיא נלמדת מעט מאוד, יחסית. האם אגוים אם אומר שאולי בכל זאת יש מקום לחשוב על כך שלימוד השפה הערבית יהיה מקצוע חובה? הן היא שפה רשמית במדינה.

שמענו מפי חברי-הכנסת כן על כך שצריך להרחיב את לימוד השפות הלוועזיות. לא שמענו על השפה הערבית. האם היא אינה קודמת ללימוד עוד שפה אחת משפות לעו? ומה על התרבות הערבית, אדוני שר החינוך? מדוע תלמיד בישראל צריך לדעת את בלוק, את טולסטוי, את שקספיר - אני שואל שאלה זו מבלי להוריד מערכם של אלה - אבל אינו צריך לדעת אף סופר ערבי אחר? מדוע זה צריך להיות? האם זה הולם את ייעודה של החברה הישראלית והשתלבותה בתוך המרחב הזה?

אני רוצה לברך את שר החינוך שציין מאמצים מחודשים, ושמעתי שיש היום עובד, אורי טהון, שנכנס לעבודה ויש התקדמות בעניין מפתשים בין נוער ישראלי לנוער ערבי. אני רוצה לפנות לשר החינוך, שאני יודע את קירבתו לנושא זה, ולומר לו שיש הרבה מאוד מה לעשות ומעט מאוד נעשה בשטח זה עד היום. אני חושב שפה דרושה תנופה.

אני מברך אותך, אדוני השר, גם בעניין "בית הלל". שמענו שמשדר החינוך נותן עכשיו את תמיכתו לאותו מפעל יפה של "בית הלל", במשלוח סטודנטים לכפרים ערביים ללמד ילדים ערבים ולהשתלב בחיי הכפר, וליצור את האווירה המשותפת בין יהודים וערבים. אני מברך את משרד החינוך על הפעולה הזאת.

בהזדמנות זו רוצה אני להביע את מחאתי על כך שכל כך הרבה דוברים, כל כך הרבה פעמים, דיברו בכנסת על שאלת הטלוויזיה הערבית, והדבר לא השתנה. נכון ששר החינוך התנצל בנאומו באמרו שאין הוא נוגע בשאלת הסדרת פנים, אבל אינני רוצה להרפות מהנושא הזה. חושבני שזו חובה ראשונה, מיד ובכל האמצעים להרחיב את שעת הטלוויזיה בשפה הערבית.

נושא אחרון: נדמה לי שיש לייעוד תשומת-לב לתמורות המהפכניות בחיי הנוער היהודי בגולה. העניין אינו מצטמצם בהרחבת האוניברסיטאות כאן בלבד, אלא נדמה לי שיש צורך לשקול אפשרויות בדבר נקיטת יזמה כלפי יהודים בגולה, שבניהם נקלעים לחינוך שהוריהם אינם רוצים בו, שבניהם נקלעים לאותה אווירה של סמים, לאותן תופעות של מאבקים קמפוסים על נושאים שמרחיקים אותם מן היהדות. יש הרבה הורים העולים לארץ רק כדי להציל את ילדיהם. אבל רבים ההורים שאינם יכולים לעשות זאת. האם אין צורך שבמשרד החינוך יושקע מאמץ מחשבתי כדי לחפש דרכים, אולי ליצור מעין "גחלת", שבאמצעותה יוכלו יהודי הגולה לחסוך מכספיהם ולהבטיח פיתוח רשת חינוך אוניברסיטאית?

בעצמנו ביקורתיים ולא שבעי רצון איננה מפחיתה מהישגיו עד כה, אלא מאפיינת את עידנות-היתר ואת החשיבות שאנו מייחסים לחינוך כיסוד לקיומנו ועתידנו. היא גם מאפיינת את דאגתנו המתמדת לפיתוח הפרט. יש מעט מדינות בעולם שיש בהן רגישות כה גדולה לגורל הפרט כמו במדינתנו. אנו שמים תמיד את היעדים מעבר ליכולתנו בשאיפה מתמדת לשיפורים, ואין ספק, שעם כל הישגיו עומדים לפנינו אתגרים עצומים עד שנוכל להיות מרוצים ושקטים.

אנו עומדים היום לפני קיצוצים בתקציבים, ואין אפשרות לחלוק על הנסיבות שגרמו לכך. נשאלת השאלה: האם יכולים אנחנו לאפשר לעצמנו קיצוצים בשטח החינוך? האם בסופו של דבר זה לא יעלה לנו יותר מדי ביוקר בטווח הרחוק? אין השקעה יותר חשובה ובטוחה מההשקעה בילד והכנתו לחיים. האם איננו יכולים בסופו של עניין להפסיד את המלחמה, אפילו אם נצליח בשדה הקרב, אם נוניח כל שטח שהוא בתהליך של חינוך ילדינו? נכון הדבר שתקציב החינוך עולה כמעט ב-75 מיליון ל"י על התקציב מאשתקד. נכון גם שמספר הילדים עלה מ-807,502 ב-1968/69 עד 825,781 ב-1969/70 ועד 857,150 ב-1970/71. גם בתקציב הזה צריכות לבוא ידי ביטוי התקדמות הכרחיות בקשר לראורגניזציה וצרכי הרפורמה. התקציב קטן מכדי לאפשר העברת התכניות לשלבי הביצוע בקצב הדרוש.

במשך שנים הכינו מומחים שלנו את תכניות הרפורמה ולאחר ויכוחים מעמקים ואפילו סוערים הוחלט לבצע אותה.

כמה היינו הרבה מאתנו, גאים על הגישה וההבנה לצרכי כל שכבות האוכלוסיה ההטרונגית שלנו, בשיטה החדשה, המבטיחה לכל ילד ולילד את האפשרות להתקדם לפי יכולתו לקראת עצמאות בחיים, בחברה המודרנית, הטכנולוגית, המכוונת גם להקטנת הפער ההשכלתי בין השכבות. דחיית הוצאה לפועל של הצעדים לקראת הגשמת הרפורמה, לפי דעתך, כמוה כהחזרת השעון אחורה. בכל הקפות מעבר עלול מישוה לסבול, אבל אסור לנו להשליך עם טענות או פחדים ולהיכנע ללחץ ציפ. אנו חיים בזמנים דינמיים ביותר. מה שלמדנו אתמול או היום אינו דווקא מתאים למחר ובודאי לא לעתיד הרחוק יותר. החינוך דורש כיום גמישות יתר ונכונות לשינויים אפילו מרחיקי-לכת, בהתחשב במצב המשתנה בקצב כה מהיר. אם אנחנו מאבדים את הרוח הדינמית והנכונות לשינויים, נפסיד את יכולתנו להשיג את יעדינו הלאומיים והמדיניים. נכון שעומדים לפנינו בעיות ומוחסומים כבדים, הן מבחינת הכשרת כוח-אדם והן מבחינת השגת מבנים מתאימים וציוה, אבל אסור לנו להתיימשך אף לרגע אחד ועלינו לנקוט כל האמצעים כדי לזרז את העניינים. אם כי ידוע שהממשלה תומכת ברפורמה, האם יכול משרד החינוך להבטיח לנו שעשו את הכל כדי לזרז אותם לקדם את ההכנות לקראת השינויים והכרחיים? האם דאגו מראש שיהיו באוניברסיטאות סידורים מתאימים להכשרת המורים הדרושים לחטיבת הביניים? למה לא התחילו בהקדם בהסמכת מורים מבלי לחכות עד שהמורה מגיע לכיתה ז' לפני העברתו לחטיבת הביניים? היה מקום לעודד את המורים ללמוד בקורסים, לפי רצונם, בידיעה שיכירו בהם בבוא הזמן להעברתם. יש להניח שקיימת הכרה באוניברסיטאות, שיש להן

של היותנו במלחמה ממושכת. זוהי אולי הגדולה שבסכנות. זכור לי, בעצם ימי מלחמת ששת הימים, כאשר באתי ארצה באחד המטוסים הראשונים - נדמה לי, המטוס השני אשר הגיע תוך כדי מלחמה, שהיה מלא ישראלים חוזרים וקצת מתנדבים - כאשר התקרבו לארץ במתיחות, כאשר איש לא ידע מה קורה בשמי הארץ, באחד מרגעי הדממה, הפליט מישוה בהערה צינית: "במטוס הזה נוסעים כל אלה שמוכנים למות למען הארץ, אבל לא לחיות בה." השאלה היא לא רק שאלת הנכונות לחרף גפוש ולהשליך חיין מנגד כדי להגן על משהו, השאלה היא: על מה אתה מגן ומה איכותו.

לכן אני מצפה, לאור הפתיחה המבטיחה של שר החינוך, שנושא זה, שהוא כה חשוב בתרבות האומה ולאליטות שלה בכל התחומים, יזכה עכשיו להתחלה חדשה. קודמך, ארן, הרים תרומה כבירה לחינוך בישראל, להחדרת התודעה היהודית, אולי לא פחות מאשר אלה אשר מעלים עכשיו כל מיני נושאים הקשורים ברבנות ולא דווקא בחינוך. הוא דע לתת דפוס עדיפות לחוגים ולאזורים שראוי להעדיפם, ולאחזרה - להתחלה של רפורמה בחינוך העל-יסודי. הוא גינך עובש של שיגרה, זקק רעיונות. הוא לחם מלחמות למען ביצוע רעיונות. הוא עורר ויכות, לעתים קרובות הרגיו, אך תמיד היה מקור של השראה והשאיר חותם עמוק על המשרד. אתה, מבחירי חניכי הארץ ויחד עם זאת תלמיד של המעולה שבאוניברסיטאות העולם. אני מתקנא באותו סיפור ששמעתי על סר לואיס נאמייה, אותו פרופסור מעולה במכללה אנגלית מעולה, מי שהיה ציוני מסור, שאמר לתלמידיו: אתם יושבים יותר מדי בספריות, בואו תסתובבו אתי על מדשאות המכללה ונשוחח. הסטודנט הישראלי אינו יושב בספריות - הוא גיוון מתמציות קלוקלות וממוסחרות. יש שהוא לא מגיע, תוך כדי שלוש שנות לימוד, לקרוא אפילו ספר מדעי אחד. עובדה היא, יש כאלה שמצליחים לסיים את האוניברסיטה מבלי לקרוא במקורו ספר מדעי ראוי לשמו. והמורה הישראלי - היאך הוא מוצא פנאי לשוחח עם תלמידיו, האם הוא בכלל מכיר אותם?

אני חוזר ומביע את התקווה שזאת תהיה התחלה להעשרת החיים שלנו. התקווה מבוססת על עובדת הדי-נמיקה הפנטסטית של מדינת ישראל. כאשר המורים אינם בחזית, אין היא צריכה לשמש שיוך. כל מה שאנחנו עושים, כאשר אנחנו לא בחזית, אנחנו צריכים לעשות על הצד הטוב ביותר, ומצב המלחמה אינו צריך לשמש, בשום פנים ואופן, איזושהי סיבה לידלדול החיים הרוחניים שלנו ולדילדול מערכת החינוך, ואני בטוח, שר החינוך, שאתה תתרום את תרומתך להעשרתם.

הי"ר ש. רון:

רשות הדיבור לחברת-הכנסת זינה הרמן, ואחריה - לחברת-הכנסת מאיר וילנר.

זינה הרמן (המערך, עבודה-מפ"ם):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. קודם כל, אני רוצה להודות לשר על דבריו. אין לנו להתבייש בהישגיו בשטח החינוך. היתה לי הזכות, במשך שנים, לייצג את המדינה בוועד הפועל של קרן הילד של האו"ם, ולא פעם נסיונו והישגיו, ביחד בנוגע לבעיות טעוני-הטיפות, איפשרו לנו לתרום מחשבה חדשה, עם משמעות מרחיקת לכת, להרבה מדינות מתפתחות. העובדה שאנו

הגן בתוך בית-הספר המקיף כחלק אינטגרלי של הלי-מורים בבית-הספר. יש לשמור על האופי המיוחד של הגן, שהוא כה חשוב להתפתחות הילד. כיום, אדוני השר, 15,000 ילדים טעוני-טיפוח לא נקלטו בגלל חוסר מקו-מות. אסור להשלים עם מצב המונע מילדים גילאי שלוש-ארבע למצוא מקום בגן כיוון שהמבנים המיו-עדים להם נלקחו בשביל ילדים בגיל גן חובה, כיוון שמספר הילדים בגיל חמש גדול יותר מאשתקד. למה לא חזו זאת מראש? ממצאי הסטטיסטיקה ישנם. היו יכולים לצפות זאת, בהחלט.

עוד מלה בנושא זה. בשים לב לחשיבותו של הגן דרושה תוספת של שנה אחת לפחות בהכשרת גננות, וכן יש צורך להעלות את הרמה של הכשרת עוזרות. מותר לציין כאן, שבחסות המרכז הדמוגרפי עובדת למעלה משנה-וחצי קבוצת מומחים מהמשרדים השייכים לעניין ומומחים מהאוניברסיטאות בהכנת תכניות המ-כוונות להעשיר את תוכן ההוראה, טיב הציוד, ובמיוחד הרמת הכשרת הגננות. קבוצה זו עוסקת גם בבקיעות חינוך ילדים עד גיל שלוש. גם גיל זה חשוב מאוד לקידום יכולת התפיסה של הילד. שמענו הצעה מעניינת מאוד ממנהלת האגף לגננות במשרד החינוך בנושא זה רק אתמול. ברור לחלוטין, שהגבלת מספר הילדים בגנונים עקב חוסר תקציב היא פגיעה רצינית ביותר במערכת החינוך כולה ובוודאי בפיתוח הילד.

לבסוף, רציתי להגיד מלים מספר על נושאים הנראים שוליים, אבל הנוחתם עלולה לחבל בהישגים חשובים בפיתוח השירותים המרכזיים. הילד הלומד במבנה החדש והמפואר, המצויד כראוי, וחוזר לביתו הצפוף, ללא השקט הדרוש להכנת שיעורים ובוודאי ללא פינה שבה הוא יכול לשבת, אינו יכול להחזיק מעמד בכיתה ובקושי יתקדם. הרמה יורדת והוא עלול לפגר, אף אם הוא מוכשר ביותר. דאגו בצורה מניחה את הדעת, פחות או יותר, למועדונים לגילאים שונים, אבל גילאי שש-תשע מוונחים לחלוטין, וקיימת סכנה שההישגים שהשיגו בשנות הגן ילכו לאיבוד. מוכרחים לדאוג גם לילדים אלו להשגחה ולהדרכה לאחר השעות המצומצמות, שהם מבלים בבית-הספר, על-ידי שירותים במועדונים, שנוסף ללימודים יאפשרו שחק קונסטרו-קטיבי. נושא זה משתלב בתיכנון שיכונים ושירותים מתאימים בסביבה. בוויכוח על תקציב משרד השיכון הסבתי תשומת-הלב לאפשרות של תוספת חדרים בתוך השיכונים, מקום שבו יוכל הילד לעסוק בשיעורים ובקריאה בשקט בעזרת מדריך.

בעיה כאובה היא גם אי-יכולת הילד משכבת העוני, וגם ממשפחות מרובות ילדים, להשיג את כל הציוד הדרוש לו, לדבות הספרים הדרושים, לשלם בעד ההדשמות ולקנות את המדים או אפילו לממן את דמי הנסיעה. בעיות אלו חמורות במיוחד בערים הגדולות. קשיים מסוג זה חלים בעיקר על תלמידי בית-הספר העל-יסודי. עזריה כמו חיפה, למשל, וכמה מועצות מקומיות, מצאו את הפתרון לבעיות מסוג זה, ואפשר לקוות שכיסוי אגרת החינוך על-ידי העזריה או המועצה המקומית יהיה הכלל ולא היוצא מן הכלל בעתיד הקרוב.

בשנת קיצוצי תקציב אולי לא הומן להציע מילגות ממלכתיות כזכות לכל ילד, מילגות הקשורות במצב הכלכלי של המשפחה ומספר הילדים, שיבטיחו את המשך הלימודים. אין ספק שצטרף למצוא מימון לצרכים

עניין עצמי ברשת החינוך. בסופו של דבר מגיעים אליהם בוגרי בית-הספר. האם ניצלו בצורה מספקת את היענו-תם לשתף פעולה כדי להבטיח הגדלת מספר הסטודנטים לקולסים להוראה, האם ארבע שנים - בוודאי נצטרך כפוליים במשך שנתיים - ואפשרויות ההשתלמויות בשעות ובזמנים נוחים יותר למורים? בהקשר זה מוטב לתת יתר מחשבה לעתידם של הסמינריונים. ושמענו מפי השר שכך באמת יהיה. וכאן הרשו לי הערה על הדאגה בקשר ל"פמיניזציה" של המקצוע. אי-אפשר לדאוג לכמות מבלי לייחס חשיבות-יתר לאיכות. עלינו לשאול רק שאלה אחת: האם האיש או האשה מתאימים להור-דאה בהתאם לרמה הגבוהה הדרושה? בברית-המועצות 70% או יותר מציבור הרופאים הן רופאות, ושם גאים בזה. אם אנחנו בטוחים ש-80% מן הבנות הרוכ-לנו לדאוג? בכל זאת, מוזר במקצת הדבר, שבחורים אינם רואים אתגר ותוכן רציני ביותר במקצוע זה. נראה לי, שקשה לקבל סיפוק רב יותר מאשר בידעיה שעיצבו את אופיו, דמותו ויכלתו של הילד שהוא אזרח המחר. נהנית מדברי השר על תדמית המורה הציאה.

הכשרת מורים המוכנים, מכל הבחינות, לאתגר החינוך המודרני - הטכנולוגי, ראויה לעדיפות גבוהה ביותר. צר לשמוע שקשה לגייס די אנשים מתאימים להוראה ושאין רואים במקצוע זה עניין לקראת הגשמתו בחיים. מדובר לא מעט על מעמד המורה ובעיותיו, הצד הכלכלי והקשיים בעבודה מבחינה פיסית ומבחינה נפ-שית. האם משרד החינוך וגם הסתדרות המורים עושים די הצורך לטפח את המקצוע ולהדגיש את החשיבות המכרעת של תרומת המורה לקיומו ולפיתוחו של עמנו? המקבל המורה תוספת המניחה את הדעת לרכישת ספרים או דחיפה לעבודת מחקר ולכתיבה? איני מדברת על ההשתלמויות הקשורות ברפורמה ובצורך להגיע לאקדמיזציה של המקצוע. המדובר כאן בצורך לדאגה שיטתית לקידום המורה, למיניעת הרגשת תיסכול, שיעמום, יאוש והקפאת המוטיבציה. קביעת שבתון למו-רה לעתים קרובות יותר, והגדלת המילגות כדי לאפשר לו להעמיק את הידע, אינן כיום בגדר מותרות, אלא מאכל הכרחי לתזונת גורמי ההוראה ויכלתם לעמוד בפני הצרכים. מוטב גם לייחד מחשבה יתירה לניצול הטלוויזיה והרדיו ככלי-עזר להשתלמות מורים.

רציתי להתייחס לחשיבות השירותים לגיל הרך. גם בנושא זה שמענו דברים מפי השר. רציתי להתייחס לא רק לחשיבות השירותים לגיל גן החובה, אלא גם לשתי השנים הקודמות. - שלוש וארבע. המחקר בעולם מוכיח שהשנים עד גיל חמש הן החשובות ביותר להכנת הילד לקראת תקופת לימודיו, ביחוד כאשר הוא עומד לפני עומס עצום של הידע הגדל והולך מדי יום ביומו. מעניין לציין, שהולד מגיע ל-40% של יכולת האיני-טלקטואלית שלו עד גיל ארבע ומוסיף עוד 30% עד גיל שבע. יש לברך על זימת משרד החינוך שהכין תכנית למיחידים - הכנה למתימטיקה ולפיתוח מושגי טבע וביולוגיה לגילאי ארבע-שש, ביחוד מאחר שלמע-לה מ-60% מהילדים הללו הם טעוני-טיפוח. אמנם קשה לצפות להתקדמות מספקת כל עוד שלכיתה של 35 ילד יש רק גננת אחת פלוס עוזרת, בו בזמן שבעולם המתקדם יש, בדרך כלל, שלושה מבוגרים לכל 15 ילד. לא מסיפיקה מפקחת אחת לכל 88 כיתות. אין די מבנים, והבנייה היא אטית מדי. בהקשר זה יש להתנגד להכללת

כל המדיניות שהממשלה נוקטת היא בלתי-אנושית. כל הכיבוש הוא בלתי-אנושי. אי-הסכמה לשלום ללא סיפוח הוא בלתי-אנושי — לא רק לגבי הערבים, אלא גם לגבי העם שלנו, לגבי הנוער שלנו.

עוד לפני מלחמת יוני היה גטוש מאבק על תכנון ומהותו של החינוך בבית-הספר ובמוסדות ההשכלה הגבוהים. כל הצדדים אמרו תמיד בוויכוח שיש לחנך לאהבת העם, לאהבת המולדת, לשלום וכו'. אך מהי אהבת העם ואהבת המולדת? על כך נחלקו הדעות כל השנים באורח קיצוני. הדעה השלטת, אשר משרד החינוך למעשה מחזיר אותה במוסדות החינוך, היא: פטריוטיסם הרואה את העם שלנו לא כעם אשר חייבים לאהוב אותו ואוהבים אותו באורח טבעי, אלא כעם העומד מעל עמים אחרים. ובתנאים הקונקרטיים של ישראל מתבטא הדבר בהתנשאות לאומנית אנטי-ערבית, בשוביניסם, בחינוך מיליטריסטי, בהיסטוריוסופיה, בין חילוניות ובין דתיות, השוללת את זכויותיו של העם השכך, העם הערבי הפלשטינאי, למולדת.

לפני שנים מספר רגשו הרוחות בעקבות פירסום סקר של ד"ר טמרין, אשר הוכיח כי מגמת החינוך בישראל היא להקנות לאומנות, אי-סובלנות כלפי עמים אחרים, טיפוח יהודיות של עם 'סגולה'. הוא הוכיח כי במיוחד מנוצל למטרה זו ספר יהושע, המוגש לילדים בלי כל ביקורתיות, ולפי השכל הישר יש שם דברים המדברים בעד ג'וסייף.

לפני הודשיים בערך הופיע סקר נוסף בצורת ספר הקרוי "החינוך היהודי בישראל ובארצות-הברית", של ד"ר צבי אדר, דיקן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה העברית בירושלים. כפי שמצוטט "הארץ" מה-15 במאוס, בספר נמתחת ביקורת נגד "החינוך לתודעה יהודית, מגמותיו ודרך הגשמתו". "בעוד חינוך לאומי טבעי נרכש באמצעות הכרת התרבות הלאומית, שואף רעיון התודעה היהודית להקנות בדרך ישירה, הגובלת בהטפה ובאינדוקטרינציה; בעוד חינוך לאומי טבעי מושתת על בסיס חינוך אנושי רחב, רעיון התודעה היהודית חותר לייחודיות... כתוצאה מכך מתנוונת החינוך היהודי במערכת החינוך הכללית ונעשה לאומני, סנטימנטלי, תוקפני ואינדוקטרינארי. בזאת הוא מנוגד למהות החינוך... רעיון התודעה היהודית ותכנית הלימודים החדשה בהנ"ך מחזירים את לימוד התנ"ך לרפוסים מסורתיים".

עד כאן על פי ניסוחיו של ד"ר אדר. ואכן, אם כך בדרך כלל — כי מחקרו לא מבוסס רק על הזמן האחרון — הרי המגמות השליליות הללו הורחבו והועמקו בשלוש השנים האחרונות. הדברים הגיעו לידי כך שרבים מחוגים שונים נחרדו נוכח המגמות המסוכנות החודרות לתוך חלקים ניכרים מהנוער, כתוצאה מהמלחמה, הכיבוש והתפשטות השוביניסם.

באותו זמן עצמו יש לציין בחיוב שבקרב הנוער עצמו, בקרב התלמידים והסטודנטים, רב והולך מספר הצעירים המתנגדים לחינוך הלאומני בלתי-הספר ומו-פיעים נגד המיליטריסם, נגד מטרתו המלחמה הרשמית של הממשלה. גוברת בקרב הנוער התביעה למדיניות של שלום, לחינוך לשלום, הומאניסם ואחוות עמים, שהם הם אהבת מולדת והעם שלי.

תלמידי שמיניות בירושלים, ובעקבותיהם אחרים, כתבו מכתב מפורסם לראש הממשלה. סגן ראש-הממ-שלה ושר החינוך ניסה להשפיע עליהם, אך ללא הצלחה,

כאלה ולמונע דאגות ומתיחות המשפיעות על יכולת הלמידה. נכון הדבר שמוציאים כסף רב על תכניות למונע טעונו-הטיפוח — 18.5 מיליון ל"י, כששכום זה מותר להוסיף 11.5 מיליון ל"י שמשקיעים בחינוך לילד הרך, מה שקוראים Head Start בארצות-הברית. היה מעניין לדעת, אם יש מעקבים שיטתיים להוצאת מסק-נות בקשר לעבודה זאת, על ההצלחות והכשלונות גם יחד.

בהקשר זה, ביחוד כשמדובר על הרפורמה, יש לשאול אם בנוסף לדאגה להכשרת מורים נותנים להם הכשרה מיוחדת הנחוצה לשם קליטת הילד בחברה, לקראת האינטגרציה של השכבות השונות בשים לב להבדלי השכלה, תרבות ומסורת. עצם העניין שתלמידים יושבים יחד באותה כיתה אינו מביא לאינטגרציה מעצמו. חשיבות המחקר הלוטף והתמידי אינה משתקפת מתוך התקציב: 180 אלף היום מלוסד סאלד ו-300 אלף לירות למחקרים שונים. השינויים המהירים ביותר דורשים הכנה קפדנית לקראת תופעות חדשות וצרכים חדשים. הייתי רוצה להסב במיוחד את תשומת-לביכם למוסד סאלד, שהוקם לשם ליווי ההתפתחויות בקרב הילד והנוער והשפעת הסביבה המשתנית על התפתחותם. היו צריכים לעודד יותר מחקרים על-ידי מוסדות עצמאיים מסוג זה השומרים על האובייקטיביות.

בשטח החינוך תיכננו הרבה, אבל כפי שקורה תכופות אצלנו, יש פער יותר מדי גדול בין תהליכי התיכנון לבין יכולת הביצוע. עם התחלת התיכנון צריך לגשת מיד לשלבי הביצוע. יש לרעת היום בדיק מה ניתן לעשות מחר ובשנה הבאה. אולי יותר מדי שנים הסתמכנו על הגישה הפרגמטית, כשאנו שוקעים בדאגות של היום. בענייני חינוך אין זמן. מה שדוחים למחר גורם להפסד של דור שלם בעמנו. אם אין ביכולתנו למצוא את הפתרון המידי, המיומן הנחוץ — מוטב בהחלט לא לפזר מפני קיצורי דרך, יזומי חדשה ודרכים בלתי קונבנציונליות. יש לצאת מן השגרה, להרחיב אפקים, ובמיוחד לחדול מהיות דבוקים לביווקרטית. שמתני לשמוע מפי השר על מספר תכניות מרחיקות-לכת וחדשות.

הי"ר ש. רוזן:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת וילנר, אחרון הנואמים בדיון זה.

מאיר וילנר (הרשימה הקומוניסטית החדשה):

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. שמענו מפי שר החינוך הרצאה מקיפה, וחבל שעשר הדקות אינן מאפ-שרות להתייחס למספר רב של נושאים. לכן, בזמן הקצר העומד לרשותי, אסתפק בכמה מהם.

השר נגע מעט בשאלות יסוד, אבל גם בשאלות יסוד אמר דברים יפים, שגם אני יכול להסכים להם. כגון: מה שנורע בחינוך, נקצור בכל תחומי חינוך; יש לדאוג לעיצוב ההומאני של הדור הצעיר; יש לגדל דור שוחר שלום, ששום דבר אנושי אינו זר לו, ושהוא זר לכל דבר בלתי-אנושי. יפה, רק חבל שהשר לא קשר את הדברים הנכונים עם המציאות, עם החינוך שניתן למעשה על-ידי משרד החינוך, ועם כל המדיניות והמע-שים אשר הממשלה מבצעת אותם במשך כל השנים, במיוחד בשנים האחרונות. בארץ הזאת תי הנוער את החיים הממשיים, והוא חי מעט מאד את ההצהרות, אף שגם הצהרות, אם הן חיוביות, יש לחייב. לדעתי,

— סקירת שר החינוך והתרבות על פעולות משרדו (דיון) (וילנר, אלון, רוזן) —

12%. האם אין זו מדיניות של אפליה לאומית או נומרוס קלאוזוס? אבל זה אפילו לא נומרוס קלאוזוס. זה יותר גרוע. השנה, בתש"ל, מספר הסטודנטים הערביים מגיע ל-562, אבל המספר הכללי של הסטודנטים גדל, והאחוז של הסטודנטים הערביים נשאר כפי שהיה. מספר התלמידים שקיבלו בתשכ"ט תעודות בגרות היה 8,598 ומהם רק 140 ערבים, זאת אומרת 1.6%. אין לי זמן לדבר עכשיו על המצב של התלמידים הערביים ועל המצב של הסטודנטים הערביים, אין הם סובלים מגוינות, ובהרבה מקרים לא נותנים להם רשימות תנועה, ואפילו אוסרים אותם ללא משפט וללא אשמה. אין דין ואין דיין ואין גם אלון.

לא אכנס עכשיו לשאלות תוכן החינוך בסקטור הערבי. אחד מחברי מפ"ם כתב פיליטון על המצב, שבבתי-הספר הערביים מלמדים יותר היסטוריה יהודית מהיסטוריה ערבית. אלה דברים חמורים. אין הם מוכיחים יחס של סובלנות כלפי מיעוט לאומי.

הדבר האחרון שהשר דיבר עליו היה בקשר לאי-ביצוע חוק הכנסת בדבר העלאת גיל חינוך חובה וחינם. אני מתייחס לזה בחומרה רבה, לא רק משום שנקבע בחוק שצריך להגשים אותו בשלבים, תוך שלוש שנים ותוך שש שנים, לגבי כיתות ו'-ט'. חוץ מהעניין לגופו, שהוא חשוב מאוד, הרי זו הפרת חוק. אם הכנסת שותקה, אם היא עוברת בשתיקה על הודעה כזאת של השר, שהממשלה לא תבצע את החוק.

(שר החינוך והתרבות י. אלון קורא קריאת-ביניים)

אני מצטט את השר. השר אמר פה היום: למה לא מגשימים? — כי אין תקציב.

שר החינוך והתרבות י. אלון:
הסברתי כי סוכם במשא-ומתן ישיר בין משרד החינוך ומשרד האוצר, שבתשל"א תבוצע התכנית כמקורה.

מאיר וילנר (הרשימה הקומוניסטית החדשה):
אני מצטט דברים שאמרת. מה שאמרת היום על ההסכם עם שר האוצר, זה נוגד את החוק כפי שאושר בכנסת. אלא מה? יכולים להגיד: נביא חוק אחר. אבל בינתיים קיים החוק של הכנסת.

שר החינוך והתרבות י. אלון:
בינתיים מבצעים לפי החוק.

מאיר וילנר (הרשימה הקומוניסטית החדשה):
לא. אתה עצמך אמרת שלא מבצעים את החוק כפי שאושר בכנסת.

לבסוף אנתנו רוצים להביע סולידריות עם המורים האקדמאים ועם כלל המורים. אנתנו חושבים שתנאי העבודה של המורים, במיוחד תנאי השכר, הם מהנמוכים ביותר, בהשוואה לדורות השכר בארץ. אפילו לגבי אקדמאים אחרים, רמת השכר של המורים נמוכה ביותר. ואנתנו בהחלט סולידריים עם המורים ועם מאבקם.

הי"ר ש. רוזן:
המשך הדיון על סקירת שר החינוך והתרבות — באחת הישיבות הקרובות. הישיבה הבאה — מחוד בשעה 16.00. ישיבה זו נעולה.

לפי הדיווח בעתונות. אלה צעירים העומדים להתגייס לצבא, והם שואלים את עצמם, האם הממשלה עושה בכיוון של מניעת החל מסע המלחמה, בכיוון של שלום. בעקבות מכתבם החל מסע השמחה נגד השמיניסטים מבקרי הממשלה. הדברים הגיעו לידי כך שמונהלי בתי-ספר, מבלי שמשרד החינוך הגיב על כך, החלו מחתמים תלמידים בזמן השיעורים ברוח לאומנית.

אני רוצה לקרוא מה כתב עתון "הארץ" על תיכון מקצועי "עמל" בפתח-תקוה. המנהל נשאל כיצד הוא מרשה להתחיל את התלמידים בזמן השיעורים. ענה המנהל: "אצלנו החלו בהחתמה לפני כמה ימים ועד לסוף השבוע הבא גייע למלוא התלמידים, 500 במספר. הם עוברים בכיתות בשיעורים ומבקשים שחבריהם יחתמו".

מעל במת הכנסת אני רוצה לשלוח ברכת עידוד לתלמידים האמציעים שאינם הולכים בתלם ושואלים על מה ולמה הם צריכים לסכן את חייהם בתעלה וביתר החזיתות, כאשר הממשלה אינה מראה כל נכונות לשלום ריאלי, לשלום של צדק לכל העמים. שר החינוך אמר היום, שהחינוך צריך להיות ציוני לפי המתכונת המקובלת. ומהו? — יש לי בן בבית-ספר תיכון, העומד לצאת לצבא, ובן בבית-ספר עממי, והנה אני שומע אותו לומד תורה בעל-פה. מה הוא לומד בעל-פה? — "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו, לכם יהיה, מן המדבר והלבנון, מן ההרד נהר-פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם. לא יתייצב איש בפניכם, פחדכם ומראכם יתן ה' אלוהיכם על פני כל הארץ, אשר תדרכו בה, כאשר דיבר לכם" (דברים י"א, פסוקים כ"ד-כ"ה).

דברים אלה לא רק כתובים. לו היו רק כתובים בתור-רה, אפשר לומר: מה אפשר לעשות, זה כתוב. אבל את זה צריך התלמיד לשון. ילד בן שתים-עשרה מוכרח לדעת בעל-פה את הגבולות, את המפה שהממשלה החליטה לא לציר אותה. פה רוצים שהילד שלי בן השתים-עשרה וילדים אחרים ידעו בעל פה את המפה הזאת. זה מקרה?

פרשה מיוחדת היא התעמולה האנטי-סובייטית בבתי-הספר. מסלפים את ההיסטוריה הכללית ואת ההיסטוריה היהודית, גם בעל-פה וגם בספרי הלימוד. מעלימים את התפקיד המציל והגואל שמילאה ברית-המועצות לגבי היהודים מזמן הפוגרומים ועד הגורדיה הלבנה ברוסיה בימי מלחמת האזרחים ועד למפעל ההצלה האנושי הגדול בימי מלחמת העולם השנייה, כאשר ברית-המועצות הצילה המוני יהודים ישירות מציפורני הנאצים. ההסתה נגד ברית-המועצות הפכה ללחם חוקו של משרד החינוך בבתי-הספר. בקושי מוציאים בבתי-הספר מלת ביקורת על הנאצים הגרמניים שהשמידו שישה מיליון בני העם היהודי. לעומת זה מסיתים נגד הסובייטים שהצילו את שארית הפליטה באירופה ואת הישוב היהודי בארץ-ישראל.

לבסוף, כמה מלים על החינוך בסקטור הערבי. שר החינוך נגע בכך, אך העובדות, אדוני השר, הן שונות לגמרי. אני מסתמך על העובדות של משרד החינוך, על העובדות הרשמיות. אין לי מספרים אחרים. מספר הסטודנטים הערבים בתשכ"ט, כך מסדת, אדוני השר, בתשובה לשאלתה של חבר-הכנסת טובי, היו 440 מתוך 29,406 סטודנטים. עשיתי חישוב באחוזים וזה מגיע ל-1.5%, בה בשעה שהאוכלוסיה הערבית היא